

**CRNA GORA
AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST**

**ANALIZA TRŽIŠTA PRISTUPA INFRASTRUKTURI MREŽE NA
NIVOU VELEPRODAJE (UKLJUČUJUĆI ZAJEDNIČKI ILI
POTPUNO RAZVEZANI PRISTUP NA UTVRĐENOJ LOKACIJI)**

Podgorica, jul 2013.godine

SADRŽAJ

Rezime – sažeti pregled dokumenta.....	4
1.1 Regulatorni okvir	7
1.2 Pravni osnov za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta.....	9
1.3 Saradnja sa Agencijom za zaštitu konkurencije.....	9
1.4 Hronološki redosljed aktivnosti Agencije u postupku analize relevantnih tržišta	10
2. Definisanje relevantnog tržišta	14
2.1 Definicija relevantnog tržišta usluga.....	14
2.1.1 Pregled Maloprodajnog tržišta širokopojasnog pristupa internetu.....	15
2.1.2 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje na maloprodajnom nivou	18
2.1.3 Zaključak o maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu	28
2.2 Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).....	29
2.2.1 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje-veleprodajni nivo	30
2.2.2 Analiza stepena supstitucije na strani ponude – veleprodajni nivo	41
2.3 Zaključak o relevantnom tržištu usluga	42
2.4 Geografska dimenzija Relevantnog tržišta.....	42
3. Postupak analize tržišne snage operatora na relevantnom tržištu	44
3.1 Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu.....	45
3.2 Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti	45
3.3 Ekonomija obima	47
3.6 Zaključak o procjeni postojanja operatora sa značajnom tržišnom snagom i ocjena efikasnosti tržišne konkurencije.....	48
4. Prepreke u razvoju tržišne konkurencije	50
4.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije.....	51
4.1.1 Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage	51
4.1.2 Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage	53
4.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu	53

4.2. Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije	55
4.3. Prepreke razvoju tržišne konkurencije na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)	56
4.3.1. Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa	56
4.3.2. Prenošnje značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama	57
4.3.3. Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama	58
5. Regulatorne obaveze operatora sa značajnom tržišnom snagom	60
5.1 Regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -vleprodajni nivo	61
5.1.1 Obaveze omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja	61
5.1.2. Obaveza nediskriminatornosti	69
5.1.3 Obaveza obezbjeđivanja preglednosti	79
5.1.3 Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija	86
5.1.5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva	88

Rezime – sažeti pregled dokumenta

Agencija je u 2013 godini sprovela drugi krug analize relevantnog Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo, u skladu sa članom 42. Zakona o elektronskim komunikacijama Zakona o elektronskim komunikacijama¹ (ZEK), pri čemu je naročito vodila računa o primjeni Smjernica Evropske Komisije za nacionalna regulatorna tijela, o definisanju i analizi relevantnih tržišta, kao i primjeni Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima koja podliježu *ex ante* regulaciji. Evropske direktive koje pokrivaju oblast elektronskih komunikacija implementirane su u zakonodavstvo Crne Gore usvajanjem ZEK, koji, između ostalog, propisuje i uslove pružanja elektronskih komunikacionih mreža i usluga.

Osnovni cilj postupka analize tržišta je utvrđivanje da li na određenom tržištu postoji efikasna konkurentnost ili na odnosnom tržištu postoji operator sa značajnom tržišnom snagom, odnosno više operatora sa zajedničkom značajnom tržišnom snagom (tzv. operatori u udruženoj dominaciji). Na bazi rezultata sprovedene analize, biće određene, izmijenjene, zadržane ili ukinute regulatorne obaveze navedene u članovima 44-50 ZEK.

Agencija je, prethodno, u 2009. godini, saglasno odredbama ZEK, sprovela prvi krug analize relevantnog Tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo. Pri tom je nakon definisanja relevantnog tržišta, na osnovu kriterijuma za procjenu operatora sa značajnom tržišnom snagom, u skladu sa ZEK, odredila Crnogorski Telekom a.d. Podgorica (u daljem tekstu: CT) kao operatora sa značajnom tržišnom snagom i istom nametnula regulatorne obaveze na bazi utvrđenih karakteristika relevantnog tržišta. Prethodno spomenuto je detaljno obrazloženo u dokumentu iz marta 2009. pod nazivom "Analiza Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo"

U periodu koji je slijedio Agencija je pratila kretanja na relevantnom tržištu i sprovođenje nametnutih regulatornih obaveza od strane CT, da bi nakon isteka trogodišnjeg perioda ponovo pristupila analizi relevantnog tržišta, kako bi sagledala efekte nametnutih regulatornih obaveza i predložila eventualne izmjene, dopune ili ukidanje istih.

Na osnovu člana 41 stav 2 ZEK, Agencija je utvrdila Tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo kao relevantno tržište podložno prethodnoj regulaciji. Navedeno tržište je dio Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima podložnima prethodnoj regulaciji, što znači da je Evropska komisija već zaključila da relevantno tržište zadovoljava tzv. test tri kriterijuma (prisustvo snažnih i trajnih prepreka za ulazak na tržište, koje mogu biti strukturne, pravne i regulatorne prirode; ocjena realnosti većeg stepena konkurentnosti određenog tržišta u naredne dvije godine i u odsustvu regulatornih mjera; ocjene regulatora da li su važećim Zakonom o zaštiti konkurencije propisane mjere za suzbijanje antikonekrentske prakse i strukturnih poremećaja na konkretnom tržištu).

---

¹ Zakon o elektronskim komunikacijama "Službeni list Republike Crne Gore" broj 50/08,70/09,49/10

Utvrđivanje relevantnog tržišta predstavlja osnov za sprovođenje analize tržišta, koja se sastoji od sljedećih faza:

- određivanja relevantnog tržišta,
- procjene postojanja jednog ili više operatora sa značajnom tržišnom snagom na tom tržištu,
- određivanja regulatornih obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom.

Smisao postupka određivanja relevantnog tržišta je utvrđivanje ograničenja, odnosno prepreka, sa kojima se na tom tržištu suočavaju operatori elektronskih komunikacionih mreža. U postupku određivanja relevantnog tržišta, obzirom na granice tržišta, Agencija je odredila dimenziju usluga i geografsku dimenziju relevantnog tržišta, i nakon sprovedene analize zaključila da relevantno Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo obuhvata sledeće usluge, nezavisno od primijenjene tehnologije:

- uslugu razvezanog pristupa lokalnoj petlji i potpetlji na osnovu bakarne parice,
- uslugu razvezanog pristupa lokalnoj petlji na osnovu optičkog vlakna,
- uslugu pristupa mrežnoj infrastrukturi koju CT pruža za sopstvene potrebe.

Nezavisnost od primijenjene tehnologije znači da pružanje navedenih usluga može biti na osnovu bakarne parice, optičkog vlakna, koaksijalnog kabla ili hibridnog rješenja (koje podrazumjeva korišćenje i bakarne parice i optičkog vlakna ili optičkog kabla i koaksijalnog kabla) i bez uticaja je na određenje navedenih usluga kao sastavnog dijela dimenzije relevantnog tržišta.

Takođe, na bazi sprovedene analize Agencija je odredila da je relevantno tržište širokopojasnog pristupa na nivou veleprodaje, u geografskoj dimenziji, čitava teritorija Crne Gore.

Nakon definisanja relevantnog tržišta, i sprovedene analize, predlaže se da se Operator Crnogorski Telekom a.d. Podgorica (CT) odredi kao operator sa značajnom tržišnom snagom na Tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo.

Nakon što je Agencija odredila CT kao operatora sa značajnom tržišnom snagom, na osnovu prepreka koje se mogu pojaviti na tržištu širokopojasnog pristupa na veleprodajnom nivou, kao i na pripadajućem maloprodajnom tržištu na koje CT prenosi ili može prenijeti svoju značajnu tržišnu snagu, Agencija predlaže da se CT-u kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom zadrže važeće regulatorne obaveze:

- obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže, odnosno njihovog korišćenja,
- obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana, odnosno nediskriminatornosti,
- obaveza obezbjeđivanja preglednosti, odnosno referentne ponude,

- obaveza nadzora cijena i uvođenja troškovnog računovodstva,
- obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija.

Takođe, Agencija predlaže da se važeće obaveze zadrže, s tim da se opseg istih proširi kako slijedi:

- Obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja je proširena obavezom CT-u da drugim operatorima, putem odgovarajućeg tehničkog rješenja, pruža pristup - lokalnoj potpetlji na osnovu bakarne parice, kao i pasivnoj pristupnoj optičkoj mreži (PON) i pristupnoj optičkoj mreži na način veze od tačke do tačke (P2P), opisom načina na koji je CT obavezan daomogući navedeni pristup.

Pri tom se zadržava obaveza prema kojoj je CT dužan da obezbijedi zajedničko korištenje prostora ili druge oblike zajedničkog korištenja elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme, uključujući posebno zajedničko korištenje kablovske kanalizacije, zgrada i drugih objekata i njihovih ulaza. S obzirom da je usluga kolokacije preduslov za pristup razvezanoj lokalnoj petlji, Agencija zadržava obavezu prema CT-u da, u skladu s važećom Referentnom ponudom CT-a za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, omogući zajedničko korištenje prostora (kolokaciju) i druge kapacitete potrebne za primjerenu instalaciju i povezivanje odgovarajuće opreme koja omogućava korištenje usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji. CT je obavezan operatoru omogućiti fizičku, udaljenu ili virtuelnu kolokaciju.

- Obaveza obezbjeđivanja preglednosti objavljivanjem Referentne ponude, koja je proširena objavljivanjem
  - o uslova za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj potpetlji na osnovu bakarne parice (eng. copper LLU, copper SLU),
  - o uslova uslugu virtuelnog razvezanog pristupa (eng. VULA),
  - o uslova za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu optičkog vlakna (eng. FTTH P2P i FA PON).
- Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva je zadržana CT-u, ali je proširena cijenama uslugama koje su u okviru nove definicije.

Za usluge koje su bile propisane u prethodnom krugu analize ovog relevantnog tržišta cijene ostaju nepromijenjene. Cijene ostalih usluga, kojima je dopunjena definicija na ovom tržištu, trebalo bi da budu troškovno orjentisane i objavljene u Referentnoj ponudi. U slučaju da Agencija bude smatrala da navedene cijene, uslovi i rokovi CT-a neće moći spriječiti iskorišćavanje značajne tržišne snage od strane CT-a, Agencija može, u skladu sa ZEK-om, a u skladu s ovom analizom i regulatornim obavezama koje su CT-u određene, izmijeniti iste.

Shodno članu 43 stav 6 ZEK, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost može zatražiti mišljenje Uprave za zaštitu konkurencije o načinu na koji je Agencija odredila relevantno tržište, utvrdila operatora sa značajnom tržišnom snagom i odredila opseg regulatornih mjera na relevantnom tržištu, a koje je sastavni dio ovog dokumenta.

Uvod

1.1 Regulatorni okvir

Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koje nisu članice Evropske unije, i sadrži Direktivu 2002/21/EC Evropske komisije o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge („*Okvirna direktiva*“)², i četiri Direktive (pod zajedničkim nazivom: „*Specifične Direktive*“) i to:

- Direktiva Evropske komisije o pristupu i interkonekciji elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih kapaciteta („*Direktiva o pristupu*“)³;
- Direktiva Evropske komisije o odobrenju na području elektronskih komunikacionih mreža i usluga („*Direktiva o odobrenju*“)⁴;
- Direktiva Evropske komisije o univerzalnom servisu i pravima korisnika vezanim za elektronske komunikacione mreže i usluge („*Direktiva o univerzalnom servisu*“)⁵;
- Direktiva Evropske komisije o zaštiti privatnosti i povjerljivosti komunikacija u sektoru elektronskih komunikacija („*Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama*“)⁶

U cilju efikasnijeg promovisanja harmonizacije u području elektronskih komunikacija u svim članicama Evropske unije, Evropska komisija je 2009. godine usvojila uredbu o osnivanju o osnivanju posebnog tijela evropskih regulatora za elektronske komunikacije BEREC-a⁷ i dvije direktive o izmjenama i dopunama regulatornog okvira iz 2002. godine na području elektronskih mreža i komunikacionih usluga:

- Direktiva o izmjenama i dopunama Direktive o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge, Direktive o pristupu i interkonekciji elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih kapaciteta i Direktive o odobrenju na području elektronskih komunikacionih mreža i usluga⁸;
- Direktiva 2009/136/EC o izmjenama Direktive 2002/22/EC o univerzalnoj usluzi i pravima korisnika vezanim uz elektroničke komunikacijske mreže i usluge i

---

2 Directive 2002/21/EC Framework Directive (OJ of the EC L 108/33 from 24.04.2002)

3 Directive 2002/19/EC Access Directive (OJ of the EC L 108/7 from 24.04.2002)

4 Directive 2002/20/EC Authorisation Directive (OJ of the EC L 108/21 from 24.04.2002)

5 Directive 2002/22/EC Universal Service Directive (OJ of the EC L 108/51 from 24.04.2002)

6 Directive 2002/58/EC Directive on Privacy and electronic communications (OJ of the EC L 201/37 from 31.07.2002)

7 Regulations (EC) No 1211/2009 establishing the Body of European Regulators for Electronic Communications (BEREC) and the Office from 25.11.2009

8 Directive 2009/140/EC amending Directives 2002/21/EC on a common regulatory framework for electronic communications networks and services, 2002/19/EC on access to, and interconnection of, electronic communications networks and associated facilities, and 2002/20/EC on the authorisation of electronic communications networks and services

Direktive 2002/58/EC o obradi ličnih podataka i zaštiti privatnosti u sektoru elektronskih komunikacija⁹.

Evropska komisija je 2002.godine objavila Smjernice¹⁰ za nacionalna regulatorna tijela, o definisanju i analizi relevantnih tržišta, utvrđivanju statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom i nametanju regulatornih obaveza. Osnovna svrha Smjernica je doprinos harmonizaciji primjene regulatornih načela, i konzistentnosti regulacije. Korišćenje iste metodologije definisanja i analize tržišta osigurava da većina tržišta definisanih za potrebe sektorski specifične regulacije odgovaraju definicijama koje bi bile primjenjene saglasno propisima o zaštiti konkurencije.

Evropska komisija je, saglasno članu 15. Okvirne Direktive usvojila preporuke, sa ciljem harmonizacije u sektoru elektronskih komunikacija, na način da isti proizvodi i usluge budu predmet analize tržišta u svim članicama Evropske Unije:

- Preporuku (2003/311/EC)¹¹ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 18 tržišta, koji podliježu *ex-ante* regulaciji i
- Revidiranu Preporuku(2007/879/EC)¹² relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 7 tržišta, koji podliježu *ex-ante* regulaciji .

Tržišta koja više nisu sastavni dio važeće Preporuke o relevantnim tržištima i dalje mogu biti predmet regulacije, ali nakon sprovođenja testa tri kriterijuma, koji se odnosi na utvrđivanje:

- prisustva snažnih i trajnih prepreka za ulazak na tržište, koje mogu biti strukturne, pravne i regulatorne prirode;
- ocjene realnosti većeg stepena konkurentnosti određenog tržišta u naredne dvije godine i u odsustvu regulatornih mjera;
- ocjene regulatora da li su važećim Zakonom o zaštiti konkurencije propisane mjere za suzbijanje antikonkurentne prakse i strukturnih poremećaja na konkretnom tržištu elektronskih komunikacija.

Takođe je u obzir uzeta i Preporuke Evropske komisije o regulisanom pristupu mrežama nove generacije (NGA) (2010/572/EU) od 20. septembra 2010.

---

9 Directive 2009/136/EC amending Directive 2002/22/EC on universal service and users' rights relating to electronic communications networks and services, Directive 2002/58/EC concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector and Regulation (EC) No 2006/2004 on cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws

10 Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (OJ of the EC C 165/6 from 11.07.2002)

11 Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex-ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC L 114/456 from 08.05.2003).

12 Commission recommendation of 17 December 2007 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services.

1.2 Pravni osnov za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta

Agencija je, u skladu sa Članom 8 ZEK, je, između ostalog, nadležna da vrši nadzor tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima preventivne mjere za sprječavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Agencija je, saglasno članu 41 ZEK, utvrdila predlog teksta Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu, koji je bio predmet javnih konsultacija.

Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je, po pribavljenom mišljenju Uprave za zaštitu konkurencije, na sjednici od 03.04.2009. godine, a nakon sprovedenog konsultativnog procesa, usvojio Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu («Sl.list Crne Gore,» broj.29/09). Odlukom je određena teritorija Crne Gore kao relevantno geografsko tržište. Takođe, ovom Odlukom se određuju i relevantna tržišta usluga i to:

- (1) Tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica-maloprodajni nivo;
- (2) Tržište poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- (3) Tržište poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- (4) Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo;
- (5) Tržište širokopojasnog pristupa -veleprodajni nivo ;
- (6) Terminalni ili zaključni segmenti iznajmljenih linija, bez obzira na tehnologiju korišćenu da se obezbedi zakupljeni ili dodijeljeni kapacitet -veleprodajni nivo;
- (7) Tržište poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama-veleprodajni nivo.

Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), koje je predmet ove analize, dio je važeće Preporuke, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na ovom tržištu zadovoljena tri kriterijuma, te da je podložno *ex-ante* regulaciji u većini zemalja Evropske unije.

Shodno Članu 64 ZEK, Agencija vrši analizu relevantnih tržišta i utvrđivanje značajne tržišne snage, uzimajući u obzir preporuke, mišljenja i smjernice odgovarajućih organa i organizacija Evropske unije, odnosno drugih relevantnih međunarodnih organa ili organizacija i to najmanje jednom u tri godine. S obzirom da je prvi krug analize relevantnog Tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) urađen za period od 2006-2008 godine, Agencija je sprovela i drugi krug analize ovog tržišta za period od 2010-2012 godine.

1.3 Saradnja sa Agencijom za zaštitu konkurencije

Imajući u vidu činjenicu da član 41 ZEK propisuje da Agencija u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati, preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u oblasti usluga elektronskih komunikacija, kao i da shodno

članu 42 ZEK Agencija sprovodi analizu tržišta u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije ili samostalno, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Agencija za zaštitu konkurencije uredile su saradnju na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija.

1.4 Hronološki redosljed aktivnosti Agencije u postupku analize relevantnih tržišta

Evropski regulatorni okvir (Okvirna Direktiva Evropske komisije¹³) upućuje da se prilikom određivanja relevantnih tržišta usluga i relevantnih geografskih tržišta uvažavaju nacionalne okolnosti i specifičnosti.

Nakon sagledavanja više faktora koji se odnose na veličinu i strukturu tržišta Crne Gore, postojeći nivo razvoja tržišta elektronskih komunikacija, kao i ciljeve regulatorne politike, Agencija je odredila sedam relevantnih tržišta, saglasno Revidiranoj Preporuci Evropske komisije o relevantnim tržištima iz 2007.godine.

Savjet Agencije, po pribavljenom mišljenju Uprave za zaštitu konkurencije, dana 03.04.2009. usvojio je Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu ("Sl.List Crne Gore", br.29/09);

Dana 28.04.2009. potpisan je Sporazum o saradnji Agencije za elektronske komunikacije i Uprave za zaštitu konkurencije;

Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je na Sjednici od 03.07.2009. godine usvojio tekst Metodologije za sprovođenje postupka analize relevantnih tržišta koji je dostupan na sajtu Agencije (www.ekip.me);

Na osnovu Analize relevantnog Tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), koji je Agencija u okviru prvog kruga sproveda 2010 godine, za period 2006, 2007 i 2008 godine, utvrđeno je da je CT operator sa značajnom tržišnom snagom na tom relevantnom tržištu. Shodno utvrđenim nedostacima na tom relevantnom tržištu, Agencija je, u skladu sa ZEK, CT-u odredila regulatorne obaveze na osnovu utvrđenih nedostataka na ovom tržištu, koje su detaljno opisane i obrazložene u dokumentu „Analiza tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)“ iz 2010. Nakon određivanja regulatornih obaveza, objavljena je Referentna ponuda CT-a sa određenim cijenama za usluge potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji, zajedničkog pristupa lokalnoj petlji i mjesečne pretplate za zakup prostora u kablovskoj kanalizaciji, a 2011.godini su izvršene izmjene u dijelu koji se odnosi na Posebne uslova za fizičku kolokaciju, visine zakupa istog kao i cijena obrade zahtjeva i ispitivanja prohodnosti zahtijevane trase kablovske kanalizacije.

Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je na sjednici od 05.02.2013. godine, donio Odluku o pokretanju drugog kruga analiza relevantnih tržišta.

---

¹³ Directive 2002/21/EC of 7 March 2002 on a common regulatory framework for electronic communications networks and services (Framework Directive)

Relevantna tržišta usluga, u smislu ove Odluke, su tržišta prethodno utvrđena Odlukom o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu („Sl. List Crne Gore“, broj 29/09) na kojima se sprovodi drugi krug analiza.

Saglasno Metodologiji za sprovođenje postupka analize relevantnog tržišta, prvi korak je upućivanje Upitnika operatorima kojim su specificirani statistički, operativni, tehnički i finansijski podaci koji se odnose na period od posljednje tri godine, neophodni za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnih tržišta.

Agencija je 04.03.2013.godine uputila Upitnik za relevantno Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) operatorima navedenim u *Tabeli 1*:

Naziv operatora	Adresa sjedišta operatora
CRNOGORSKI TELEKOM	Moskovska 29 , 81000 Podgorica
Telenor	Dzordza Vasingtona 83, 81000 Podgorica
DRUŠTVO ZA TELEKOMUNIKACIJE MTEL D.O.O.	Kralja Nikole 27, 81000 Podgorica
MNNEWS-a D.O.O.	Bohinjska 1A, 81000 Podgorica
ZIREX D.O.O.	Njegoseva 170, 85330 Kotor
M-KABL D.O.O.	Kralja Nikole 128, 81000 Podgorica
NOVI KDS D.O.O.	Orjenskih bataljona br.33/85340 Herceg-Novi
DASTO MONTEL D.O.O.	Peka Pavlovića br.9, 81250 Cetinje
CABLING D.O.O.	Meditranska 8, 85310 Budva
ELTA MONT D.O.O.-Nikšić-	Vuka Karadžića b.b., 81400 Nikšić
BBMI d.o.o.	Bulevar revolucije br.66, 81000 Podgorica
“W-NET”D.O.O.ULCINJ	Vladimirb.b., 85366Ulcinj
“FiberNet” d.o.o. PODGORICA	Kralja Nikole 27 A, 81000 Podgorica
“IPMONT” d.o.o.PODGORICA	Mitra Bakića b.b., 81000Podgorica
„CRNOGORSKI ELEKTROPRENOSNI SISTEM``A.D	Bulevar Svetog Petr Cetinjskog br.18, 81000Podgorica
„MEDIA NET”d.o.o.	Kralja Nikole br.124, 81000Podgorica
„SIOL” d.o.o. Podgorica	Svetog Petra Cetinjskog 106, 81000Podgorica
Javno preduzeće„Komunalne usluge”Podgorica	Zetskih vladara b.b. , 81000 Podgorica

„MONTEINFORM “d.o.o. Budva	Mainski put b.b., 85310Budva
WIMAX MONTENEGRO D.O.O PODGORICA	Bulevar revolucije br.34, 81000 Podgorica
SBS Net Montenegro	Ulica i broj:Kralja Nikole br.202/Podgorica

Tabela 1: Operatori kojima je upućen Upitnik za relevantno Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)

Usled neblagovremenog dostavljanja popunjenih upitnika, ponovljeni zahtjev-Urgencija za dostavljanje podataka upućen je operatorima navedenim u sledećoj Tabeli 2:

Naziv operatora	Adresa sjedišta operatora
ZIREX D.O.O.	Njegoseva 170, 85330 Kotor
M-KABL D.O.O.	Kralja Nikole 128, 81000 Podgorica
NOVI KDS D.O.O.	Orjenskih bataljona br.33/85340 Herceg- Novi
DASTO MONTEL D.O.O.	Peka Pavlovića br.9, 81250 Cetinje
CABLING D.O.O.	Meditranska 8, 85310 Budva
ELTA MONT D.O.O.-Nikšić-	Vuka Karadžića b.b., 81400 Nikšić
BBMI d.o.o.	Bulevar revolucije br.66, 81000 Podgorica
“W-NET“D.O.O.ULCINJ	Vladimirb.b., 85366Ulcinj
„CRNOGORSKI ELEKTROPRENOSNI SISTEM``A.D	Bulevar Svetog Petr Cetinjskog br.18, 81000Podgorica
„MEDIA NET“d.o.o.	Kralja Nikole br.124, 81000Podgorica
„MONTEINFORM “d.o.o. Budva	Mainski put b.b., 85310Budva
WIMAX MONTENEGRO D.O.O PODGORICA	Bulevar revolucije br.34, 81000 Podgorica
SBS Net Montenegro	Ulica i broj:Kralja Nikole br.202/Podgorica

Tabela 2 Operatori kojima je upućena Urgencija za dostavljanje popunjenog upitnika za relevantno Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)

Popunjene upitnike dostavili su operatori navedeni u sledećoj Tabeli 3:

Naziv operatora	Adresa sjedišta operatora
CRNOGORSKI TELEKOM	Moskovska 29 , 81000 Podgorica
Telenor	Dzordza Vasingtona 83, 81000 Podgorica
DRUŠTVO ZA TELEKOMUNIKACIJE MTEL D.O.O.	Kralja Nikole 27, 81000 Podgorica

MNNEWS-a D.O.O.	Bohinjska 1A, 81000 Podgorica
ZIREX D.O.O.	Njegoseva 170, 85330 Kotor
CABLING D.O.O.	Mediteranska 8, 85310 Budva
ELTA MONT D.O.O.-Nikšić-	Vuka Karadžića b.b., 81400 Nikšić
"FiberNet"d.o.o. PODGORICA	Kralja Nikole 27 A, 81000 Podgorica
"IPMONT"d.o.o.PODGORICA	Mitra Bakića b.b., 81000Podgorica
„SIOL“ d.o.o. Podgorica	Svetog Petra Cetinjskog 106, 81000Podgorica
Javno preduzeće„Komunalne usluge“Podgorica	Zetskih vladara b.b. , 81000 Podgorica
WIMAX MONTENEGRO D.O.O PODGORICA	Bulevar revolucije br.34, 81000 Podgorica

Tabela 3 Operatori koji dostavili popunjen Upitnik za relevantno Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)

2. Definisiranje relevantnog tržišta

2.1 Definicija relevantnog tržišta usluga

Relevantno tržište je skup svih javno ponuđenih telekomunikacionih servisa, koji su po svojim karakteristikama i namjeni međusobno zamjenjivi na određenom geografskom području, pri datom nivou cijena.

Osnovna načela definisanja relevantnih tržišta odnose se na analizu stepena supstitucije na strani tražnje, stepena supstitucije na strani ponude i analize potencijalnih konkurentskih pritisaka. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje predstavlja utvrđivanje asortimana usluga koje krajnji korisnik može smatrati supstitutivnim uslugama na relevantnom tržištu. Takođe, vrši se procjena mogućnosti potencijalnog pružaoca telekomunikacionih usluga da brzo i uz relativno male troškove ponudi konkurentnu uslugu na relevantnom tržištu kao odgovor malom, ali značajnom, trajnom povećanju cijena usluge od strane hipotetskog monopoliste. Kod supstitucije na strani ponude operator odmah reaguje na povećanje cijene, dok je potencijalnim konkurentima potrebno više vremena i ulaganja nenadoknadivih troškova (*eng. sunk costs*) za pružanje istovjetne usluge na tržištu.

U svrhu definisanja tržišta, pri određivanju supstituta, može se koristiti tehnika hipotetičkog monopolističkog testa (*eng. SSNIP test – Small but Non Transitory Increase in Price*) koja, počevši od najuže moguće definicije tržišta koje se analizira, određuje da li hipotetički monopolista može da sprovede malo ali značajno trajno povećanje cijena, a da pritom ne izgubi dio prihoda, usled preorijentacije krajnjih korisnika ka supstitutivnim uslugama. Primjena pomenutog testa ogleda se u postavljanju pitanja i traženju odgovora šta se događa u situaciji malog ali značajnog i trajnog povećanja cijena usluge uz pretpostavku da cijene svih drugih usluga ostanu iste, pri čemu se po pravilu u obzir uzima trajni rast cijena od 5-10%.

Pri definisanju tržišta usluga određuju se usluge koje korisnik smatra zamjenskim u pogledu, namjene, funkcionalnosti i cijena na datom tržištu. Zamjenjivost se određuje pomoću dva kriterijuma:

- Zamjenjivost na strani tražnje (*eng. Demand side substitutability*) i
- Zamjenjivost na strani ponude (*eng. Supply side substitutability*).

Zamjenjivost na strani tražnje se utvrđuje na osnovu zamjenjivosti usluge posmatrano sa stanovišta korisnika pri relativnom porastu cijena. Za procjenu zamjenjivosti može se koristiti SSNIP (*eng. Small but Significant and Non-transitory Increase in Price*) test, kojim se dokazuje spremnosti korisnika usluge A da pri porastu cijena te usluge 5-10% počne da koristi uslugu B. Pri tome se uzimaju u obzir, kako cijene usluga A i B, tako i troškovi prelaska na korišćenje usluge B (dugoročni ugovori, cijena terminalne opreme isl). Ukoliko SSNIP test pokaže da su usluge A i B zamjenjive, smatra se da one pripadaju istom tržištu.

Zamjenjivost na strani ponude se utvrđuje na osnovu mogućnosti preduzeća, koja pružaju druge usluge, a koje ne pripadaju istom tržištu usluga, da, usled relativnog porasta cijena razmatrane usluge u relativno kratkom vremenu uđu na tržište i počnu da pružaju te usluge. Prilikom procjene postojanja potencijalne tržišne konkurencije potrebno je utvrditi

njen nivo i uslove na relevantnom tržištu pod kojima novi tržišni uesnici, odnosno privredni subjekti mogu ući na dato relevantno tržište. Postojanje potencijalne tržišne konkurencije utvrđuje se na osnovu razmatranja predviđenih promjena postojećih tržišnih uslova, koje se odnose na strukturu relevantnog tržišta, ponašanja postojećih učesnika na relevantnom tržištu i uticaja na ostale stvarne i potencijalne učesnike na tržištu, ekonomske i finansijske snage učesnika na tržištu, ekonomskih, pravnih i drugih prepreka pristupa relevantnom tržištu, tržišnih trendova, i dr.

Agencija je pošla od tržišta identifikovanog od strane Evropske komisije kao pogodnog za *ex ante* regulaciju. Evropska komisija preporučuje *ex ante* regulaciju na Tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), kako bi se rješavanjem problema konkurencije na veleprodajnom nivou obezbijedila slobodna konkurencija na maloprodajnom nivou širokopojasnog pristupa. *Ex ante* regulacija na ovom relevantnom tržištu bi trebalo da omogući neometano povezivanje lokacije krajnjeg korisnika na širu komunikacionu mrežu, bez obzira na korišćenu tehnologiju. Ovaj tehnološki neutralan opis proizvoda je dovoljno širok da obuhvata infrastrukturu, tj. mrežne elemente za smještaj i podršku elektronske komunikacione opreme.

Shodno tome, Agencija je, pri definisanju relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), imajući u vidu budući razvoj tržišta, razmatrala načine pružanja veleprodajnog pristupa infrastrukturnim objektima i širokopojasnog pristupa internetu od strane operatora i odredila supstitute.

2.1.1 Pregled Maloprodajnog tržišta širokopojasnog pristupa internetu

Važeća preporuka, kao ni prethodna, ne prepoznaje maloprodajno tržište širokopojasnog pristupa internetu kao tržište podložno prethodnoj regulaciji. Naime, Evropska komisija smatra da je efikasnom regulacijom na veleprodajnom nivou moguće osigurati tržišnu konkurenciju na maloprodajnom nivou. Međutim, s obzirom da tražnja za uslugom širokopojasnog pristupa na veleprodajnom nivou proizilazi iz tražnje za uslugom širokopojasnog pristupa na maloprodajnom nivou, Agencija je pri utvrđivanju dimenzije usluga relevantnog tržišta širokopojasnog pristupa na nivou veleprodaje utvrdila supstitut (zamjensku uslugu), razmatrajući načine pružanja usluga širokopojasnog pristupa od strane operatora krajnjem korisniku, a pri tome imajući u vidu budući razvoj tržišta.

Za pružanje usluge širokopojasnog pristupa na nivou maloprodaje, operatori ili imaju izgrađenu sopstvenu infrastrukturu ili koriste veleprodajne usluge ostalih operatora kako bi osigurali pristup do krajnjeg korisnika.

S obzirom na postojeće stanje u Crnoj Gori, relevantno tržište širokopojasnog pristupa na nivou veleprodaje obuhvata pristup telekomunikacionim mrežama u cilju daljeg pružanja usluga širokopojasnog pristupa krajnjim korisnicima.

Agencija analizom ovog tržišta treba da obezbijedi mogućnost izbora i konkurentne cijene za potrošače maloprodajnog širokopojasnog pristupa. Tržište širokopojasnog pristupa na

maloprodajnom nivou je suštinski povezano sa tržištem širokopojasnog pristupa na nivou veleprodaje, jer je tražnja na veleprodajnom tržištu izvedena iz zahtjeva za maloprodajnim uslugama, poput maloprodajnog širokopojasnog pristupa.

Ponašanje potrošača na maloprodajnom tržištu uticaće na komercijalne odluke pružalaca usluga pri razmatranju najboljeg načina pružanja maloprodajnog širokopojasnog pristupa. Iz tog razloga, zamjenjivost različitih tehnoloških platformi na veleprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa je povezana sa ponašanjem potrošača na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa. Posmatranje trendova na maloprodajnom tržištu i ponašanje potrošača na relevantnom tržištu maloprodajnog tržišta upućuju na definiciju veleprodajnog tržišta širokopojasnog pristupa.

Agencija smatra, na šta upućuje i Zakon o elektronskim komunikacijama, da se mora uzeti u obzir Preporuka Evropske komisije koja definiše veleprodajno tržište fizičke infrastrukture, kao podložno ex-ante regulaciji.

S obzirom da Evropska komisija svojom Preporukom iz 2007.godine ne obuhvata maloprodajno tržište širokopojasnog pristupa u smislu ex-ante regulacije, Agencija nije formalno vršila analizu ovog tržišta. Međutim, razmatranje razvoja i perspektiva ovog tržišta je značajno pri analizi veleprodajnog tržišta

Evropska komisija je Preporukom iz 2007.godine, u pogledu *ex-ante* regulacije, obuhvatila, između ostalih i Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji). Stanje na relevantnom tržištu proističe iz tražnje na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa. S obzirom da za pružanje usluge maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu operatori koriste sopstvenu infrastrukturu ili veleprodajne usluge ostalih operatora, analizom relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), Agencija treba da obezbijedi mogućnost izbora i konkurentne cijene za potrošače maloprodajnog širokopojasnog pristupa.

Ponašanje potrošača na maloprodajnom tržištu (spremnost potrošača da promijene tehnologiju) ima značajan uticaj na komercijalne odluke provajdera maloprodajnog širokopojasnog pristupa. Stepem zamjenjivosti na veleprodajnom nivou proizilazi iz ponašanja potrošača na maloprodajnom tržištu. Definicija relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) proizilazi iz zamjenjivosti različitih tehnoloških platformi na tom veleprodajnom tržištu.

U Crnoj Gori je, u periodu relevantnom za predmetnu analizu, krajnjim korisnicima bio omogućen širokopojasni pristup na fiksnoj lokaciji korišćenjem više različitih tehnologija. Ove tehnologije su korisnici preferirali zavisno od svoje lokacije, a uključuju npr. mreže fiksnih linija poput ADSL ili kablovskih modema, fiksne bežične mreže, iznajmljene linije ili modem (eksterni ili u vidu kartice) povezan na mobilnog operatora pružaoca širokopojasnog pristupa. Agencija smatra, shodno principu tehnološke neutralnosti, da maloprodajno tržište uključuje sve forme širokopojasnog pristupa na fiksnoj lokaciji, koje

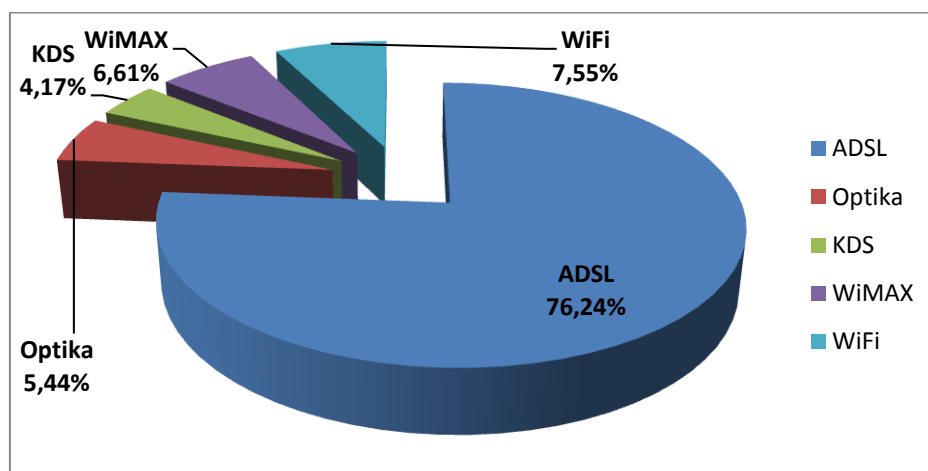
omogućavaju korisnicima da, pri malom ali značajnom porastu cijene, pređu na pristup putem raspoložive alternativne tehnologije.

Agencija smatra da, shodno principu tehnološke neutralnosti, maloprodajno tržište u Crnoj Gori uključuje sve forme širokopojasnog pristupa na fiksnoj lokaciji, kako bi korisnici bili u mogućnosti da pređu na pristup putem alternativne platforme (ako je to moguće), pri malom ali značajnom porastu cijene.

Na osnovu podataka koje su dostavili operatori, u Crnoj Gori je na kraju relevantnog perioda (31.12.2012.godine) maloprodajna usluga širokopojasnog pristupa¹⁴ internetu bila dostupna putem sledećih tehnologija:

- ADSL pristup putem bakarne parice,
- pristup putem optičkih vlakana FTTx
- fiksni bežični pristup pristup
- pristup putem kablovskih mreža
- pristup putem iznajmljenih linija
- pristup putem satelitskih veza
- pristup putem mobilnih mreža

Razmatrajući navedene vrste pristupa, a uzimajući u obzir neuporedivost pristupa putem mobilnih i satelitskih mreža sa ADSL tehnologijom pristupa, Agencija procenjuje da je procjena o učešću pojedinih tehnologija bez uticaja na izrečeni stav o ADSL pristupu kao dominantnom u odnosu na ostale tehnologije. Učešće pojedinih vrsta pretplatnika usluge širokopojasnog pristupa Internetu prema načinu pristupa prikazan je na *Slici 1*.

Slika 1: Učešće pojedinih vrsta pretplatnika usluge širokopojasnog pristupa Internetu prema načinu pristupa
Izvor: Podaci od operatora o broju korisnika na dan 31.12.2012

¹⁴ U skladu s definicijom Savjeta za komunikacije (Communication Committee) –koji je zadužen za pomoć Evropskoj komisiji u vršenju ovlašćenja shodno Regulatornom okviru iz 2002.godine

Shodno navedenim podacima, evidentno je da su korisnici širokopojasnog pristupa internetu u relevantnom periodu preferirali ADSL pristup putem bakarne parice sa tržišnim učešćem od 76,24%. S obzirom da je, na osnovu analize podataka širokopojasni pristup internetu putem ADSL-a najzastupljeniji način širokopojasnog pristupa, Agencija bi trebalo da utvrdi da li na maloprodajnom nivou postoji supstitut pristupu putem ADSL-a takav da primjenom SSNIP testa ta vrsta pristupa može biti zamjena za zadovoljenje određenih potreba korisnika.

2.1.2 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje na maloprodajnom nivou

Pri razmatranju zamjenjivosti na strani tražnje na veleprodajnom tržištu posmatra se tražnja na maloprodajnom tržištu, s obzirom na njihovu uzajamnu povezanost. Na osnovu podataka prikupljenih na kraju 2012.godine, u Crnoj Gori najzastupljeniji oblik širokopojasnog pristupa na maloprodajnom tržištu je pristup putem ADSL tehnologije zasnovan na bakarnoj parici. Ovaj način širokopojasnog pristupa zasnovan na bakarnoj parici, omogućava krajnjem korisniku pristup javnoj telefonskoj mreži kao i širokopojasni pristup internetu, IP telefoniji i IP televiziji. ADSL pristup internetu putem bakrene parice se krajnjim korisnicima nudi u kombinaciji s još jednom ili više elektronskih komunikacionih usluga (npr. javno dostupna telefonska usluga i/ili IPTV) u sklopu paketa usluga. Kako se ADSL pristup unutar paketa usluga ni po čemu ne razlikuje od onoga koji se korisnicima nudi samostalno, Agencija smatra da, prilikom utvrđivanja najzastupljenije usluge, nema uticaja činjenica da se u paketu usluga uz ADSL pristup nude i druge usluge. S tim u vezi ADSL pristup iz paketa usluga tretiran je kao samostalni ADSL pristup.

Supstitut na strani tražnje je usluga na koju bi korisnici tih usluga lako mogli preći usljed relativnog rasta cijena. Pri tome se posmatra ponašanje korisnika u relevantnom periodu i u pogledu mogućnosti prelaska na korišćenje supstituta shodno investiranju u tehnologiju ili dugoročnim ugovorima. S obzirom da je širokopojasni pristup putem ADSL-a zasnovan na bakarnoj parici najzastupljeniji, Agencija bi trebalo da utvrdi da li postoji na maloprodajnom nivou supstitut širokopojasnom pristupu putem ADSL-a zasnovanom na bakarnoj parici, takav da, primjenom SSNIP testa, ta vrsta pristupa može biti zamjena, koja bi na adekvatan način zadovoljila potrebe korisnika. ADSL pristup internetu putem bakrene parice se krajnjim korisnicima može nuditi kao samostalna usluga, ali i u kombinaciji s još jednom ili više elektronskih komunikacionih usluga (npr. javno dostupna telefonska usluga i/ili IPTV) u sklopu paketa usluga, pri čemu se ADSL pristup unutar paketa usluga ni po čemu ne razlikuje od onoga koji se korisnicima nudi samostalno. Shodno navedenom, Agencija smatra da je, prilikom utvrđivanja najzastupljenije usluge, potrebno zanemariti činjenicu da se u paketu usluga uz ADSL pristup nude i druge usluge i da se ADSL pristup iz paketa usluga posmatra na isti način kao samostalni ADSL pristup.

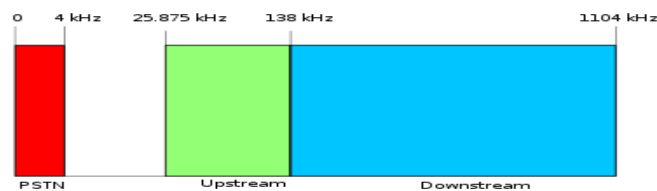
Pristup zasnovan na bakarnoj parici putem ADSL tehnologije

xDSL tehnologije omogućavaju da se po postojećoj infrastrukturi (bakarnim paricama) krajnjem korisniku pruži, kako pristup fiksnoj telefonskoj mreži i uslugama koje ona pruža, tako i pristup internetu velikim brzinama protoka. xDSL pristup zasnovan na bakarnoj parici služi za digitalni prenos podataka preko bakarne parice lokalne petlje. Postoji više oblika tehničkih rješenja, i to: ADSL, ADSL2+, VDSL, VDSL2, HDSL, SHDSL i dr. Prenos se ostvaruje u dva smjera - prema korisniku (eng. *downstream*) i prema pružaocu usluge

(eng. *upstream*), pri čemu brzina prenosa zavisi od dužine i tipa parice lokalne petlje, kao i primijenjene tehnologije – u većini slučajeva se kreće od 1-8 Mbit/s, u urbanim sredinama i do 20Mbit/s downstream, odnosno 256 kbit/s – 1Mbit/s upstream. Ove pristupne tehnologije se na maloprodajnom nivou koristi za internet i multimedijalne usluge.

ADSL (engl. *ADSL-Asymmetric Digital Subscriber Line*) tehnologiju karakteriše asimetričnost u pogledu brzine prenosa podataka po telefonskoj bakarnoj parici pretplatnika, odnosno mogućnosti bržeg prenosa podataka iz mreže prema krajnjem korisniku (engl. *downstream*), u odnosu na prenos podataka od krajnjeg korisnika ka mreži (eng. *upstream*), pri čemu je krajnjem korisniku putem bakarne parice omogućen pristup fiksnoj telefonskoj mreži i uslugama koje ona pruža i pristup Internetu sa velikim brzinama protoka (teoretski 8.192 Mbit/s)

ADSL tehnologija dijeli raspoloživi frekvencijski opseg obične bakarne parice na tri dijela (Slika 2). Pošto je za govornu komunikaciju potreban ograničen propusni opseg, za telefonski saobraćaj se koriste frekvencije od 400 Hz do 4000 Hz.

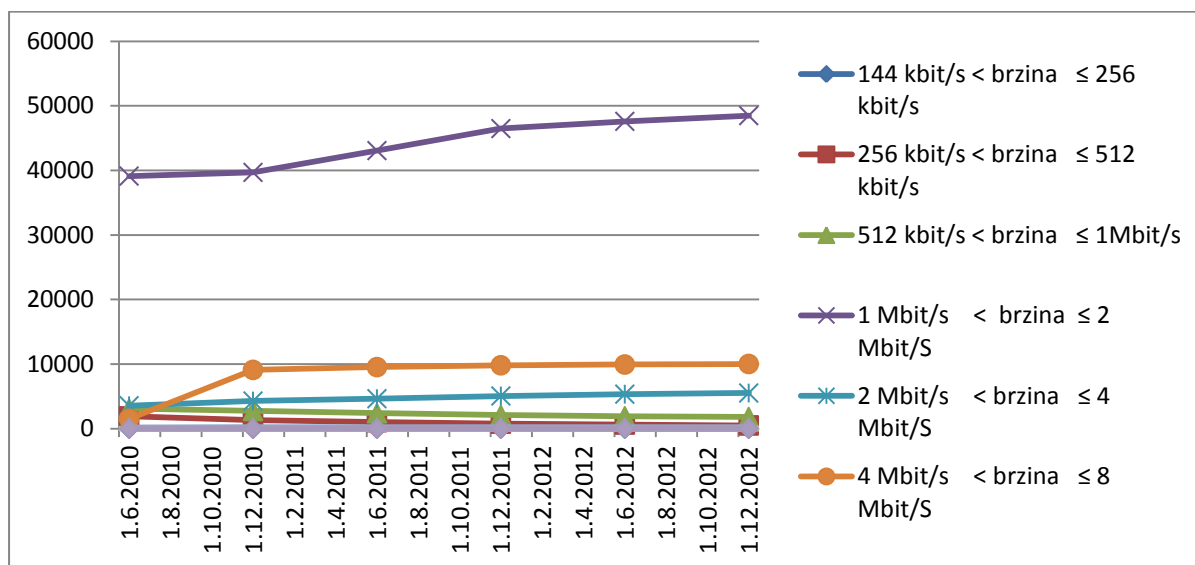

Slika 2. Podjela frekvencijskog opsega kod ADSL tehnologije

Osnovni opseg koji je predviđen za telefonski saobraćaj, posebnim filterom, takozvanim spliterom, je odvojen od ostalih opsega metodom koji garantuje da će se telefonski razgovor odvijati i u slučaju da ADSL nije u funkciji. Drugi opseg frekvencija odnosi se na prenos podataka od korisnika ka mreži (eng. *upstream*). Treći propusni opseg se odnosi na prenos podataka ka korisniku (eng. *downstream*). Pri tome, telefonskim uslugama se upravlja na nivou komutacionog čvora, a širokopojsnim servisima na nivou širokopojsne mreže od strane pružaoca ove usluge. S obzirom da je postojeća telefonska infrastruktura prvenstveno namenjena za prenos govora, mrežu treba prilagoditi DSL uslugama baziranim na prenosu podataka velikim brzinama. U telefonskoj centrali nalazi se DSLAM (Digital Subscriber Line Access Multiplexer) koga čine spliter i DSL modem. Uloga splitera je da saobraćaj koji stigne do njega preko pretplatničke linije razdvoji na telefonski saobraćaj, koji šalje ka telefonskoj mreži, i digitalne podatke, koji se usmjeravaju preko DSL modema na internet. Na strani pretplatnika nalazi se spliter i DSL modem. Ovim putem ADSL tehnologija preko DSLAM-a obezbeđuje rezervisanu vezu svakom priključenom korisniku, pri čemu kvalitet usluge ne zavisi od broja korisnika.

S obzirom da je CT nasljednik javne telekomunikacione mreže bivšeg JP PTT saobraćaja Crne Gore, i da je u dugom periodu imao ekskluzivna prava u telekomunikacijama na prostoru Crne Gore, posjeduje mrežu zasnovanu na bakarnim paricama, čija je geografska dostupnost na kraju 2012.godine bila značajna - 168511 aktivnih POTS priključaka na prostoru Crne Gore.

Na kraju relevantnog vremenskog perioda CT je nudio 31 vrstu ADSL paketa (24 za fizička i 15 za pravna lica)¹⁵. Brzine se kreću od 256 kbps-10Mbps, a najveći broj pretplatnika koristi pakete koje, uz neograničeni mjesečni protok, karakteriše brzina 2Mbps/256kbps (oko 73% od ukupnog broja pretplatnika ADSL usluge) i pakete koje, uz neograničeni mjesečni protok, karakteriše brzina 5Mbps (oko 20% od ukupnog broja korisnika ADSL usluge). Pakete koje karakteriše brzina od 1Mbps ili niža koristi neznatan broj korisnika (ko 3,5% od ukupnog broja korisnika ADSL usluge). Cijene mjesečne pretplate za internet preko ADSL-a koje nudi CT¹⁶ se kreću u opsegu od 13,99 EUR (za pakete pri brzini od 1Mbps) do 80,00 EUR (za pakete pri brzini 10Mbps). Na slici 3 prikazan je broj korisnika širokopojsnog pristupa internetu prema brzinama u relevantnom periodu.

slika 3: Broj korisnika širokopojsnog pristupa internetu prema brzinama u relevantnom periodu

Izvor: Podaci iz CT-ovog Upitnik za Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo

U Tabeli 4. je dat pregled mjesečnih naknada za usluge širokopojsnog pristupa internetu putem ADSL pristupa putem bakarne parice, koje je CT nudio na kraju relevantnog perioda.

Naziv paketa	Cijena pretplate u EUR (sa PDV)
ADSL Basic (brzina do 1Mbps/128bps)	13,99 EUR
ADSL Fl@t 2 (brzina do 2Mbps/256kbps)	19,99 EUR
ADSL Fl@t 5 (brzina do 5Mbps/512kbps)	24,99 EUR
ADSL Fl@t B4 (brzina do 4Mbps/512kbps)	30,00 EUR
ADSL Fl@t B6 (brzina do 6Mbps/1Mbps)	50,00 EUR

¹⁵ Na osnovu podataka o broju korisnika na dan 31.12.2012.godine koje je dostavio CT

¹⁶ Prema podacima iz cjenovnika CT-a sa zvaničnog sajta

ADSL Fl@t 7 (brzina do 7Mbps/768kbps)	44,99 EUR
ADSL Fl@t B8 (brzina do 8Mbps/1Mbps)	65,00 EUR
ADSL Fl@t B10 (brzina do 10Mbps/1Mbps)	80,00 EUR

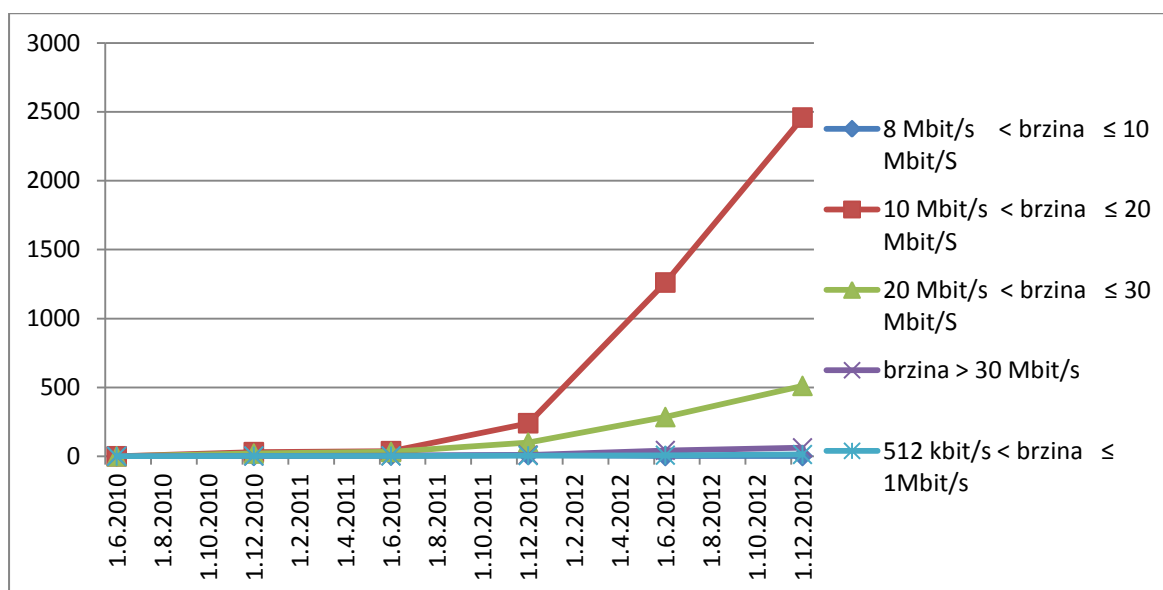
Tabela 4.: Cijene mjesečne pretplate za ADSL pakete prema brzinama na kraju 2012.godine

Izvor: Cjenovnik sa zvaničnog sajta CT-a

Pristup putem optičkog kabela FTTH

Pristup na Internet putem optičkog kabela omogućava veće prenosne brzine od DSL tehnologija, što omogućava pružanje usluge visokog kvaliteta i podržava napredne IP aplikacije, kao što je HDTV (eng. High Definition Television). Agencija smatra da će u broj krajnjih korisnika kojima će operatori pružati uslugu širokopojasnog pristupa internetu putem optičkog kabela biti u stalnom porastu.

CT je u krajem 2010. počeo da pruža usluge pristupa internetu putem optičkog kabela uz dolazne brzine prenosa od 20 Mbit/s, 30 Mbit/s i 40 Mbit/s za fizička lica i 25Mbit/s, 35Mbit/s i 45 Mbit/s za pravna lica, i po cijenama usluga ADSL-a nižih brzina. Zbog većih brzina i višeg kvaliteta usluge koje korisnici dobijaju po istim cijenama broj pretplatnika ove usluge je na kraju 2012.godine dostigao učešće od 4,07% od ukupnog broja korisnika širokopojasnog pristupa internetu. Na slici 4 prikazano je kretanje broja pretplatnika usluge širokopojasnog pristupa internetu putem optičkog kabela tokom relevantnog perioda.

Slika 4: Kretanje broja pretplatnika usluge širokopojasnog pristupa internetu putem optičkog kabela tokom relevantnog perioda.

Izvor: Podaci iz CT-ovog Upitnik za Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo

U Tabeli 5. je dat pregled mjesečnih naknada za usluge širokopojasnog pristupa internetu putem optičkog kabela, koje je CT nudio na kraju relevantnog perioda.

Naziv paketa	Cijena u EUR (uključen PDV)
Optika Basic (brzina do 10Mbps/2Mbps, za fizička lica)	13,99
Optika 20 (brzina do 20Mbps/2Mbps, za fizička lica)	19,99
Optika 30 (brzina do 30Mbps/2Mbps, za fizička lica)	24,99
Optika 40 (brzina do 40Mbps/2Mbps, za fizička lica)	44,99
Optika 25 (brzina do 25Mbps/2Mbps, za pravna lica)	30,00
Optika 35 (brzina do 35Mbps/2Mbps, za pravna lica)	50,00
Optika 45 (brzina do 45Mbps/2Mbps, za pravna lica)	65,00

Tabela 5.: Cijene mjesečne pretplate za pakete pristupa putem optičkog kabla kraju 2012. godine

Izvor: Cjenovnik sa zvaničnog sajta CT-a

Shodno navedenom, Agencija smatra da je usluga pristupa internetu putem optičkog kabla, bez obzira na trenutno relativno mali broj korisnika, supstitut usluzi ADSL pristupa putem bakarne parice, i da pokazuje trend brzog povećanja tržišnog učešća.

Pristup putem VDSL tehnologije zasnovan na bakarnoj parici

Nove usluge, kao što su višekanalni HDTV-a (*High Definition Television*), video na zahtjev, videokonferencija i prenos govora preko IP (VoIP), zahtijevaju zamjenu bakarne parice optičkim vlaknom na rastojanju od glavnog razdjelnika do sabirne tačke i postavljanjem DSLAM-a unutar sabirne tačke. Provajder ovih usluga bi, putem VDSL tehnologije (posebno putem VDSL2 tehnologije) krajnjim korisnicima omogućavao brži prenos podataka na kraćim udaljenostima (u odnosu na ADSL tehnologije). VDSL2 podržava prenos višekanalnog HDTV-a (*High Definition Television*), videa na zahtjev i videokonferencija, kao i prenos govora preko IP (VoIP), tako da predstavlja osnovu za pružanje *triple play* usluge. U telekomunikacijama Triple Play predstavlja set usluga - usluge telefonije, širokopojasnog pristupa internetu i IP televizije u jedinstvenom paketu. *Triple Play* uslugu nudi jedinstveni operator preko jedne fizičke veze. Krajnjem korisniku *Triple Play* pruža jednostavniji i efikasniji pristup ovom setu usluga. Korisnik dobija jedan račun za sve usluge, posluje sa jednim umjesto sa više odvojenih operatora i dobija bolji kvalitet pruženih usluga. Operator tom prilikom koristi manje opreme za više usluga. Nadgledanje i upravljenje mrežom je centralizovano i jednostavnije.

Raspoloživi protok konfigurisan za krajnje korisnike je 30 Mbps u downstream-u i 10 Mbps u upstream-u, što je dovoljno da omogući korisniku dva STB-a (sa HD stream-ovima) i brzinu od 10 Mbps (do 30 Mbps u slučaju kad se TV servis ne koristi). CT je u relevantnom periodu nudio usluge širokopojasnog pristupa internetu putem VDSL tehnologije na maloprodajnom nivou, sa istim dolaznim i odlaznim pristupnim brzinama kao i putem ADSL tehnologije, i po istim cijenama kao i putem ADSL tehnologije. Svaki novi korisnik čije su dolazne brzine veće od 5 Mbit/s biti realizovan je putem VDSL tehnologije ukoliko se korisnik nalazi na području obuhvata centralne lokacije na kojoj je dostupan VDSL te ukoliko je korisnik ujedno i na kratkoj petlji (do 1000 m) – uslovi za VDSL realizaciju usluge.

Takođe, usluge putem VDSL tehnologije će biti realizovane i postojećim korisnicima širokopolasnog pristupa koje budu tražili promjenu paketa tako da zbir dolaznih brzina za tražene širokopolasne usluge iznosi najmanje 15 Mbit/s i zadovoljeni su uslovi za VDSL realizaciju usluge²⁸.

Širokopolasni pristup putem VDSL tehnologije, shodno funkcionalnim karakteristikama predstavlja supstitut ADSL pristupu, jer je u mogućnosti da podrži, između ostalog, i sve usluge koje podržava ADSL tehnologija.

Fiksni bežični pristup

Fiksni bežični pristup je u Crnoj Gori u relevantnom periodu bio zastupljen putem WiMAX tehnologije i HotSpot usluge.

Fiksni bežični pristup putem WiMAX tehnologije

Uslugu širokopolasnog pristupa internetu putem WiMAX tehnologije na maloprodajnom tržištu u relevantnom periodu pružali su MTEL, WIMAX Montenegro i Telenor. Pokrivenost populacije ovom vrstom usluge na prostoru Crne Gore je ograničena na prostoru pojedinih urbanih cjelina u okviru crnogorskih gradova. Kvalitet pristupa zavisi od fizičkih prepreka, kao i od broja krajnjih korisnika među kojima se dijele resursi, tako da je korišćenje ove usluge od strane većeg broja krajnjih korisnika otežano. Zbog toga se ne može očekivati da će mali ali značajan porast cijena dovesti do prelaska korisnika ADSL pristupa na korišćenje ove tehnologije.

Tokom vremenskog perioda obuhvaćenog analizom broj krajnjih korisnika usluge širokopolasnog pristupa putem WiMAX tehnologije nije značajno rastao usled nedovoljne pokrivenosti i nedovoljnog kvaliteta usluge.

Shodno funkcionalnim karakteristikama navedene usluge i učešću broja korisnika koji koriste uslugu fiksnog bežičnog pristupa putem WiMAX tehnologije, Agencija smatra da usluga fiksnog bežičnog pristupa putem WiMAX tehnologije nije supstitut ADSL pristupu putem bakarne parice

Fiksni bežični pristup putem HotSpot usluge

HotSpot usluga predstavlja bežični pristup internetu, zasnovan na Wi-Fi tehnologiji. Omogućava pristup na tačno određenim lokacijama (trgovima, marinama, hotelima, aerodromima) i nije namijenjena upotrebi u domaćinstvima i preduzećima. U relevantnom vremenskom periodu ovu uslugu u Crnoj Gori su na komercijalnoj osnovi pružali:

- Crnogorski Telekom
- Telenor
- Dasto Montel
- MNNews

Usluga bežičnog pristupa putem HotSpot-a je u relevantnom periodu se pruža na osnovu trajanja nezavisno od količine prenesenih podataka.

Shodno prethodno navedenim karakteristikama (raspoloživosti, načinu tarifiranja, kvalitetu veze), Agencija smatra da usluga bežičnog pristupa putem HotSpot usluge nije supstitut ADSL pristupu putem bakarne parice i da ne treba da bude uvrštena u maloprodajno tržište.

Pristup putem mobilnih mreža

Širokopojasni pristup internetu putem mobilnih mreža je zasnovan na EDGE, UMTS ili HSPA (HSDPA, HSUPA) i LTE tehnologiji i omogućava krajnjem korisniku da putem prenosnog uređaja (telefona ili računara) pristupa internetu s bilo koje lokacije, u zavisnosti od geografske pokrivenosti EDGE, UMTS ili HSPA (HSDPA, HSUPA) odnosno LTE signalom. Krajnji korisnik navedeni pristup ostvaruje putem kartice ili modema.

EDGE tehnologija omogućava prenos podataka do 220kbit/s, a UMTS tehnologija do 384kbit/s, što je znatno niže u odnosu na brzine koje omogućava ADSL pristup putem bakrene parice, pa ove tehnologije nisu uporedive sa ADSL tehnologijom. HSPA tehnologija 1,8-7,2Mbit/s. U pogledu pristupne brzine, HSPA tehnologija je uporediva sa ADSL tehnologijom.

HSPA tehnologija omogućava brzine od 1,8 - 42 Mbit/s, a LTE tehnologija do 75 Mbit/s. Međutim HSPA i LTE tehnologije su zasnovane na 3GPP standardu, što u realnim uslovima uslovljava znatno niže brzine prenosa - za HSPA do 12 Mbit/s. a za LTE do 50 Mbit/s. Shodno navedenom, može se zaključiti da su HSPA i LTE tehnologije uporedive s pristupom internetu putem ADSL tehnologije u pogledu pristupnih brzina.

Međutim, brzina kojom korisnik pristupa internetu putem mobilnih mreža dodatno zavisi od kvaliteta prijema signala (nivo prijemnog signala), odnosno od blizine bazne stanice operatora mobilne mreže i broja korisnika koji u isto vrijeme ostvaruju pristup internetu, što može rezultirati nižim pristupnim brzinama i slabijim kvalitetom usluge. Pri upotrebi širokopojasnog prenosa podataka preko mobilnih tehnologija govor ima apsolutnu prednost pred ostalim uslugama, što znači da u slučaju opterećenja mreže govornim pozivima dolazi do neminovnog pada prenosnih brzina. Takođe, ograničavajući faktor širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža je i pokrivenost populacije HSPA odnosno LTE signalom, pa je nemoguće na cijelom području Crne Gore ostvariti pristup putem pokretnih mreža pristupnim brzinama koje omogućuje HSPA odnosno LTE tehnologija, a koje su uporedive s pristupnim brzinama koje omogućava ADSL tehnologija.

Ove usluge u relevantnom periodu pružali su:

- Crnogorski Telekom (T-mobile)
- Telenor
- M:tel

Operatori u svojoj ponudi nude pakete sa neograničenim pristupom internetu. Međutim, nijedan od operatora koji nudi uslugu širokopojasnog pristupa putem mobilnih mreža u svojoj ponudi nema paket koji uključuje neograničeni saobraćaj pri željenoj brzini. Maksimalni saobraćaj koji se trenutno na tržištu pristupa putem mobilnih mreža nudi iznosi 20 GB. Cijena navedenog paketa iznosi 29 EUR (Tabela 6). Iznos mjesečnih naknada za tarifne pakete pristupa putem mobilnih mreža kretao se od 5,95 - 30EUR u decembru 2012.godine. Pri tome poslije utrošene količine saobraćaja uključenog u paket, brzina se

smanjuje do 128kb/s i korisnik nastavlja da koristi tu uslugu. Takođe postoji mogućnost dokupa dodatni saobraćaja po najvećoj brzini. Pri tome, na osnovu podataka sa zvaničnih web sajtova operatora, CT dodatni 1GB naplaćuje od 1,8-6 EUR (uključen PDV) zavisno od paketa, Telenor dodatni 1GB naplaćuje od 1,49-3,99 EUR (uključen PDV) zavisno od paketa, a Mtel dodatni 1GB naplaćuje od 2,8 – 4,7 EUR (uključen PDV) zavisno od paketa.

Operator	Naziv paketa	Cijena u EUR (uključen PDV)
Telenor	Flat Klasik	19,00 EUR
Telenor	Flat Start	9,99 EUR
Telenor	Flat Max	29,99 EUR
Telenor	Telenor 4G Internet	29,99 EUR
CT	MI Libero 1	5,95 EUR
CT	MI Libero 2	9,95 EUR
CT	MI Libero 5	19,00 EUR
CT	MI Libero 20	29,00 EUR
m:tel	m:tel surf 1	5,00 EUR
m:tel	m:tel surf 2	8,00 EUR
m:tel	m:tel surf 3	15,00 EUR
m:tel	m:tel surf 5	25,00 EUR
m:tel	m:tel surf 10	30,00 EUR

*Tabela 6. Mjesečna pretplata za pristup internetu za pakete putem mobilnih mreža
Izvor: Upitnici za tržište veleprodajnog širokopojasnog pristupa*

Uzimajući u obzir maloprodajne cijene usluge pristupa internetu putem mobilnih mreža sa cijenama dodatnog saobraćaja, i usluge pristupa internetu putem ADSL-a, povećanje maloprodajnih cijena tarifnih paketa koji su zasnovani na ADSL pristupu putem bakarne parice od 5-10% ne bi uticalo na odluku krajnjih korisnika da zamijene navedenu uslugu uslugom širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža. Sprovedenjem testa hipotetskog monopola dolazi se do zaključka da pristup internetu putem mobilnih mreža, po cjenovnim karakteristikama, nije supstitut ADSL pristupu putem bakarne parice.

Takođe, za razliku od tarifnih paketa za širokopojasni pristup putem ADSL-a, korisnik širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža nema mogućnost izbora paketa sa neograničenim saobraćajem. S obzirom da se učešće korisnika paketa sa uključenim 1GB smanjuje, dok učešće korisnika sa neograničenim ADSL pristupom putem bakarne parice raste. Agencija smatra da usluga pristupa internetu putem mobilnih mreža nije supstitut usluzi ADSL pristupa putem bakarne parice. S obzirom da su operatori mobilnih mreža tek započeli s primjenom LTE tehnologije i mali je broj pretplatnika koji koriste pakete ovih usluga, Agencija smatra da usluga širokopojasnog pristupa internetu putem LTE tehnologije

nije supstitut usluzi ADSL pristupa putem bakarne parice- Shodno navedenom, pristup putem LTE tehnologije nije u okviru definicije tržišta maloprodaje širokopojasnog pristupa.

S obzirom da korisnik širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža nema mogućnost izbora paketa s neograničenim internet saobraćajem, i da S obzirom da većina korisnika danas koristi pakete s neograničenim saobraćajem, Agencija smatra da usluga širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža nije supstitut usluzi ADSL pristupu putem bakarne parice. Imajući u vidu brz tehnološki razvoj u ovoj oblasti, Agencija će kontinuirano pratiti razvoj i ulogu ove usluge i njen uticaj na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu.

Shodno postojećem nivou primijenjenih tehnologija i funkcionalnim karakteristikama, koje ukazuju na ograničenu pokrivenost odgovorajućim signalom, a u određenoj mjeri i uzimajući u obzir cjenovne karakteristike, usluga pristupa internetu putem mobilnih mreža ne predstavlja supstitut usluzi ADSL pristupa putem bakarne parice. već prije komplementarnu uslugu koju će korisnici koristiti u situacijama kada imaju potrebu za pogodnostima koju im navedena usluga nudi u pogledu mobilnosti.

Pristup putem kablovskih mreža

Pristup putem kablovskih mreža predstavlja širokopojasni pristup internetu putem koaksijalnog kabla (ili hibridne optičko-koaksijalne mreže), kojim se istovremeno distribuira i signal kablovske televizije i omogućava pružanje javno dostupne telefonske usluge i prenosa podataka. Ovaj način pristupa omogućava prenos podataka brzinama približno jednakim pristupu putem ADSL-a zasnovanom na bakarnoj parici, a funkcioniše na principu podjele širine opsega.

Uslugu maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu putem kablovskih mreža u Crnoj Gori u relevantnom vremenskom periodu pružali su operatori:

- M-Kabl (na teritoriji opština Bar, Bijelo Polje, Herceg Novi, Kotor, Pljevlja, Podgorica i Tivat)
- Eltamont (na teritoriji opštine Nikšić)

Širokopojasni pristup internetu putem kablovskih mreža omogućava prenos podataka brzinama kao i u slučaju ADSL pristupa putem bakarne parice. U Crnoj Gori je ova usluga dostupna pri brzinama od 3 Mbit/s do 6 Mbit/s, uz mogućnost povećanja brzine do 60 Mbit/s, dok je usluga maloprodaje širokopojasnog pristupa putem ADSL-a dostupna po brzinama od 2 Mbit/s do 20 Mbit/s. Pristup internetu putem kablovskih mreža zasnovan je na principu podjele širine opsega. Kablovski modemi su koaksijalnim kablovima povezani sa zerminalnim sistemom (eng. Cable Modem Termination System – CMTS) koji predstavlja sastavni dio CATV-centrale operatora kablovske mreže. Svi korisnici koji su povezani s CMTS-om pomoću zajedničkog koaksijalnog kabla dijele ukupnu prenosnu brzinu, što znači da dijele i isti frekvencijski segment kablovskog modema. Navedeno uzrokuje nemogućnost postizanja maksimalne brzine u trenutku veće opterećenosti kablovske mreže.

Shodno podacima u *Tabeli 7* evidentno je da korisnici širokopojasnog pristupa internetu putem kablovskih mreža za neograničeni internet pri brzini od 2 - 16 Mbit/s plaćaju od 9,95 -

38,95 EUR, a korisnici širokopojasnog pristupa internetu putem ADSL-a za neograničeni internet pri istim brzinama plaćaju od 19,99 do 80 EUR.

Operator	Paket	Cijena
Eltamont	Elta*s 2048/128	14.00
Eltamont	Elta*m 3072/512	16.99
Eltamont	Elta*1 5120/512	25.00
Eltamont	Elta*x 7168/768	38.00
M-kabl	Net 2	9,95
M-kabl	Net 4	16,95
M-kabl	Net 8	21,95
M-kabl	Net 16	38,95

Tabela 7 Mjesečna pretplata za pristup internetu za pakete putem mobilnih mreža

Izvor: Cjenovnici Eltamonta i M-Kabla sa zvaničnog sajta

Shodno navedenom, a polazeći od smjernica Evropske komisije u pogledu neutralnosti tehnologija, u slučaju dostupnosti zamjenske usluge pri uporedivim cijenama i funkcionalnosti usluge, Agencija smatra da se karakteristike i cijene usluga, kao i namjena korištenja pristupa putem ADSL tehnologije i putem kablovske mreže, mogu smatrati gotovo jednakim. Ovo ukazuje na činjenicu da će ih korisnici smatrati supstitutima na strani tražnje u zavisnosti od dostupnosti i troškova prelaska s jedne tehnologije na drugu. Agencija smatra da operator koji nudi širokopojasni pristup internetu putem ADSL pristupa putem bakarne parice ne može profitirati povećanjem cijena svojih usluga za 5 do 10% iz razloga što će korisnik, u slučaju dostupnosti, preći na širokopojasni pristup internetu putem kablovskih mreža. Agencija smatra da je korisnik indiferentan prema tehnologiji koja se koristi, u slučaju kada je dostupna alternativa (zamjena) pristupa u uslovima kada su uporedive cijene i funkcionalnost usluge pristupa putem kablovske mreže i ADSL tehnologije, a što je i u skladu sa smjernicama Evropske komisije. Shodno navedenom Agencija smatra da se karakteristike i cijene usluga, kao i namjena korišćenja pristupa putem ADSL tehnologije i putem kablovske mreže, mogu smatrati istovjetnim, što ukazuje na činjenicu da će ih korisnici smatrati zamjenskim uslugama na strani tražnje zavisno o dostupnosti i troškovima prelaska s jedne tehnologije na drugu.

Pojedini postojeći kablovski operatori koji posjeduju sopstvenu kablovsku infrastrukturu, koju bi uz relativno male investicije mogli prilagoditi za pružanje usluge širokopojasnog pristupa internetu, predstavljaju potencijalnu konkurenciju ADSL pristupu. U relevantnom periodu oni su u okviru svojih paketa omogućavali samo pristup brojnim domaćim i stranim TV programskim sadržajima.

Shodno navedenom, pristup putem kablovskih mreža, s obzirom na cjenovne i funkcionalne karakteristike, na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu predstavlja supstitut usluzi ADSL pristupa putem bakarne parice.

Pristup putem iznajmljenih linija

Pristupa putem iznajmljenih linija karakteriše velika brzina, sigurnost, maksimalna pouzdanost, istovremeni pristup internetu za veći broj korisnika, kao i mogućnost stalnog priključenja računarskog sistema na internet, što uslovljava i značajne funkcionalne i sjenovne razlike u odnosu na uslugu širokopojasnog pristupa putem ADSL-a. Stoga je pristupa putem iznajmljenih linija namijenjen poslovnim subjektima i velikim preduzećima, čija je poslovna komunikacija zasnovana na potrebi stalne prisutnosti na internetu, kao i prenosa podataka velikim brzinama.

S obzirom na namjenu i cjenovne karakteristike, primjenjujući SSNIP test, Agencija zaključuje da ova usluga pristupa putem iznajmljenih linija nije supstitut ADSL pristupu putem bakarne parice.

Pristup putem satelitskih veza

Pristup putem satelitskih veza se koristi u slučajevima kada je potrebno uspostaviti vezu na mjestima gdje ne postoji zemaljska infrastruktura. Velike udaljenosti koje mora preći signal, uzrokuju kašnjenja u komunikaciji i korisnici na raspolaganju mogu imati jedino ograničen skup usluga malih zahtjeva za propusnošću i koje se ne odvijaju u stvarnom vremenu, pri čemu su aplikacije poput videokonferencija neprimjenjive, pa se ne koristi za povezivanje u slučaju bilo kog alternativnog rješenja.

Osim prethodno navedenog, širokopojasni pristup internetu putem satelitskih veza u odnosu na ADSL pristup putem bakarne parice ima još nekoliko ograničenja koja onemogućavaju njihovu uporedivost. Naime, za razliku od tarifnih paketa putem ADSL pristupa putem bakarne parice, korisnik širokopojasnog pristupa internetu putem satelitskih veza nema mogućnost odabira paketa s neograničenim saobraćajem. S obzirom da većina korisnika danas koristi pakete s neograničenim saobraćajem), Agencija smatra da usluga širokopojasnog pristupa internetu putem satelitskih veza nije supstitut usluzi ADSL pristupu putem bakarne parice.

Shodno navedenom, Agencija će zbog specifičnosti ove usluge pratiti njen razvoj u predstojećem periodu, ali shodno navedenim cjenovnim i funkcionalnim razlikama smatra da ista nije supstitut usluzi ADSL pristupu putem bakarne parice.

2.1.3 Zaključak o maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu

Shodno prethodno izloženom, Agencija je zaključila da tražnja za uslugom veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) na fiksnoj lokaciji proizilazi iz tražnje za uslugama širokopojasnog pristupa internetu koje se pružaju na maloprodajnom nivou, i koje su zasnovane na:

- ADSL pristupu putem bakarne parice
- pristupu putem optičkog kabla (FTTx)
- pristupu putem kablovskih mreža

nezavisno od toga da li se određeni pristup nudi samostalno ili kao sastavni dio paketa elektronskih komunikacionih usluga-

2.2 Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)

Preduslov za korišćenje usluge širokopojasnog pristupa internetu na maloprodajnom nivou i prenosa podataka od strane krajnjih korisnika je postojanje određenog prenosnog kanala do lokacije krajnjeg korisnika. Prenosni kanal treba da omogućava prenos podataka u oba smjera, brzinama koje omogućavaju pružanje ove usluge.

Efikasna konkurencija na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) je uslov za efikasnost konkurencije na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa. Ex ante regulacija na ovom relevantnom tržištu treba da pospješi efikasnost konkurencije u oblasti infrastrukture, koja se, u principu, odnosi na razvezivanje lokalne petlje.

Lokalna petlja predstavlja fizički vod koji povezuje priključnu tačku mreže na strani pretplatnika s glavnim razdjelnikom ili drugom odgovarajućom tačkom u fiksnoj mreži, tj dio infrastrukture koji iziskuje najveća ulaganja. Zato je usluga pristupa lokalnoj petlji važan preduslov za pružanje usluga kod operatora koji nemaju sopstvenu infrastrukturu do krajnjih korisnika.

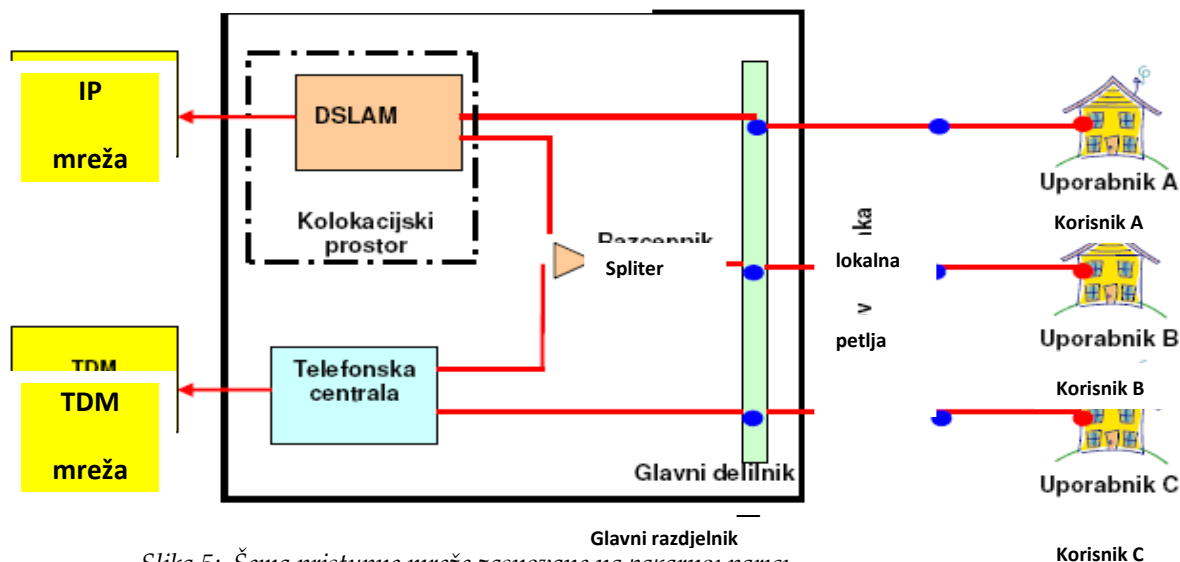
Usluga potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji trebalo bi da omogući operatoru upotrebu cijelog frekvencijskog spektra lokalne petlje (bakarne parice), dok bi usluga zajedničkog pristupa lokalnoj petlji omogućavala korišćenje dijela frekvencijskog spektra iznad govornog opsega frekvencijskog spektra lokalne petlje (bakarne parice). Govorni opseg frekvencijskog spektra lokalne petlje bi u slučaju pružanja usluge zajedničkog pristupa lokalnoj petlji koristio pružalac ove usluge za pružanje javno dostupnih telefonskih usluga.

Bakarna parica polazi od mrežne priključne tačke na strani krajnjeg korisnika preko pristupne mreže do glavnog razdjelnika. U slučaju potpunog razvezivanja lokalne petlje ta se tačka direktno povezuje na opremu operatora (DSLAM) na zajedničkoj lokaciji. Pristup mreži, kako je prikazano na Slici 3, trebalo bi da imaju operatori koji nude različite vrste usluga krajnjim korisnicima:

- Direktno povezivanje korisnika na DSLAM opremu i mogućnost korišćenja širokopojasnih usluga istog operatora (korisnik A);
- Uskopojasna telefonska usluga kao i usluge širokopojasnog pristupa različitim operaterima (korisnik B);
- Uskopojasne usluge (korisnik C).

Krajnji korisnik ima mogućnost pristupa širokopojasnim i govornim uslugama preko bakarnih parica operatora koji pruža uslugu veleprodajnog potpuno razvezanog ili zajedničkog pristupa lokalnoj petlji. Shodno Slici 5, ovakav operator (*incumbent*) je u

moćnosti da krajnjem korisniku obezbijedi pristup sopstvenoj mreži i uslugama, kao i uslugama i mreži operatora-konkurenta. Na taj naćin krajnji korisnici imaju moćnost da, nezavisno od pristupne tehnologije, preko lokalne petlje pristupaju mreži i uslugama kako *incumbent*-a tako i alternativnih operatora.

Slika 5: Šema pristupne mreže zasnovane na bakarnoj parici

Prilikom definisanja veleprodajnog tržišta i određivanju zamjenskih usluga, procijenjuje se moćnost proširenja tog tržišta uključivanjem bliskih zamjenskih usluga.

U prvom krugu analize Agencija je zaključila da relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), u relevantnom periodu, nije postojalo, već se tretira kao zamišljeno i, kao takvo, uključuje samo usluge i kapacitete samosnadbijevanja CT-a zasnovane na bakarnoj parici, koji operatoru omogućavaju:

- Upotrebu cjelokupnog frekvencijskog spektra lokalne petlje,
- Upotrebu dijela frekvencijskog spektra iznad govornog opsega lokalne petlje.

Potrebno je utvrditi usluge koje predstavljaju supstitut trenutno važećoj usluzi veleprodajnog pristupa mrežnoj infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), razmatranjem zamjenjivosti na strani tražnje na veleprodajnom nivou, na naćin da korisnici te usluge, u slučaju da bivši monopolist povisi cijenu iste, izgrade sopstvenu pristupnu infrastrukturu ili počnu koristiti neku drugu veleprodajnu uslugu, a koju će smatrati istovjetnom u odnosu na važeću uslugu veleprodajnog pristupa mrežnoj infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

2.2.1 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje-veleprodajni nivo

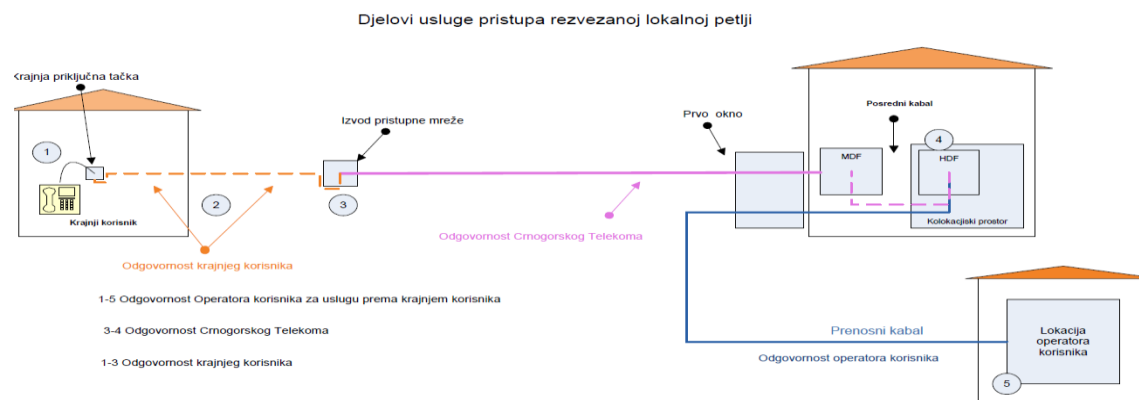
Pristup razvezanoj lokalnoj petlji

Pretpostavka korištenja usluge širokopojasnog pristupa internetu i prijenosa podataka od strane krajnjeg korisnika je postojanje određenog prijenosnog kanala do lokacije krajnjeg

korisnika, koji omogućava prenos podataka u oba smjera i to brzinama koje omogućavaju pružanje navedene usluge. U svrhu pružanja usluge širokopojasnog pristupa internetu na maloprodajnom nivou, operatori mogu do krajnjeg korisnika izgraditi sopstvenu infrastrukturu i to predstavlja uslugu širokopojasnog pristupa internetu za sopstvene potrebe.

Dio infrastrukture koji zahtijeva najveća ulaganja je lokalna petlja. Stoga, za operatore koji nemaju izgrađenu sopstvenu infrastrukturu, usluga pristupa razvezanoj lokalnoj petlji predstavlja važan preduslov za pružanje usluge širokopojasnog pristupa internetu sopstvenim krajnjim korisnicima.

Operator koji nema izgrađenu sopstvenu pristupnu infrastrukturu, a želi da pruža uslugu širokopojasnog pristupa internetu krajnjim korisnicima u Crnoj Gori može koristiti postojeću veleprodajnu uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj u skladu sa uslovima iz Referentne ponude CT-a. Usluga pristupa razvezanoj lokalnoj petlji koju CT nudi zasniva se na bakarnoj parici, a obuhvata uslugu potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji te uslugu dijeljenog izdvojenog pristupa lokalnoj petlji. Kod izdvajanja lokalne petlje ne dolazi do promjene vlasništva nad lokalnom petljom. Usluga izdvojenog pristupa lokalnoj petlji nudi se isključivo zajedno s uslugom kolokacije. CT nudi pristup razvezanoj lokalnoj petlji samo za krajnje korisnike koji su spojeni na elektronsku komunikacionu mrežu CT-a ili korisnike na čijim je lokacijama instalirana raspoloživa neaktivna bakarna parica. Putem usluge potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji operatoru se nudi upotreba cijeloga frekvencijskog spektra lokalne petlje (bakarne parice). Slika 6. prikazuje dijelove pristupa razvezanoj lokalnoj petlji.

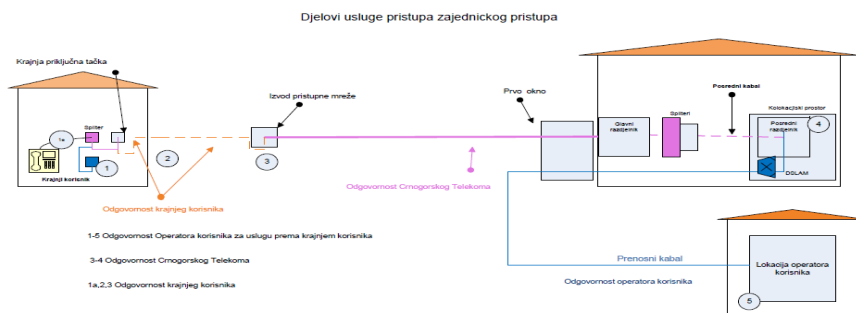

Slika 6. Pristup razvezanoj lokalnoj petlji.

Izvor: Referentna ponuda za pristup razvezanoj lokalnoj petlji Crnogorskog Telekom

Usluga zajedničkog pristupa lokalnoj petlji omogućava samo upotrebu širine opsega frekvencijskog spektra iznad govornoga pojasa frekvencijskog spektra razvezane lokalne petlje (bakarne parice), dok govorni pojas frekvencijskog spektra razvezane lokalne petlje i dalje upotrebljava CT za pružanje javno dostupnih telefonskih usluga. Na Slici 7 je prikazan

zajednički pristup lokalnoj petlji.

Slika 7. Zajednički pristup razvezanoj lokalnoj petlji.

Izvor: Referentna ponuda za pristup razvezanoj lokalnoj petlji Crnogorskog Telekomu

Usluga pristupa razvezanoj lokalnoj petlji CT-a obuhvata pružanje elektronskih komunikacionih usluga krajnjim korisnicima od strane Operatora korisnika Referentne ponude, pri čemu CT obezbjeđuje Operatoru korisniku Referentne ponude pristup upredenoj metalnoj parici za krajnje korisnike koji su priključeni na elektronsku komunikacionu mrežu CT-a ili korisnike na čijim je lokacijama dostupna postojeća slobodna upredena metalna parica, pod uslovom da navedena upredena metalna parica u trenutku zahtjeva Operatora korisnika Referentne ponude podržava jednu ili više kompatibilnih elektronskih komunikacionih usluga koje pruža CT. Pristup razvezanoj lokalnoj petlji CT-a pruža se isključivo zajedno s uslugom kolokacije CT-a. Pristup razvezanoj lokalnoj petlji CT-a Operatora korisnika Referentne ponude smatra se pristupom mreži u skladu sa važećim propisima koji uređuju pristup mreži i interkonekciju.

CT nudi Operatoru korisniku Referentne ponude potpuni pristup upredenoj metalnoj parici raspoloživoj na pripadajućem glavnom razdjelniku unutar pristupne mreže CT-a

CT, u skladu sa svojim tehničkim i operativnim mogućnostima, Operatoru korisniku Referentne ponude nudi pristup visokom pojasu frekventnog spektra iznad govornoga pojasa frekventnog spektra putem upredene metalne parice dostupne za takav pristup na glavnom razdjelniku CT-a i na pristupnoj tački na strani krajnjeg korisnika. U tom slučaju, CT zadržava i dalje upotrebljava govorni pojas frekventnog spektra iste upredene metalne parice za pružanje svojih javno dostupnih telefonskih usluga istom krajnjem korisniku (pretplatniku).

Preduslov za pristup pojedinačnoj razvezanoj lokalnoj petlji CT-a, je mogućnost korišćenja usluge kolokacije na pripadajućoj lokaciji glavnog razdjelnika u pristupnoj mreži CT-a kao i sklopljen i realizovan ugovor o pružanju kolokacijskih usluga prema Referentnoj ponudi i njenim dodacima. U zavisnosti od postojećih preduslova na određenoj lokaciji glavnog razdjelnika i u skladu sa Referentnom ponudom, CT- nudi sljedeće vrste usluga kolokacije:

- Fizička kolokacija (u posebnim prostorijama za kolokaciju, u spoljašnjim kabinetima, - unutar prostorije glavnog razdjelnika).

- Udaljena kolokacija - kolokacija u prostorijama ili spoljašnjim kabinetima koje je Operator korisnik Referentne ponude uspostavio ili iznajmio na javnom ili privatnom vlasništvu.
- Virtuelna kolokacija - kolokacija u prostorijama CT-a kod koje opremu Operatora korisnika Referentne ponude neophodnu za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji smješta, instalira, održava i njome upravlja isključivo CT, a Operator korisnik Referentne ponude nema dozvolu pristupa navedenoj opremi.

CT nudi operatoru korisniku Referentne ponude smještaj kablova u posebnim kablovskim pE cijevima prečnika 40mm ili 20mm koje će instalirati CT. U skladu sa Referentnom ponudom CT-a u jednu cijev presjeka 40 mm ili 20 mm dozvoljeno je položiti samo jedan kabal.

Usluga potpunog pristupa razvezanoj lokalnoj petlji i usluga zajedničkog pristupa lokalnoj petlji predstavljaju različita tehnička rješenja kojima je operatoru omogućeno pružanje usluge pristupa fiksnoj elektroničkoj komunikacionoj mreži krajnjim korisnicima putem pristupne mreže CT-a.

Agencija smatra uslugu potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji i uslugu zajedničkog pristupa lokalnoj petlji zamjenskim uslugama, s obzirom da u slučaju hipotetskog povećanja cijena usluge potpunog izdvojenog pristupa lokalnoj petlji, operatori koji koriste navedenu uslugu, mogli bi bez većih dodatnih troškova preći na uslugu zajedničkog pristupa lokalnoj petlji.

Očekivano je da će CT skraćivati bakarnu paricu odnosno kbal s upredenim paricama, na način da će otvarati nove nezavisne pristupne čvorove (FTTN - Fibre to the Node).

Operatori mogu izdvojiti pristup na lokaciji novog nezavisnog čvora, odnosno radi se o usluzi koja će biti istovjetna usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji koja se zasniva na bakarnoj parici. Jedina razlika je u tome što se otvaranjem novog čvora znatno skraćuje bakarni segment mreže. Navedena modernizacija je jedan od načina da se krajnjim korisnicima koji imaju potrebu za većim brzinama omogući pristup širokopojasnom pristupu internetu i pripadajućim sadržajima putem VDSL tehnologije.

Pomoću zamjenjivosti na strani tražnje, potrebno je utvrditi zamjenske usluge veleprodajnoj usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu bakarne parice, na način da korisnici te usluge, u slučaju da CT povisi cijenu iste, izgrade sopstvenu pristupnu infrastrukturu ili počnu koristiti istovjetnu uslugu nekog drugog operatora, odnosno uslugu koju smatraju zamjenskom uslugom veleprodajnoj usluzi pristupa lokalnoj petlji na osnovu bakarne parice.

Usluga pristupa razvezanoj lokalnoj petlji koja se zasniva na naprednim tehničkim rješenjima u pristupnoj mreži kao zamjenska usluga usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji koja se zasniva na bakrenoj parici

S obzirom da je u relevantnom vremenskom periodu, usluga i kapaciteti samosnadbijevanja CT-a u cilju pružanja maloprodajnog širokopojasnog pristupa putem ADSL-a činilo relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički

ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), supstitut ovoj usluzi samosnabdijevanja na strani tražnje trebalo bi da ispunjava uslov da korisnici te usluge (supstituta), u slučaju da CT uveća cijenu usluge, izgrade sopstvenu pristupnu infrastrukturu, ili počnu koristiti neku drugu veleprodajnu uslugu, koju će smatrati istovjetnom u odnosu na važeću uslugu veleprodajnog pristupa infrastrukturi mreže (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

Smjernice Evropske komisije o analizi tržišta i procjeni značajne tržišne snage upućuju da ukoliko je korisnik usluge suočen sa znatnim troškovima prelaska na korišćenje druge usluge, te dvije usluge ne bi trebalo uključiti u isto tržište.

Veleprodajni pristup mrežnoj infrastrukturi tradicionalno se veže s fizičkim pristupom bakarnoj parici, ali razvoj pristupnih mreža nove generacije mijenja arhitekturu i izgled širokopolasnih mreža na način da se dijelovi bakarne parice nadograđuju ili zamjenjuju optičkim kablom. Ulaganjima u pristupnu mrežu, operatori polažu optički kabal bliže krajnjem korisniku ili do krajnjeg korisnika, čime postojeću bakarnu paricu zamjenjuju djelimično ili u potpunosti optičkim vlaknom, sa ciljem omogućavanja kvalitetnijih i inovativnijih usluge uz veće pristupne brzine, kao i smanjenja operativnih troškova. S obzirom na ograničenja postojećih bakarnih parica, nemoguće je svim paricama u nekom kablom pridijeliti DSL-tehnologiju jer bi u takvom scenariju međusobni štetni uticaji (tzv. preslušavanja) između parica u kablom bili preveliki i dodatno bi ograničili domet i kvalitet prenosa. Takođe, zbog zasićenosti, svi korisnici nemaju isti kvalitet usluge širokopolasnog pristupa internetu i IP televizije, pa čak pojedine bakarne parice ne podržavaju navedene usluge. Shodno navedenom, u narednom periodu je očekivano da će operatori ulagati u pristupnu infrastrukturu, u cilju omogućavanja širokog opsega usluga kao što su prenos višekanalnog HDTV-a, videa na zahtjev i videokonferencija, kao i usluga prenosa govora putem internetprotokola (VoIP).

Troškovi modernizacije pristupne mreže i gradnje novih pristupnih mreža do krajnjih korisnika su značajni, međutim modernizacija pristupne mreže pruža mogućnost operatoru za velike i dugoročne uštede vezane za operativne troškove i, što je još važnije, vezano za platformu, odnosno osnovu za pružanje kvalitetnijih, inovativnih i potencijalno profitabilnijih usluga krajnjim korisnicima.

Pristupne mreže nove generacije obuhvataju sljedeća tehnička rješenja, odnosno mrežne arhitekture:

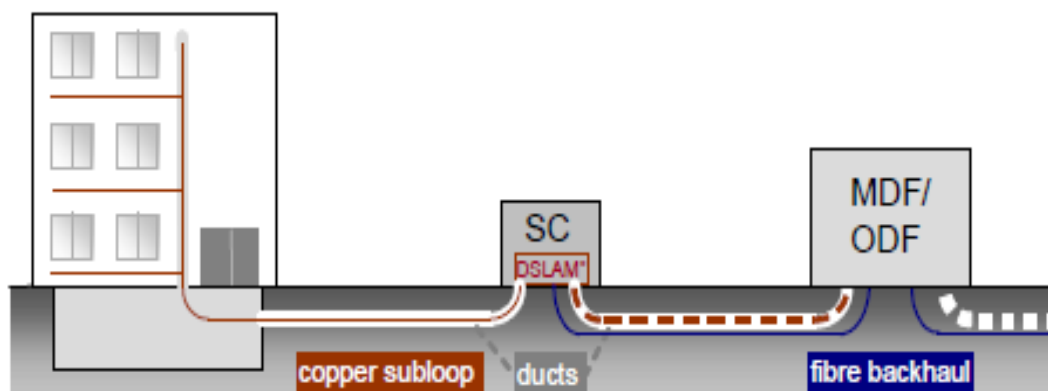
- koncept optičkih vlakana do uličnog kabineta – Fibre to the Cabinet (FTTC) – kod kojeg se od krajnjeg korisnika do uličnog kabineta koristi bakarna parica, a od uličnog kabineta do glavnog razdjelnika optičko vlakno;
- koncept optičkog vlakna do zgrade – Fibre to the Building (FTTB) – kod kojeg se od krajnjeg korisnika do distributivne tačke (instalacioni ormarić) unutar zgrade koristi bakarna parica, a od zgrade do glavnog razdjelnika optičko vlakno;
- koncept optičkog vlakna do stana – Fibre to the Home (FTTH) – kod kojeg se postojeća bakarna parica u potpunosti zamjenjuje optičkim vlaknom od glavnog razdjelnika operatora do krajnjeg korisnika.

Polazeći od Eksplanatornog dokumenta¹⁷, razvoj tehnologije i nova ulaganja koja predstavljaju nadogradnju postojeće usluge ne znače nužno da te usluge ulaze u novo tržište. Međutim, ako će nadograđena usluga zamijeniti postojeću, i to na način da će se postojeća usluga prestati nuditi na tržištu, tada nadograđeni ili novi proizvod treba uključiti u dimenziju tržišta.

Agencija je u nastavku razmatrala zamjenjivost usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji na osnovu navedenih tehničkih rješenja u pristupnoj mreži i usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji koja se zasniva na bakarnoj parici. S obzirom da se FTTB rješenje smatra FTTH rješenjem, iako se radi o hibridnom rješenju na osnovu optičkog kabla i bakarne parice, isto će biti razmatrano u dijelu koje se odnosi na uslugu izdvojenog pristupa lokalnoj petlji koja se zasniva na FTTH rješenju.

Usluga pristupa lokalnoj potpetlji koja se zasniva na FTTC rješenju

Ulaganjima u pristupnu infrastrukturu operatori mogu skraćivati bakarnu paricu, odnosno kabal s upredenim paricama, na način da se isti zamjenjuje optičkim kablom od glavnog razdjelnika do uličnog kabineta (FTTC - Fibre to the Cabinet) ili druge sabirne točke u fiksnoj elektronskoj komunikacionoj mreži. Unutar uličnog kabineta ili neke druge sabirne tačke pristupni operator postavlja DSLAM i putem VDSL tehnologije omogućava krajnjim korisnicima brži prenos podataka u odnosu na prenos podataka putem ADSL tehnologije. Stoga, u slučaju FTTC rješenja, operator može razvezati pristup lokalnoj potpetlji¹⁸ na lokaciji uličnog kabineta ili druge sabirne tačke, što je prikazano na *Slici 8*.

Slika 8. FTTC rješenje

Izvor: ERG Opinion on Regulatory Principles of NGA, ERG (07) 16rev2

¹⁷ Explanatory Note (C(2007)5406) Accompanying document to the Commission Recommendation on Relevant Product and Service Markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services - COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES

¹⁸ Lokalna potpetlja predstavlja dio lokalne petlje koji povezuje krajnju tačku elektronske komunikacione mreže u prostoru krajnjeg korisnika i određenu sabirnu tačku u fiksnoj elektronskoj komunikacionoj mreži

S obzirom da je Agencija na maloprodajnom nivou utvrdila da se usluge širokopojasnog pristupa internetu putem VDSL tehnologije i usluge širokopojasnog pristupa internetu putem ADSL tehnologije mogu smatrati supstitutima, potrebno je razmotriti da li je usluga pristupa razvezanoj lokalnoj potpetlji koja se zasniva na FTTC rješenju supstitut usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu bakarne parice.

Modernizacija pristupne mreže na osnovu izgradnje uličnih kabineta i skraćivanja bakarne parice predstavlja nadogradnju pristupne mreže zasnovane na bakarnoj parici. Iz navedenog proizlazi da usluga izdvojenog pristupa lokalnoj potpetlji koja se zasniva na FTTC rješenju ne predstavlja novo tržište, već ulazi u dimenziju usluga istog relevantnog tržišta u čiju dimenziju usluga ulazi i usluga izdvojenog pristupa lokalnoj petlji na osnovu bakarne parice. Naime, u slučaju skraćivanja bakarne parice i primjenom VDSL tehnologije ne nestaje mogućnost pristupa krajnjem korisniku, već se samo taj pristup pruža putem skraćene parice i različite tehnologije. Iz ponašanja krajnjeg korisnika na maloprodajnom nivou, proizlaze i usluge koje su supstituti usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na veleprodajnom nivou. S obzirom da će se putem usluge pristupa razvezanoj lokalnoj potpetlji koja se zasniva na FTTC rješenju pružati istovjetna usluga širokopojasnog pristupa internetu određenom krajnjem korisniku kao i putem usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji na osnovu bakarne parice, iz navedenog proizlazi da se usluga pristupa razvezanoj lokalnoj potpetlji koja se zasniva na FTTC rješenju i dalje smatra supstitutom usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu bakarne parice.

Shodno navedenom, Agencija smatra da je usluga pristupa razvezanoj lokalnoj potpetlji koja se zasniva na FTTC rješenju supstitut usluzi izdvojenog pristupa lokalnoj petlji na osnovu bakarne parice.

Usluga izdvojenog pristupa lokalnoj petlji koja se zasniva na FTTH rješenju

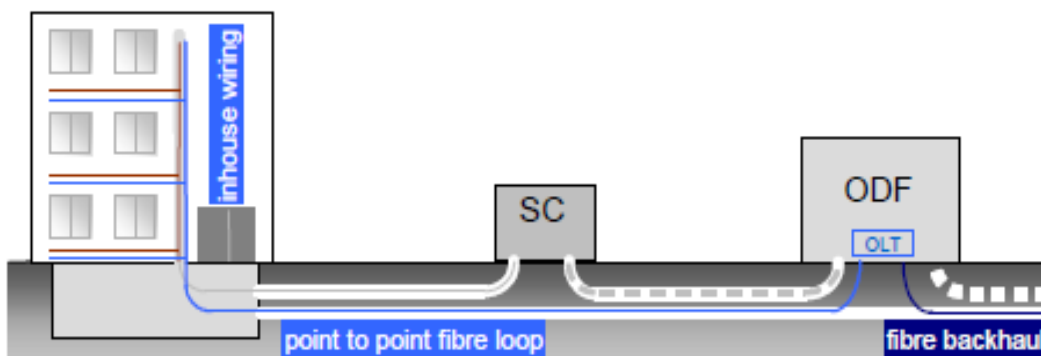
Pored ulaganja u pristupnu infrastrukturu na način da se bakarna parica, odnosno kabal s upredenim paricama zamjenjuje optičkim kablom od glavnog razdjelnika do uličnog kabineta ili druge sabirne tačke u fiksnoj elektronskoj komunikacionoj mreži, operatori mogu u cijelosti zamijeniti bakarnu paricu od lokalne centrale do lokacije korisnika optičkim vlaknom (FTTH – Fibre to the Home).

Pristupnu mrežu zasnovanu na FTTH rješenju moguće je realizovati na dva načina:

- putem tehnologije od tačke do tačke (point-to-point, P2P), od kojih svaka direktno povezuje centralu i krajnjeg korisnika,
- pasivne optičke mreže (PON) koja je strukturirana na način da signal na optičkom vlaknu bude razdijeljen na više vlakana, kao i obrnuto, da se više optičkih signala kombinuje u jedno vlakno. Pritom se za dvosmjernu komunikaciju mogu koristiti dva ili jedno vlakno. Ako je prenos realizovan po jednom vlaknu, dolazni i odlazni signali se razlikuju u talasnim dužinama.

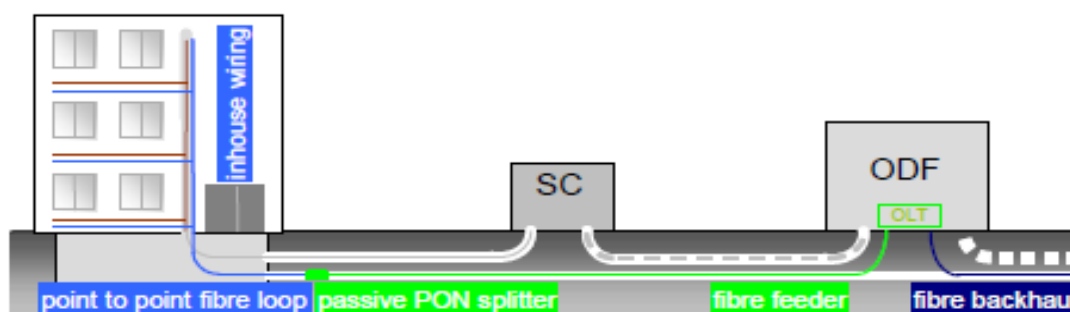
Izgradnja FTTH pristupne mreže zasnovane na konceptu putem tehnologije od tačke do tačke (point-to-point), od kojih svaka direktno povezuje centralu i krajnjeg korisnika, omogućava operatorima pristup izdvojenoj lokalnoj petlji (optičkom vlaknu) iz razloga što je

svakom korisniku dodijeljeno zasebno optičko vlakno koje je moguće pojedinačno razvezati. Na Slika 9 je prikatano FTTH rješenje – veza od tačke do tačke (*point- to- point*).

Slika 9. FTTH rješenje – veza od tačke do tačke (*point- to- point*)
Izvor: ERG Opinion on Regulatory Principles of NGA, ERG (07) 16rev2

U slučaju da se operatori odluče za izgradnju FTTH pristupne mreže zasnovane na pasivnoj optičkoj mreži (*point-to-multipoint – P2MP*) koja omogućava dijeljenje jednog optičkog vlakna između više korisnika, postupak razvezivanja lokalne petlje nije jednostavan. Pojavom tehnološkog rješenja virtuelnog razvezivanja lokalne petlje stvoren je predušlov za razvezivanje petlje na pasivnoj optičkoj mreži. Očekuje se da će se u budućnosti pojaviti i druga tehnološka rješenja u području WDM¹⁹ (CWDM²⁰ i DWDM²¹) tehnologije, koja će omogućiti izdvojeni pristup koji će se zasnivati na talasnoj dužini u mrežama PON arhitekture. Na Slici 10 prikazano je FTTH rješenje – PON arhitektura (*point- to-multipoint*)

Slika 10. FTTH rješenje – PON arhitektura (*point- to-multipoint*)
Izvor: ERG Opinion on Regulatory Principles of NGA, ERG (07) 16rev2

Usluga virtuelnog pristupa razvezanoj lokalnoj petlji (eng. *Virtual Unbundling – VULA*) dizajnirana je s ciljem da se omogući razvezivanje lokalne petlje na novim mrežnim arhitekturama na kojima nije moguće razvezati lokalnu petlju primjenom fizičkog izdvajanja

¹⁹ multipleksiranje s podjelom na talasne dužine – (eng. *wavelength-division multiplexing*)

²⁰ multipleksiranje s rijetkom podjelom talasnih dužina – (eng. *coarse wavelength-division multiplexing*)

²¹ multipleksiranje s gustom podjelom talasnih dužina – (eng. *dense wavelength-division multiplexing*)

lokalne petlje. Za razliku od fizičkog razvezivanja lokalne petlje, virtuelno razvezivanje lokalne petlje alternativnom operatoru ne omogućava potpunu kontrolu nad lokalnom petljom. Usluga virtuelnog razvezivanja lokalne petlje operatoru korisniku omogućava slobodu pri upravljanju uslugom na taj način da bude omogućena kontrola nad linijom koja je približno jednaka kontroli koju bi imao u slučaju fizičkog razvezivanja lokalne petlje. U FTTH rješenje ulazi i FTTB rješenje, kod kojeg se optički kabal privodi vrlo blizu krajnjem korisniku, do same zgrade, dok se od zgrade do krajnjeg korisnika koristi bakarna parica. I u ovom slučaju moguće je koristiti point-to-point i point-to-multipoint rješenja, međutim unutar zgrade koriste se postojeće bakrene parice.

Supstitut usluzi pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji na veleprodajnom nivou proizilazi iz ponašanja krajnjeg korisnika na maloprodajnom nivou. S obzirom da optičko vlakno omogućava veće prenosne brzine od DSL tehnologija, što omogućava pružanje usluge visokog kvaliteta i podržava napredne IP aplikacije, kao što je npr. HDTV, Agencija smatra da su usluge širokopojsnog pristupa internetu putem optičkih vlakana supstitut postojećim uslugama zasnovanim na ADSL tehnologiji iz razloga što zadovoljavaju potrebe korisnika za kvalitetnijim, bržim i inovativnim uslugama.

Polazeći od principa tehnološke neutralnosti, Agencija uzima u obzir sve fizičke pristupne infrastrukture koje omogućavaju pristup krajnjem korisniku, bez ograničavanja na bakarnu paricu. Stoga, za potrebe ove analize, Agencija smatra uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji putem optičkih vlakana istovjetnom uslugom usluzi razvezane lokalne petlje putem bakarne parice.

Shodno navedenom, Agencija smatra da je usluga pristupa razvezanoj lokalnoj petlji koja se zasniva na FTTH rješenju (P2P i P2MP) supstitut usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu bakarne parice.

Bitstream usluga kao zamjenska usluga usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji

Pored veleprodajne usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu bakarne parice, u Crnoj Gori operatori mogu krajnjim korisnicima pružati uslugu širokopojsnog pristupa internetu i na osnovu veleprodajne usluge bitstream pristupa prema Uslovima iz Referentne ponude CT-a za uslugu veleprodajnog širokopojsnog pristupa. Prema Eksplanatornom dokumentu, veleprodajna usluga pristupa razvezanoj lokalnoj petlji i veleprodajna usluga širokopojsnog pristupa, koja uključuje bitstream pristup, čine dva različita relevantna tržišta podložna prethodnoj regulaciji²². Naime, operator koji koristi uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji uglavnom neće smatrati veleprodajnu uslugu širokopojsnog pristupa supstitutom, iako putem veleprodajne usluge širokopojsnog pristupa može pružati istu uslugu na maloprodajnom nivou kao i putem pristupa razvezanoj lokalnoj petlji.

---

²² Prema preporuci iz Eksplanatornog dokumenta da se ta dva relevantna tržišta analiziraju zajedno, odnosno u isto vrijeme, Agencija je pokrenula postupak analize tržišta veleprodajnog pristupa mrežnoj infrastrukturi u isto vrijeme kada i postupak analize tržišta veleprodajnog tržišta širokopojsnog pristupa internetu, a što je predmet drugog dokumenta

Usluga razvezane lokalne petlje daje operatoru veću fleksibilnost i kontrolu pri pružanju usluge krajnjem korisniku, s obzirom da operator upravlja DSLAM-om, tako što operator krajnjem korisniku nudi kompletnu uslugu, određuje tehničke i kvalitativne karakteristike usluge i pristupnu brzinu, nezavisno od maloprodajne ponude CT-a. Plan privlačenja krajnjih korisnika se razlikuje jer u slučaju usluge razvezane lokalne petlje isti zavisi od poslovnog plana alternativnog operatora i geografskom područjima u kojima želi omogućiti pružanje ADSL pristupa postavljanjem DSLAM-ova, a u slučaju bitstream pristupa bivši monopolist određuje plan razvoja svoje mreže i na njega novi operator ne može uticati. Stoga operator koji koristi mrežu bivšeg monopoliste putem različitih oblika bitstream pristupa (tri tačke iz dokumenta ERG-a u vezi bitstream pristupa)²³ ili samo preprodaje usluge bivšeg monopolista ne može u potpunosti uticati na tehničke i kvalitativne karakteristike usluge koju pruža krajnjem korisniku, kao u slučaju razvezivanja lokalne petlje. Što je operator bliži krajnjem korisniku, od tačke gdje se odvija preprodaja do tačke pristupa na DSLAM-u, može sve više uticati na kvalitet sopstvene usluge.

Postojeća veleprodajna usluga bitstream pristupa novom operatoru omogućava da s manjim ulaganjima pridobije krajnje korisnike, ali putem navedene usluge ne može u potpunosti diferencirati usluge namijenjene krajnjim korisnicima. Operator putem usluge bitstream pristupa, može nuditi samo brzine jednake ili niže od CT-ovih maloprodajnih brzina i ne može uticati na mogućnost pristupa krajnjem korisniku, što je ukazuje na vrlo važnu činjenicu da plan razvoja mreže zaisi od CT. S obzirom da nema cjelokupnu kontrolu nad pristupom krajnjem korisniku, operator putem usluge bitstream pristupa nije slobodan u potpunoj personalizaciji usluge za svog krajnjeg korisnika, za razliku od korišćenja usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji. S obzirom da usluga pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, ne računajući izgradnju sopstvene pristupne infrastrukture, zauzima najviše mjesto na ljestvici ulaganja, operator koji koristi navedenu uslugu pretrpio je značajne troškove ulaganja uključujući troškove kolokacije kako bi imao pristup glavnom razdjelniku unutar lokalne centrale. Stoga navedeni operator u slučaju malog, ali značajnog, trajnog povećanja cijena veleprodajne usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji od 5 do 10 posto neće uslugu bitstream pristupa, smatrati supstitutom usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji zamjenskom uslugom.

Shodno navedenom, uzimajući u obzir cjenovne i funkcionalne karakteristike usluge bitstream pristupa, Agencija smatra da iste ne predstavljaju supstitut usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, a time ni dio istog relevantnog tržišta.

Izgradnja sopstvene infrastrukture kao supstitut usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji

U ovom dijelu razmatrana je mogućnost da operator usled hipotetskog povećanja cijena usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji počne da graditi sopstvenu pristupnu infrastrukturu. Gradnja vlastite pristupne mreže do krajnjeg korisnika iziskuje dug vremenski period i velika ulaganja, od kojih je većina nenadoknadiva. Glavni pokretač novih ulaganja u sopstvenu pristupnu infrastrukturu je dovoljan broj i gustina korisnika. Shodno navedenom, jedino u slučaju postojanja ekonomije obima i dovoljne gustine

---

²³ ERG (03) 33rev2, ERG Common Position on wholesale bitstream access

korisnika, izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture bi bila odgovarajući supstitut usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji koju nudi bivši monopolista. Uz to, shodno Smjernicama Evropske komisije o analizi tržišta i procjeni značajne tržišne snage, u situaciji gdje je korisnik usluge suočen sa znatnim troškovima prelaska kako bi zamijenio uslugu A uslugom B, te dvije usluge ne bi trebalo uključiti u isto tržište.

Shodno navedenom, Agencija smatra da operator, usled hipotetičkog povećanja cijene veleprodajne usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji neće biti podstaknut da gradi sopstvenu pristupnu infrastrukturu, pa gradnja sopstvene pristupne mreže ne predstavlja supstitut usluzi izdvojenog pristupa lokalnoj petlji

Usluga širokopojasnog pristupa internetu za sopstvene potrebe kao supstitut usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji

S obzirom da se na maloprodajnom nivou usluge širokopojasnog pristupa internetu koje se zasnivaju na xDSL pristupu putem bakarne parice, pristupu putem kablovskih mreža i pristupu putem optičkog kabla smatraju zamjenskim uslugama, potrebno je utvrditi postoji li na maloprodajnom nivou dovoljan konkurentski pritisak od strane operatora koji navedenu uslugu pružaju putem sopstvene pristupne infrastrukture, odnosno za sopstvene potrebe (eng. self supply), na način da mogu uticati na određivanje cijene usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji. U slučaju značajnog konkurentskog pritiska na maloprodajnom nivou potrebno je u dimenziju usluga relevantnog tržišta, uključiti i uslugu širokopojasnog pristupa internetu koju operatori pružaju za sopstvene potrebe.

Naime, ukoliko bivši monopolist koji pruža veleprodajnu uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji povisi cijenu iste, maloprodajna cijena usluge operatora koji pruža uslugu širokopojasnog pristupa internetu krajnjim korisnicima putem navedene veleprodajne usluge bi se takođe trebala povećati iz razloga što će operatori, na neki način morati prebaciti povećanje veleprodajnih troškova na krajnje korisnike. Krajnji korisnici će se suočiti s povećanjem cijene maloprodajne usluge zasnovane na usluzi pristupa razvezanoj lokalnoj petlji i počće da koriste one usluge koje se pružaju putem sopstvene pristupne infrastrukture, koje su na maloprodajnom nivou zamjenske usluge, s obzirom da će cijene istih biti povoljnije.

Međutim, Agencija smatra da operatori koji pružaju uslugu širokopojasnog pristupa internetu za sopstvene potrebe ne mogu konkurentskim pritiskom na maloprodajnom nivou uticati na određivanje cijene usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji. Naime, ne postoji takav konkurentski pritisak koji bi onemogućio bivšeg monopolistu u namjeri da, u odsustvu regulacije usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, povisi cijenu navedene usluge pristupa od 5 do 10 posto, s obzirom da operatori nemaju mogućnosti da pređu na uslugu nekog drugog operatora i najvjerovatnije, u cilju da zadrže krajnje korisnike, neće prevaliti višu cijenu veleprodajne usluge na cijenu usluge za krajnjeg korisnika.

Takođe, Agencija smatra da u slučaju da operator i prevali navedeni porast cijene na krajnjeg korisnika, krajnji korisnici operatora koji koristi uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, većinom će zamijeniti uslugu tog operatora onom koju nudi CT, zbog šire rasprostranjenosti navedene usluge od one koje nude ostali operatori putem sopstvene

pristupne infrastrukture. Međutim, i na područjima na kojima operatori pružaju uslugu širokopojasnog pristupa internetu za sopstvene potrebe, ne postoji značajan konkurentski pritisak na maloprodajnom nivou, shodno činjenici da CT na tim područjima nije primoran da pruža uslugu po nižim cijenama nego u drugim područjima.

Shodno navedenom, Agencija smatra da u relevantnom periodu usluga širokopojasnog pristupa internetu koju drugi operatori, bez obzira na pristupnu infrastrukturu, pružaju za sopstvene potrebe ne ulazi u dimenziju usluga relevantnog tržišta.

Međutim, zbog rasprostranjenosti mreže CT-a, potrebno je razmotriti uticaj usluge pristupa mrežnoj infrastrukturi koju CT pruža za sopstvene potrebe. S obzirom da svim krajnjim korisnicima operatora koji koristi uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji može, bez znatnih dodatnih troškova, uslugu širokopojasnog pristupa internetu pružiti i CT, Agencija smatra da, u slučaju da operator koji koristi uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji prevali hipotetički porast cijene predmetne usluge na krajnjeg korisnika, njegovi krajnji korisnici će većinom zamijeniti uslugu onom koju nudi CT, nezavisno od toga na kom se konceptu zasniva pristupna mreža.

Shodno navedenom, u dimenziju usluga relevantnog tržišta potrebno je uključiti uslugu pristupa mrežnoj infrastrukturi koju CT pruža za sopstvene potrebe nezavisno da li se radi o pristupnoj tehnologiji na osnovu bakarne parice, na osnovu hibridnog rješenja koje podrazumijeva i bakarnu paricu i optičko vlakno ili na osnovu optičkog vlakna.

2.2.2 Analiza stepena supstitucije na strani ponude – veleprodajni nivo

Zamjenjivost na strani ponude se ogleda u mogućnosti da drugi operatori, u relevantnom vremenskom periodu, usled hipotetičkog povećanja cijena važeće veleprodajne usluge pristupa lokalnoj petlji zasnovanoj na bakarnoj parici, ponude istovjetnu uslugu toj veleprodajnoj usluzi, ne izlažući se znatnijim dodatnim troškovima.

Usluga širokopojasnog pristupa putem ADSL tehnologije na maloprodajnom nivou proističe iz veleprodajne usluge širokopojasnog pristupa putem lokalne petlje ili bitstream pristupa. Crnogoski Telekom je u relevantnom vremenskom periodu bio jedini pružalac usluge širokopojasnog pristupa putem ADSL tehnologije na maloprodajnom nivou u Crnoj Gori. Prema Eksplanatornom dokumentu, veleprodajna usluga izdvojenog pristupa lokalnoj petlji i veleprodajna usluga širokopojasnog pristupa koja uključuje bitstream pristup, čine dva različita relevantna tržišta podložna prethodnoj regulaciji. Potpuno razvezani pristup lokalnoj petlji, zahvaljujući mogućnosti upravljanja DSLAM-om tj. tehničkim i kvalitativnim karakteristikama usluge i pristupne brzine, i nezavisnosti poslovnog plana pridobijanja korisnika alternativnog operatora od plana bivšeg monopoliste, pruža veću fleksibilnost alternativnom operatoru. Nasuprot tome, pružalac bitstream usluge nije u mogućnosti da donosi poslovne planove nezavisno od bivšeg monopoliste i upravlja DSLAM-om. Shodno tome, operator koji koristi veleprodajnu uslugu potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji, veleprodajnu uslugu širokopojasnog bitstream pristupa ne bi smatrao supstitutom, iako bi na taj način mogao pružati uslugu iste vrste na maloprodajnom nivou kao i putem potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji.

Agencija je, razmatrala i mogućnost da operator kablovske pristupne mreže, kao potencijalni konkurent, počne nuditi uslugu istovjetnu usluzi izdvojenog pristupa lokalnoj petlji. Shodno Eksplanatornom dokumentu, izdvojeni pristup kablovske mreže trenutno nije tehnički moguć niti ekonomski isplativ. Kablovske mreže u Crnoj Gori trenutno nisu u mogućnosti da podrže veleprodajne eventualne zahtjeve za širokopojasnim pristupom, zato što je njihovo funkcionisanje zasnovano na multipleksiranju signala više korisnika, što onemogućava konstantan kvalitet usluge koji je zastupljen kod ADSL tehnologije. Zato Agencija smatra da izdvojeni pristup putem kablovskih mreža u relevantnom vremenskom periodu ne ulazi u dimenziju usluga relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

Shodno svemu navedenom, Agencija smatra da u Crnoj Gori na strani ponude, u relevantnom periodu, nije postojala zamjenska usluga važećoj usluzi samosnadbijevanja lokalne petlje CT-a u cilju pružanja usluge maloprodajnog širokopojasnog pristupa putem ADSL-a i govorne usluge.

2.3 Zaključak o relevantnom tržištu usluga

Shodno svemu navedenom, Agencija je zaključila da relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), u relevantnom periodu, uključuje sledeće usluge:

- uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji i potpetlji na osnovu bakarne parice,
- uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu optičkih vlakana,
- uslugu pristupa mrežnoj infrastrukturi koju CT pruža za sopstvene potrebe

2.4 Geografska dimenzija Relevantnog tržišta

Geografska dimenzija Relevantnog tržišta obuhvata sva područja u kojima određeni operatori pružaju usluge pod istim uslovima, odnosno u kojima postoje jednaki uslovi tržišne konkurencije.

Cijene veleprodajnog pristupa kao i cijene na povezanom tržištu maloprodajnog širokopojasnog pristupa su ujednačene na cijelj teritoriji Crne Gore, a na maloprodajnom nivou operatori nude ujednačene cijene. S obzirom da operatori, uglavnom, imaju nacionalne marketinške i prodajne strategije, i da su preovlađujući uslovi konkurencije, pravni i regulatorni okvir i cjenovna politika su jednaki na čitavoj teritoriji Crne Gore, Agencija smatra da nacionalna strategija određivanja cijena na maloprodajnom nivou ukazuje na postojanje nacionalnog tržišta na veleprodajnom nivou.

U skladu sa smjernicama i preporukama Evropske komisije geografska dimenzija relevantnog tržišta je većinom određena na osnovu pokrivenosti mrežom i postojanja jednakog pravnog i regulatornog okvira na određenom geografskom području.

Shodno navedenom, a na osnovu sprovedene analize, Agencija smatra da je relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno

razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) u opsegu nacionalno, odnosno relevantno geografsko tržište čini teritorija Crne Gore.

3. Postupak analize tržišne snage operatora na relevantnom tržištu

Analiza relevantnog tržišta je istraživanje stepena efikasnosti konkurencije i utvrđivanje prisustva i potencijalne aktivnosti zloupotrebe značajne tržišne snage operatora na definisanom relevantnom tržištu, koje upućuje na prisustvo operatora sa značajnom tržišnom snagom, odnosno prisustvo dva ili više operatora koji imaju značajnu tržišnu snagu. Operator ima značajnu tržišnu snagu, ako samostalno ili zajedno sa ostalim operatorima na određenom relevantnom tržištu ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike. Takođe, za operatora koji ima značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu se može smatrati da ima značajnu tržišnu snagu i na drugom povezanom tržištu, ako veza između ovih tržišta omogućava da se tržišna moć sa jednog tržišta prenese na drugo, pri čemu jača tržišna snaga operatora.

Agencija je procjenu tržišne snage operatora sprovela u skladu sa članom 40. ZEK, primjenjujući sljedeće kriterijume:

1. tržišno učešće telekomunikacionog operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu;
2. prepreke za ulazak na relevantno tržište i uticaj potencijalne konkurencije na tom tržištu;
3. uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć);
4. elastičnost tražnje;
5. trenutno stanje konkurencije na relevantnom tržištu;
6. tehnološka prednost i superiornost,
7. nivo razvijenosti prodajne i distributivne mreže;
8. stepen vertikalne integracije;
9. stepen diferencijacije usluga;
10. privilegovan pristup tržištima kapitala i finansijskim resursima;
11. da li kontroliše infrastrukturu, čiji se obim ne može lako udvostručiti,
12. povezanost usluga,

Pri tom, Agencija je imala u vidu i uticaj ostalih faktora, definisanih Metodologijom za sprovođenje postupka analize relevantnog tržišta.

Shodno rezultatima analize, uzimajući u obzir mišljenje Uprave za zaštitu tržišne konkurencije, Agencija će, u skladu sa čl.43 ZEK, donijeti odgovarajuće Rješenje.

Procjenu značajne tržišne snage operatora Agencija je izračunala i tumačila u skladu sa smjernicama Evropske komisije o relevantnim tržištima i iskustvima Evropske unije iz oblasti tržišne konkurencije.

Agencija ocjenjuje da je za analizu ovog relevantnog tržišta od najveće važnosti analiza sljedećih kriterijuma:

- Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu
- Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti
- Ekonomija obima
- Ekonomija širine
- Stepent vertikalne integracije

3.1 Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu

Tržišno učešće operatora je pokazatelj relativne veličine određenog operatora na tržištu, a izražava se kao procentualno učešće u ukupnom obimu pruženih usluga i/ili prihoda ostvarenih na relevantnom tržištu u određenom vremenskom periodu.

U svrhu procjene značajne tržišne snage operatora, Agencija će izračunati tržišno učešće na određenom relevantnom tržištu i tumačiti ga u skladu sa smjernicama Evropske komisije, te relevantnim pravnim okvirom Evropske Unije iz oblasti tržišne konkurencije.

Iako prema smjernicama Evropske Unije, značajno tržišno učešće nije dovoljan kriterijum za određivanje operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, malo je vjerovatno da će operator koji nema značajno tržišno učešće na određenom tržištu imati dominantan položaj. Osim toga, operator čije tržišno učešće nije veće od 25%, vjerovatno neće imati dominantan položaj na odgovarajućem relevantnom tržištu. Shodno praksi donošenja odluka od strane Evropske komisije, u situaciji u kojoj operator ima tržišno učešće iznad 40%, sumnja se na postojanje pojedinačne značajne tržišne snage, iako Evropska komisija sumnja na postojanje dominantnog položaja i kod nižih tržišnih učešća. Uz to, shodno utvrđenoj sudskoj praksi, značajno tržišno učešće koje prelazi 50%, je samo po sebi dovoljan dokaz postojanja dominantnog položaja.

Pretpostavlja se da operator koji ima značajno tržišno učešće ima značajnu tržišnu snagu, ukoliko je njegovo tržišno učešće stabilno u određenom vremenskom razdoblju. Činjenica da se tržišno učešće operatora sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu smanjuje, ukazuje da tržište postaje konkurentnije.

U skladu sa utvrđenom dimenzijom usluga i geografskom dimenzijom relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), a s obzirom na to da samo CT nudi usluge potpunog i zjedničkog pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, Agencija zaključuje da CT ima 100% tržišno učešće na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

3.2 Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti

Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti, shodno Smjernicama Evropske komisije o analizi tržišta i procjeni značajne tržišne snage, je važan kriterijum za procjenu postojanja značajne tržišne snage. To je vidljivo u slučaju kada je infrastruktura isključivo ili pretežno u vlasništvu određenog preduzeća i postoje visoke i nepremostive prepreke povezane s izgradnjom iste takve infrastrukture, a pristup potrebnoj infrastrukturi je neophodan za pružanje određenog proizvoda ili usluge.

Vlasništvo nad infrastrukturom može bivšem monopolisti donijeti troškovnu prednost dok vrijeme i trošak povezan s izgradnjom takve infrastrukture predstavlja za druge operatore značajnu prepreku za ulazak na tržište. Vlasnik infrastrukture može još dodatno proširiti svoju tržišnu snagu na horizontalno ili vertikalno povezana tržišta.

Drugi operator koji želi da konkuriše CT-u u pružanju usluge veleprodajnog pristupa mrežnoj infrastrukturi na fiksnoj lokaciji morao bi da izgradi pristupnu mrežu koja ima kapacitet za pružanje veleprodajnih usluga pristupa, pri čemu je potrebno da ima motiv da to učini.

Kapitalna ulaganja potrebna za izgradnju i stavljanje u upotrebu pristupne mrežne infrastrukture su izuzetno visoka i zahtijevaju detaljno razrađene poslovne planove i razumno vrijeme povrata uložениh sredstava. Ulazak na tržište zahtijeva od novih operatora značajna ulaganja i to većinom u obliku nenadoknadivih troškova, koje operatori neće moći nadoknaditi u slučaju tržišnog neuspjeha i izlaska s tržišta.

Gradnja sopstvene pristupne infrastrukture je otežana ne samo zbog visokih i većinom nenadoknadivih troškova ulaganja zbog potrebe izgradnje kablovske kanalizacije, već i radi i dalje prisutnih poteškoća pri dobivanju potrebnih dozvola za izgradnju spstvene pristupne infrastrukture. Stoga, uzimajući u obzir geografsku rasprostranjenost pristupne (mrežne) infrastrukture CT-a, kao i činjenicu da je ista građena tokom dugog vremenskog perioda, odnosno u periodu kada je CT bio javno poduzeće kao i kasnije periodu kada je uživao ekskluzivna prava, repliciranje pristupne (mrežne) infrastrukture CT-a nije ekonomski opravdano.

Agencija je razmatrala mogućnost da investiranje operatora u sopstvenu infrastrukturu u cilju pružanja uslugu pristupa za sopstvene potrebe utiče na ponašanje CT-a na tržištu, i smatra da je takvo investiranje ograničeno u opsegu i čini mali dio ukupne pristupne mreže.

Što se tiče ulaganja u mreže nove generacije, odnosno provlačenja optičkih kablova kroz postojeću pristupnu infrastrukturu, do uličnog kabineta ili do lokacije krajnjeg korisnika, predstavlja malo učešće u ukupnim troškovima gradnje pristupne infrastrukture, s obzirom da troškovi kopanja čine oko 50-80% u ukupnim troškovima izgradnje pristupne infrastrukture. Stoga, a polazeći od činjenice da CT u većini slučajeva već ima izgrađenu pristupnu infrastrukturu unutar koje će provući pristupnu mrežu na osnovu optičkog kabla, Agencija smatra da će, ulaganjima u pristupnu optičku mrežu, CT ojačati svoj tržišni položaj, što mu daje prednost nad novim operatorima.

Investiranje izgradnje i stavljanje u funkciju pristupne mrežne infrastrukture predstavljaju veoma ozbiljne poslovne odluke, koje su uslovljene detaljno razrađenim poslovnim planovima i definisanjem razumnog vremenskog roka povraćaja uložениh sredstava. Ulazak na tržište zahtijeva od novih operatora značajna ulaganja i to većinom u obliku nenadoknadivih troškova (*eng.sunk cost*), koje operatori u slučaju neuspjeha i izlaska sa tržišta neće moći nadoknaditi. Izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture je otežana ne samo zbog visokih i nenadoknadivih troškova koji se odnose na građevinske radove oko kopanja kanala i provlačenja kablova, već i usled nemogućnosti dobijanja potrebnih dozvola za izgradnju sopstvene pristupne infrastrukture. Shodno geografskoj zastupljenosti pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Ttelekoma na prostoru Crne Gore, bilo bi ekonomski neisplativo njeno repliciranje.

Shodno navedenom, Agencija smatra da u relevantnom periodu ni jedan operator nije bio u mogućnosti da u replicira mrežnu infrastrukturu CT-a i to u mjeri u kojoj bi mogao ugroziti njegov tržišni položaj. Po osnovu nadzora inad nfrastrukturuom, CT bi ulaganjima u optičku pristupnu mrežu u narednom periodu mogao dodatno jačati svoj tržišni položaj.

3.3 Ekonomija obima

Ekonomija obima predstavlja snižavanje troškova proizvodnje po jedinici proizvoda na osnovu velikih proizvodnih mogućnosti. Uslov za prisustvo ekonomije obima je adekvatno tržište koje će biti dovoljno veliko da prihvati date proizvode, kako bi fiksni troškovi preduzeća po jedinici proizvoda bili što nizi. Niski troškovi na kojima se zasnivaju niže cijene, predstavljaju kokurentsku prednost, posebno na tržištima koja karakteriše prevashodno konkurencija cijenama.

Agencija smatra da, CT, kao nasljednik bivšeg monopoliste na telekomunikacionom tržištu Crne Gore i, prema tome, vlasnik infrastrukture koja je razvijana u dugom periodu, i čija je mreža i prije privatizacije bila zastupljena na cijeloj teritoriji Crne Gore, po osnovu ekonomije obima, ima značajnu prednost nad potencijalnim operatorima, s obzirom da svoje usluge može nuditi pri znatno nižim troškovima po jedinici usluge. Shodno navedenom, potencijalni operator koji bi želio ući na tržište i koji tek treba da izgradi ili nadogradi mrežnu infrastrukturu, ne bi bio u mogućnosti da nudi niže cijene od CT-a i obezbijedi sebi konkurentnu prednost.

3.4 Ekonomija širine

Ekonomija širine (eng. economy of scope) je fenomen smanjenja prosječnih proizvodnih troškova, tako što preduzeće proizvodi određeni broj usko povezanih proizvoda. Ona se javlja ako su ukupni troškovi proizvodnje dva ili više proizvoda manji nego proizvodnja istih proizvoda u odvojenim pogonima ili preduzećima. Predstavlja ekonomiju uštede na troškovima, do kojih dolazi objedinjenim izvođenjem velikog broja različitih aktivnosti unutar istog preduzeća, korišćenjem zajedničkih inputa ili zajedničkim unapređivanjem proizvoda, ili njihovom zajedničkom distribucijom.

Ekonomija širine obuhvata i mogućnost efikasne proizvodnje širokog spektra različitih proizvoda umjesto velike količine referentnih proizvoda. Proizvodna diferencijacija dopušta da se menedžerska umjeća, prodajna mreža i tzv. reputacioni kapital efikasnije koristi. Prednosti od ekonomije širine moguće je ostvariti u slučaju kada postoji višak raspoloživih kapaciteta.

Ekonomija širine odnosi se na potencijalne prednosti operatora koji nude pakete više usluga istovremeno. Primjer za to je CT na prostoru Crne Gore, koji shodno rasprostranjenosti sopstvene pristupne mreže nudi ADSL uslugu i EXTRA TV uslugu. Ukoliko bi drugi operator pokušao da konkuriše CT-u u pristupu telekomunikacionoj mreži u cilju daljeg pružanja usluga širokopojasnog pristupa internetu, pokušavajući da postigne ekonomiju širine, trebalo bi da bude spreman na velike troškove koji su neizostavni pri ulasku na veliki broj tržišta, i koje bi bilo nemoguće vratiti u slučaju napuštanja tih tržišta. Ovo znači da ekonomija širine može predstavljati prepreku za ulazak novih operatora na ovo tržište.

Saglasno prethodno navedenom, Agencija zaključuje da svojom prisutnošću na većem broju relevantnih tržišta CT koristi prednosti ekonomije širine.

3.5 Stepen vertikalne integracije

Vertikalna integracija predstavlja prisustvo preduzeća na više različitih, vertikalno povezanih veleprodajnih i maloprodajnih tržišta. Ovu situaciju Evropska komisija u okviru Smjernica tretira kao zauzimanje tržišne moći, koje ima za cilj pokušaj izbacivanja konkurencije sa potencijalno konkurentskog tržišta ili samo ometanje pri ulasku na tržište.

CT je jedino preduzeće koje je u relevantnom periodu imalo mogućnost da pruža veleprodajnu uslugu pristupa infrastrukturi mreže (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) u cilju pružanja maloprodajne usluge širokopojasnog pristupa i govornih usluga putem ADSL tehnologije, što mu je omogućavalo ključnu prednost u odnosu na potencijalne operatore. Istovremeno, CT je imao tržišno učešće 100% u oblasti maloprodajnog širokopojasnog pristupa putem ADSL tehnologije. Potpuna kontrola nad infrastrukturom na cijelom području Crne Gore predstavlja barijeru za nove operatore i onemogućava ih da pružaju konkurentne maloprodajne usluge, i mogla bi se tretirati kao vertikalna integracija. Na taj način, u odsustvu *ex-ante* regulacije, CT bi bio u mogućnosti da koristi diskriminaciju cijenama i cjenovno stezanje margina profita (eng. Margin squeeze) i čini potencijalne eventualne operatore zavisnim od njegovih cijena. Vertikalna integracija i kontrola nad infrastrukturom, u odsustvu regulacije, omogućile bi CT-u primjenjivanje diskriminacije cijenama i istiskivanje cijena. S obzirom na sve navedeno novi operatori su u ponudi svojih usluga zavisni od CT-a koji im omogućava pristup do krajnjih korisnika.

Na osnovu prethodnog, može se zaključiti da vertikalna integracija CT-a u značajnoj mjeri štiti njegovu tržišnu poziciju.

3.6 Zaključak o procjeni postojanja operatora sa značajnom tržišnom snagom i ocjena efikasnosti tržišne konkurencije

Na osnovu sprovedene analize, Agencija je utvrdila da na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) postoje visoke i nepremostive prepreke za ulazak na tržište, mogućnosti za tržišnu konkurenciju su zanemarljive, postojeća konkurencija ne predstavlja značajan pritisak na tržišnu konkurenciju, što ukazuje da na ovom relevantnom tržištu ne postoji efikasna konkurencija.

Agencija je utvrdila da CT ima značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), čime mu je omogućeno da se ponaša nezavisno od konkurencije, korisnika usluga i potrošača.

Postojanje značajne tržišne snage Crnogorskog Telekomu Agencija je utvrdila na osnovu tržišnog učešća od 100% koji je stabilan u posmatranom periodu, kao i analizom faktora uticaja, kao što su kontrola infrastrukture čiji obim nije lako udvostručiti, ekonomije obima, ekonomija širine i stepen vertikalne integracije.

Na osnovu svega navedenog, Agencija zaključuje da upotreba drugih kriterijuma u procjenjivanju značajne tržišne snage operatora na relevantnom tržištu nema značaj, jer ne

bi mogla dati drugi rezultat, već bi samo potvrdila prethodno navedene tvrdnje u pogledu o statusu značajne tržišne snage na ovom relevantnom tržištu.

4. Prepreke u razvoju tržišne konkurencije

Agencija je sagledala sve potencijalne prepreke razvoju tržišne konkurencije, koje bi, u odsustvu *ex-ante* regulacije, mogle negativno uticati na interese krajnjeg korisnika. Time je omogućeno određivanje regulatornih obaveza koje će, saglasno članu 43 stav 2, najefikasnije ukloniti uočene prepreke i zaštititi interese krajnjih korisnika.

Agencija smatra preprekom razvoju tržišne konkurencije svako ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom koje je usmjereno na izbacivanje postojećih konkurenata s tržišta, sprečavanje ulaska na tržište novim konkurentima ili svako postupanje suprotno interesima krajnjih korisnika, shodno Dokumentu ERG-a u vezi zajedničkog stava o primjeni odgovarajućih regulatornih obaveza²⁴.

S obzirom da postupak određivanja regulatornih obaveza, definisan novim regulatornim okvirom Evropske Unije i Zakonom o elektronskim komunikacijama, ne podrazumijeva da se zloupotreba statusa značajne tržišne snage stvarno desila, to će Agencija svaku prepreku smatrati za moguću pod određenim okolnostima. Takođe, Agencija smatra da određivanje regulatornih obaveza treba da imaju preventivno dejstvo i da, iako u skladu sa evropskom praksom, treba da su primjerene nacionalnim specifičnostima.

Shodno dokumentu ERG (06) 33, regulatorna praksa prepoznaje 27 uobičajenih prepreka razvoju tržišne konkurencije, zasnovanih na iskustvima regulatornih tijela, pri čemu regulatorna tijela imaju slobodu da prepoznaju moguće prepreke specifične za određenu državu koje su van tog okvira. Ovih 27 uobičajenih prepreka imaju svoju tržišnu i uzročno posledičnu dimenziju, a ogledaju se kroz:

1. Prenosnje značajne tržišne snage operatora sa značajnom tržišnom snagom sa tržišta na kojem ima značajnu tržišnu snagu na susjedno vertikalno ili horizontalno tržište;
2. Različita postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom, koja isti koriste kao sredstvo za zadržavanje statusa značajne tržišne snage (jačanje prepreka ulasku na određeno tržište);
3. Postupanja koja se mogu svesti pod pojam "tipičnog monopolskog ponašanja" (textbook monopoly behaviour).

Prepoznavanje mogućih prepreka razvoju tržišne konkurencije je bitno zbog mogućnosti preventivnog djelovanja na svako postupanje koje je nije u skladu sa efikasnom tržišnom konkurencijom i interesima krajnjih korisnika. Preventivno djelovanje se realizuje putem izbora adekvatnih regulatornih obaveza, koje će najbolje riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu.

Naime, prema mišljenju Agencije, uzrok značajne tržišne snage operatora ukazuje na postojanje prepreka tržišne konkurencije u odsustvu regulacije, pa bi blagovremeno

---

²⁴ Revised ERG Common Position on the approach to appropriate remedies in the ECNS regulatory framework, Final Version May 2006, ERG (06)33

nametanje regulatornih obaveza spriječilo prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na tržište. Time bi se pospješio ulazak na tržište i razvoj konkurencije. Ukoliko na tržištu postoji je mala vjerovatnoća ulaska novih operatora na tržište uslijed prednosti prvog operatora, regulatorno tijelo je u obavezi da zaštiti interese krajnjih korisnika i pospješi efikasnost operatora sa značajnom tržišnom snagom.

S tim u vezi Agencija je, u cilju sagledavanja ukupnog ambijenta na tržištu i utvrđivanja uzroka značajne tržišne snage operatora, definisala moguće strukturne i regulatorne prepreke, kako bi bila u mogućnosti da nametne adekvatne regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom.

Pravovremenom reakcijom i dobro odmjerenim regulatornim obavezama, Agencija može uticati na spriječavanje prenošenja značajne tržišne snage na susjedna tržišta i podizanje prepreka ulasku na tržište, čime će direktno pomoći kako ulasku na tržište tako i razvoju konkurencije na tržištu.

Takođe, na tržištima gdje je ulazak na tržište novih operatora malo vjerovatan i gdje tržišna snaga ostaje nepromjenjiva zbog prednosti prvog ulaska (*first mover advantage*), Agencija mora zaštititi korisnike od postupanja suprotno njihovim interesima i neefikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

4.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije

U regulatornoj praksi su, u pogledu tržišne dimenzije, poznata četiri slučaja, i to:

1. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage,
2. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage,
3. Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu,
4. Završavanje (terminacija) poziva.

4.1.1 Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

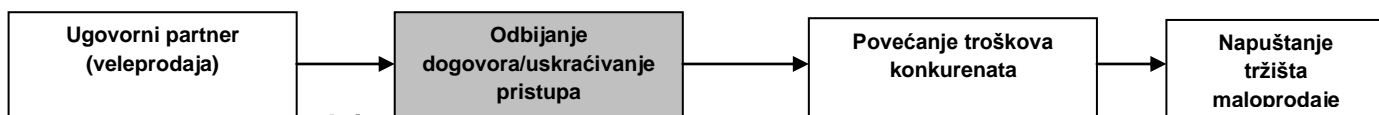
Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage se odnosi na operatora koji je prisutan na veleprodajnom i srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. Kada operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom veleprodajnom tržištu nudi određene veleprodajne usluge, koje su neophodne za pružanje usluge na srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu, on može pokušati da tu tržišnu snagu prebaci sa veleprodajnog na maloprodajno tržište, čime bi sebi obezbijedio povoljan status na oba tržišta. Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje 11 tipičnih postupanja koji se mogu podvesti pod vertikalno prenošenje značajne tržišne snage operatora (slika 4).

- Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa
- Diskriminatorno korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija
- Taktike odgađanja
- Integralni/kombinovani paketi usluga
- Nerazumni/neopravdani zahtjevi
- Diskriminacija kvalitetom usluga

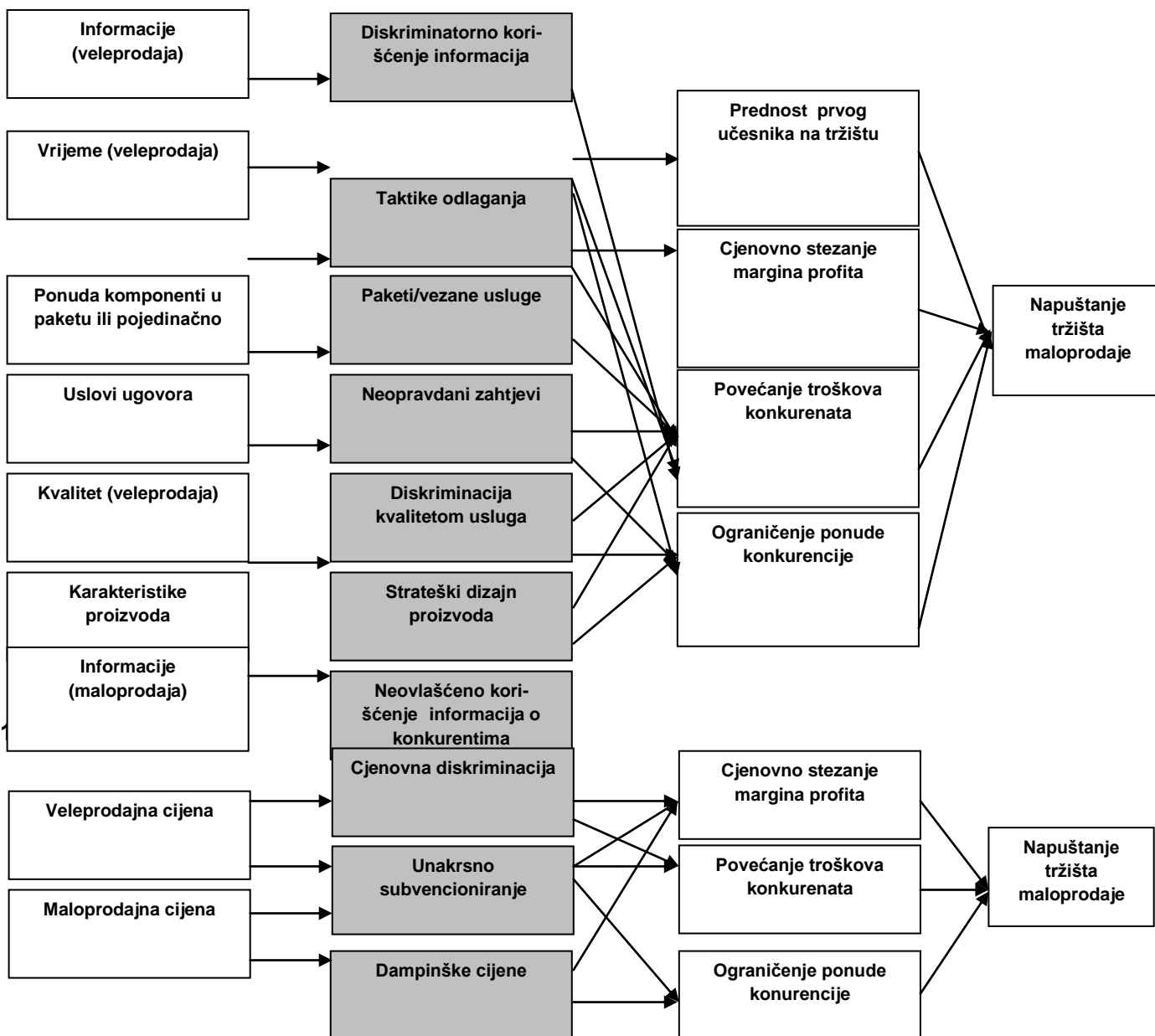
- Strateški dizajn proizvoda
- Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi
- Unakrsno subvencioniranje
- Dampinške cijene.

Slučaj 1: Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

1.1. Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa

1.2. Necjenovni aspekti

Slika 4: Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

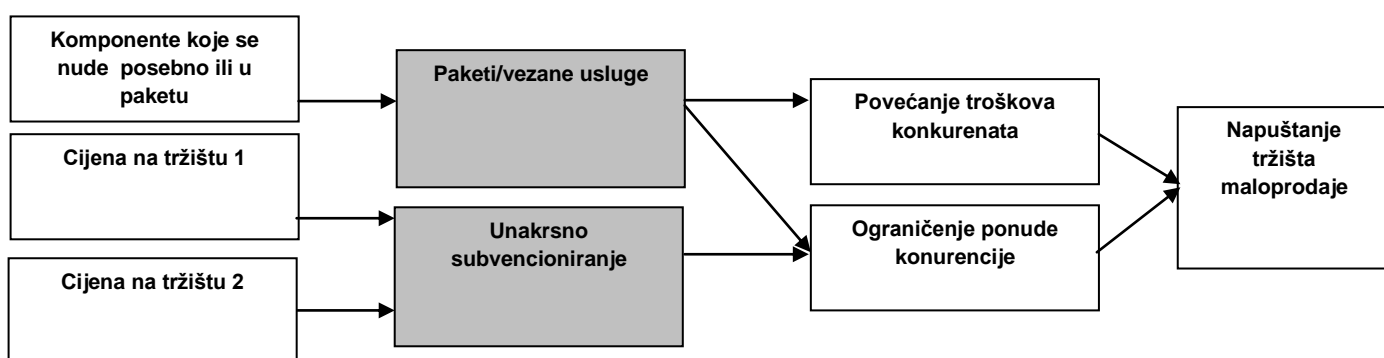
4.1.2 Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage se odnosi na operatora koji posluje na različitim tržištima koja nisu vertikalno povezana i koji ima status operatora sa značajnom tržišnom snagom na jednom od tih tržišta. Pod određenim okolnostima, operator može pokušati prenijeti značajnu tržišnu snagu s jednog tržišta na kojem ima status značajne tržišne snage, na drugo, potencijalno konkurentno tržište. Horizontalno prenošenje se može realizovati između maloprodajnih, veleprodajnih ili između maloprodajnog i veleprodajnog tržišta, koji nisu vertikalno povezani.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje dva tipična postupanja koji se mogu podvesti pod horizontalno prenošenje značajne tržišne snage operatora (Slika 5):

- Integralni/kombinovani paketi usluga;
- Unakrsno subvencioniranje.

Slučaj 2: Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

Slika 5: Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

4.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu

Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu se odnosi kako na veleprodajno, tako i na maloprodajno tržište, pri čemu operator sa značajnom tržišnom snagom može tipičnim monopolskim ponašanjem i raznim postupcima pojačati prepreke ulasku na navedeno tržište u cilju obezbjeđivanja pozicije i značajne tržišne snage. Svi navedeni postupci u krajnjem utiču na interese krajnjih korisnika.

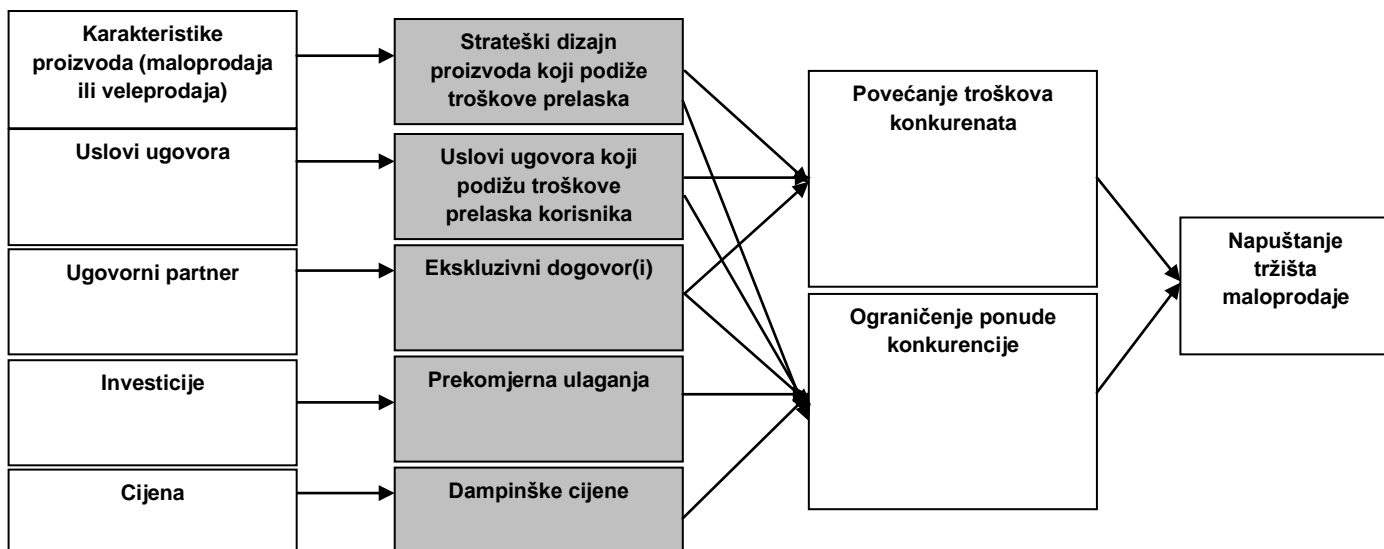
Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje deset tipičnih postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom na pojedinom tržištu (Slika 6):

- Strateški dizajn proizvoda;
- Ugovorni uslovi koji uvećavaju troškove prelaska korisnika;
- Ekskluzivni dogovor(i);
- Prekomjerna ulaganja;
- Predatorske cijene;
- Previsoke cijene;

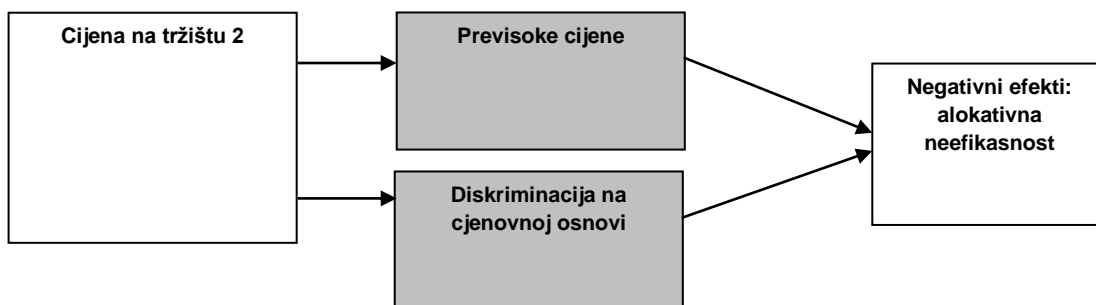
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Nedovoljna ulaganja;
- Previsoki troškovi/neefikasnost;
- Nizak kvalitet usluge.

Slučaj 3: Značajna tržišna snaga na jednom tržištu

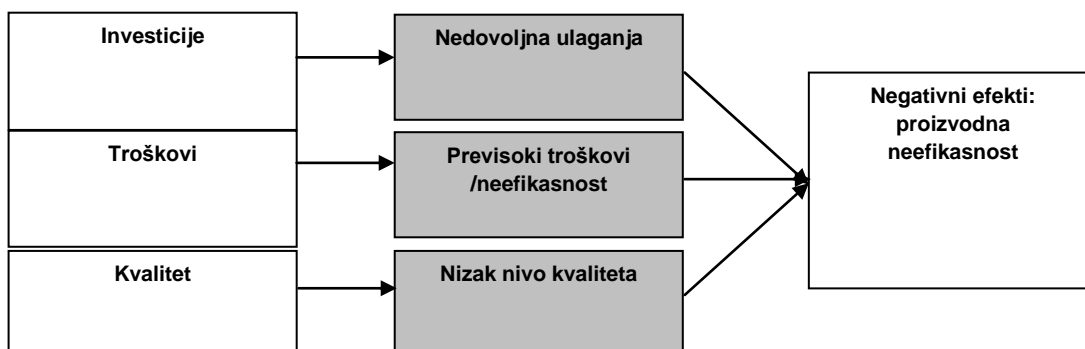
3.1. Faktori koji obeshrabruju ulazak na tržište

3.2. Zloupotreba značajne tržišne snage

3.3. Proizvodna neefikasnost

Slika 6: Značajna tržišna snaga na jednom tržištu

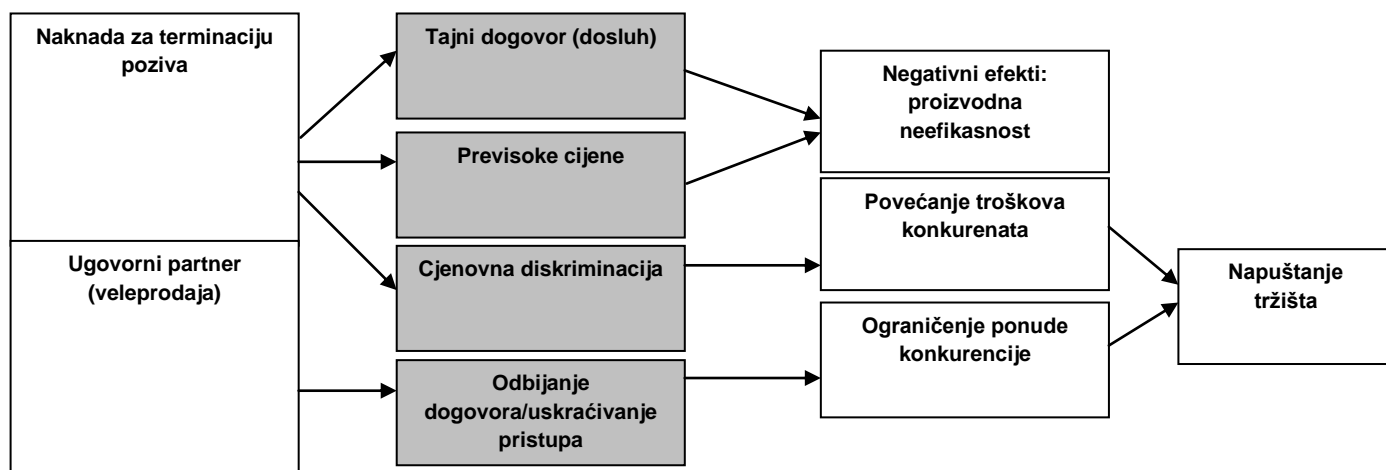
4.1.4 Završavanje (terminacija) poziva

Završavanje (terminacija) poziva odnosi se na slučaj dvostranog pristupa (eng. *two-way access*), pri kom je, potrebno povezivanje dvije ili više mreža koje pružaju istu uslugu, da bi krajnji korisnici različitih mreža imali međusobnu komunikaciju. U cilju međusobnog povezivanja operatori pojedinih mreža dogovaraju veleprodajne uslove, pa se nakon toga postavljaju cijene na maloprodajnom nivou, na kojem ove mreže mogu ali i ne moraju biti konkurenti.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje četiri tipična postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom (Slika 7):

- Prećutni sporazum(i),
- Previsoke cijene,
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi,
- Odbijanje dogovora/uskraćivanje povezivanja mreža (interkonekcije).

Slučaj 4: Terminacija

Slika 7: Terminacija

4.2. Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije

Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije ogleda se u antikonkurentskim aktivnostima koje se odnose na cjenovnu diskriminaciju, diskriminaciju kvalitetom, taktikama odgadanja, skrivanju/uskraćivanju informacija, cjenovno stezanje margina profita, spriječavanje ulaska potencijalnih konkurenata.

Evropska regulatorna praksa, shodno dokumentu Evropske grupe regulatora „Zajednički stav o regulatornim obavezama propisanim regulatornim okvirom u sektoru elektronskih komunikacija“, prepoznaje 27 uobičajenih prepreka razvoju konkurencije.

Da bi regulatorno tijelo bilo u mogućnosti da izabere regulatorne obveze koje na adekvatan način mogu riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu, neophodno je utvrditi uzrok odnosno izvor značajne tržišne snage operatora.

4.3. Prepreke razvoju tržišne konkurencije na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)

Agencija je razmotrila i obrazložila aktuelne ili moguće prepreke na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i na osnovu njih je odredila regulatorne obaveze, koje, shodno principima *ex-ante* regulacije, a u skladu sa čl. 44, 45, 46, 47, 48 i 49, mogu najbolje riješiti navedene probleme na tržištu.

Agencija smatra, shodno procjeni efikasnosti tržišta i određivanju operatora sa značajnom tržišnom snagom, da je moguće postojanje prepreka razvoju tržišne konkurencije koje se odnose na vertikalno prenošenje značajne tržišne snage na relevantnom tržištu.

Agencija je razmatrala aktuelne i moguće prepreke u odsustvu regulacije, s obzirom na tri različite strategije vertikalnog prenošenja značajne tržišne snage (ERG (06) 33):

- Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa
- Prenošnje značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama
- Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama.

Prilikom određivanja regulatornih obaveza Agencija smatra da nije bitno da li su prepreke aktuelne ili moguće. Drugim riječima, za određivanje regulatornih obaveza nije bitno je li se određena prepreka dogodila u praksi ili je Agencija predvidjela njeno pojavljivanje u bližoj ili daljoj budućnosti.

4.3.1. Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa

Shodno dokumentu ERG (06) 33, odbijanje dogovora predstavlja potpuno odbijanje pružanja veleprodajne usluge ili pružanje usluge pod nerazumnim/neopravdanim uslovima od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Agencija smatra da bi operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), u odsustvu *ex-ante* regulacije, u cilju prenošenja snage na sopstveni maloprodajni nivo, mogao da ima snažan motiv da uskrati pristup svojoj mreži i odbije pregovore sa postojećim i potencijalnim konkurentima ili bi mogao da pruža usluge pod nerazumnim/neopravdanim uslovima operatorima, koji bi ovu veleprodajnu uslugu koristili u cilju pružanja usluga na povezanom maloprodajnom tržištu.

Agencija smatra da bi CT, u odsustvu *ex-ante* regulacije, mogao imati interes da operatorima ne ponudi uslugu zajedničkog ili potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji, što bi ugrozilo efikasnu konkurenciju na povezanom maloprodajnom tržištu usluga širokopojasnog pristupa putem ADSL tehnologije i govornih usluga, što bi moglo dovesti do prenošenja značajne tržišne snage CT-a na to tržište i jačanja njegove tržišne snage. Time bi bila onemogućena efikasna konkurencija i krajnjem korisniku onemogućen izbor u pogledu cijene, kvaliteta i asortimana.

4.3.2 Prenošenje značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama

Diskriminatorno korišćenje informacija ili uskraćivanja informacija

Agencija smatra da bi CT, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i kao vertikalno integrisani operator, u odsustvu *ex-ante* regulacije, operatorima koji imaju namjeru da koriste uslugu pristupa lokalnoj petlji, mogao uskraćivati važne informacije, koje bi istovremeno pružao svom maloprodajnom dijelu, čime bi se omogućilo diskriminatorno korišćenje informacija ili uskraćivanja informacija. Na taj način bi efikasna tržišna konkurencija bila ugrožena jer bi potencijalno zainteresovani operator i maloprodajni dio CT-a bili u neravnopravnom položaju. To bi uticalo na jačanje tržišnog položaja CT-a i neefikasnu tržišnu konkurenciju.

Taktike odgađanja

Agencija smatra da bi CT, kao operator sa značajnom tržišnom snagom i vertikalno integrisani operator na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), mogao imati interes od prolongiranja procedura za pružanje usluga prema drugim operatorima, što bi, u odsustvu regulacije uslovalo mogućnost zloupotrebe taktike odgađanja. Ovo bi imalo za posledicu jačanje tržišne snage CT-a i podsticanje neefikasne konkurencije, odnosno jačanje monopola.

Neopravdani zahtjevi

Agencija smatra da bi CT, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom Tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) na nivou veleprodaje i vertikalno integrirani operator, u odsustvu regulacije, operatorima koji koriste ili namjeravaju koristiti relevantnu veleprodajnu širokopojasnu uslugu CT-a za pružanje usluga na maloprodajnom nivou, gdje predstavlja konkurenciju maloprodajnom dijelu CT-a, mogao nametnuti razne oblike neopravdanih instrumenata osiguranja plaćanja, s obzirom na rokove, uslove i iznos. S tim u vezi bi mogao neopravdano forsirati korišćenje skupljih tehnologija za pružanje veleprodajne usluge, a sve u svrhu povećanja troškova postojećih i potencijalnih konkurenata. Takođe, CT bi mogao tražiti informacije potrebne za pružanje veleprodajne usluge, kao što su npr. informacije o ciljanim krajnjim korisnicima, iznad nivoa koji je potreban, odnosno ekonomski i tehnički opravdan pri pružanju veleprodajne usluge. Takve informacije o krajnjim korisnicima, CT bi mogao iskoristiti kako bi za tog istog krajnjeg korisnika mogao kreirati uslugu koja bi odgovarala tom krajnjem korisniku s ciljem da pridobije istog, a što bi opet dovelo do prenošenja značajne tržišne snage i jačanja njegovog tržišnog položaja na povezanoj maloprodajnom nivou..

Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima

Agencija smatra da bi CT mogao zloupotrijebiti informacije od potencijalnih konkurenata na način što bi ih koristio u cilju stvaranja nepovoljne slike o drugom operatoru i njegovim uslugama, kao i za potrebe svog maloprodajnog dijela ili potrebe povezanih društava. Na osnovu takvih informacija, CT bi mogao ponuditi posebne uslove za pojedine krajnje korisnike kako bi ih motivisao da ne promijene operatora, što bi moglo dovesti do smanjenja

maloprodajnih prihoda konkurenata na način da krajnji korisnici odustanu od prelaska ili do povećanja troškova konkurenata (npr. dodatni marketinški troškovi za privlačenje korisnika). Time bi CT imao mogućnost da ostvari tržišnu prednost korišćenjem svoje tržišne snage na veleprodajnom tržištu, koju bi prenio na vezano maloprodajno tržište i uzrokovao povećanje troškova ostalih operatora, probleme u njihovom poslovanju i povlačenje sa tržišta.

Diskriminacija kvalitetom usluga

Agencija smatra da bi CT, kao operator sa značajnom tržišnom snagom i vertikalno integrisani operator, u odsustvu regulacije, mogao na različite načine uticati da drugim potencijalnim operatorima pruža veleprodajnu uslugu nižeg kvaliteta od nivoa koji bi pružao svom maloprodajnom dijelu. Na taj način CT bi bio u mogućnosti da vrši diskriminaciju kvalitetom usluga, čime bi se vršio direktan uticaj na percepciju i povjerenje krajnjih korisnika, što bi uzrokovalo prestanak korišćenja usluge od strane krajnjih korisnika. To bi dovelo do prenošenja značajne tržišne snage CT-a sa veleprodajnog na maloprodajni nivo što bi dovelo do neefikasne konkurencije i nemogućnosti izbora krajnjih korisnika.

4.3.3 Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama

Diskriminacija na cjenovnoj osnovi odnosi se na slučaj u kome operator sa značajnom tržišnom snagom nudi veleprodajnu uslugu neophodnu za pružanje određene maloprodajne usluge po različitim cijenama svom maloprodajnom dijelu i drugim operatorima (konkurentima).

Agencija smatra da bi CT, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i kao vertikalno integrisani operator, u odsustvu *ex-ante* regulacije, mogao nuditi veleprodajnu uslugu svom maloprodajnom dijelu po nižim cijenama u odnosu na druge operatore, čime bi direktno uticao na maloprodajne cijene, prenoseći svoju značajnu tržišnu snagu na vezano maloprodajno tržište.

Postavljanjem veleprodajne cijene iznad cijene po kojoj tu istu uslugu nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima, CT bi mogao prenijeti svoju tržišnu snagu na vertikalno povezano maloprodajno tržište. Pri tom bi nivo maloprodajnih cijena s kojima bi ostali operatori bili primorani da konkurišu u odnosu na postavljene veleprodajne cijene doveo do istiskivanja cijena (eng. *price squeeze*), odnosno, dugoročno, do neefikasne tržišne konkurencije i izlaska drugih operatora s tržišta. To bi vodilo ka nekonkurentnom položaju drugih operatora, čime bi efikasna tržišna konkurencija bila ugrožena a samim tim i interesi krajnjih korisnika.

Unakrsno subvencioniranje

Unakrsno subvencioniranje se odnosi na operatore sa značajnom tržišnom snagom koji, u odsustvu regulacije, na veleprodajnom nivou naplaćuju uslugu po cijeni iznad troška, kako bi uslugu na maloprodajnom vezanom tržištu nudili po cijeni ispod troška, što vodi ka cjenovnom stezanju (eng. *Price squeeze*) i prenošenju značajne tržišne snage sa relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno

razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) na maloprodajno vezano tržište. Unakrsnim subvencioniranjem bi efikasna konkurencija bila narušena i ojačan tržišni položaj operatora sa značajnom tržišnom snagom. Shodno tome, CT bi, u odsustvu regulacije, mogao vršiti unakrsno subvencioniranje i prenošenje značajne snage sa relevantnog tržišta na povezano maloprodajno tržište i cjenovno stezanje. Ova prepreka iziskuje potrebu uvođenja cjenovne regulacije putem benchmark-a a kasnije i troškovnog modela.

5. Regulatorne obaveze operatora sa značajnom tržišnom snagom

Agencija je, nakon procjene tržišne snage operatora na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), shodno čl. 43. ZEK, stvorila preduslove za određivanje regulatornih obaveza koje će najefikasnije ukloniti uočene prepreke i zaštititi interese krajnjih korisnika.

Agencija smatra da bi regulatorne obaveze trebalo da imaju preventivno dejstvo i da budu u skladu sa evropskom praksom i nacionalnim specifičnostima.

Agencija smatra da će nametanje regulatornih obaveza spriječiti prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), čime će se stimulisati ulazak na to tržište i razvoj konkurencije u cilju zaštite interese krajnjih korisnika i podsticanja efikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Saglasno Smjernicama Evropske komisije, prilikom određivanja regulatornih obaveza regulatori imaju u vidu sledeće ciljeve:

- Promovisanje konkurentnosti,
- Doprinos razvoju evropskog tržišta i
- Promovisanje interesa krajnjih korisnika.

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom pozicijom predstavlja osnov za propisivanje i nametanje *ex-ante* obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problemu-odstupanju od efikasne konkurencije.

Agencija smatra da se princip proporcionalnosti može zadovoljiti time što će se svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrediti one regulatorne obaveze koje će najbolje riješiti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije.

U prethodnoj analizi tržišta operatoru sa značajnom tržišnom snagom nametnute su obveze koje proizlaze iz tržišnog učešća i prepoznatih prepreka na relevantnom tržištu. Utvrđeno je da CT ima 100% učešće na tržištu, prepoznat je niz stvarnih i potencijalnih prepreka i u skladu s tim određene su regulatorne obaveze.

Dinamika razvoja tržišta ostala je relativno nepromijenjena u odnosu na prethodnu analizu tržišta, jer CT još uvijek ima 100% učešće na tržištu i nije vjerovatno da će se to promijeniti u relevantnom vremenskom periodu. Prepreke ulasku na tržište još uvijek su visoke i nepremostive. Širokopojasni pristup internetu na maloprodajnom nivou moguć je preko različitih tehnologija, pri čemu maloprodajni korisnici imaju izbor u smislu izbora kvaliteta usluge i zbora tarifnog paketa, što je još uvijek uslovljeno lokacijom, odnosno postojanjem alternativnih mrežnih platformi, koje su ograničene područjima koje pokrivaju, a što je vidljivo u njihovom relativno niskom tržišnom učešću. Stoga operatori zavise od veleprodajne usluge CT-a kako bi pružali maloprodajne usluge većem broju korisnika.

Veleprodajna pristupna usluga je osnovni uslov da bi alternativni operatori mogli konkurisati na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu i mala je

vjerovatnoća da bi ta usluga, u odsustvu regulacije, bila ponuđena na tržištu. Ovaj stav je zasnovan na činjenici da ne postoji ni jedan slučaj da operator nudi veleprodajni pristup mrežnoj infrastrukturi ako mu to regulacijom nije nametnuto. Direktna korist od postojanja veleprodajne pristupne usluge je da su alternativni operatori u mogućnosti da konkurišu na pripadajućem maloprodajnom nivou, što pozitivno utiče na maloprodajne usluge i cijene tih usluga.

Uzevši u obzir prethodno navedene probleme koji se javljaju na tržištu veleprodajnog pristupa mrežnoj infrastrukturi i prepoznate prepreke razvoju tržišne konkurencije navedene u prethodnom poglavlju, Agencija smatra da je neophodna regulacija predmetnog tržišta i zadržavanje regulatornih obaveza.

Saglasno Zakonu o elektronskim komunikacijama, Agencija donosi Rješenje određenom operatoru sa značajnom tržišnom snagom, kojim mora narediti preduzimanje bar jedne od mjera iz čl. 44, 45, 46, 47, 48, 49 i 50 ZEK.:

1. Obaveza obezbjeđivanja preglednosti, uz obavezu objavljivanja Referentne ponude;
2. Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost;
3. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva;
6. Obaveza mogućnosti izbora/predizbora operatora;
7. Obaveza regulisanja cijena maloprodajnih usluga.

Prilikom ponovnog određivanja određenog operatora za operatora sa značajnom tržišnom snagom, na osnovu analize sprovedene po članu 42 stav ZEK, Agencija može izmijeniti opseg naređenih mjera.

5.1 Regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo

Agencija, u skladu sa ZEK, a shodno prethodno elaboriranim preprekama razvoju tržišne konkurencije na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), predlaže da se CT-u propišu sledeće regulatorne obaveze:

1. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
2. Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost;
3. Obaveza obezbjeđivanja preglednosti,
4. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva;
5. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija;

5.1.1 Obaveze omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja

Agencija shodno članu 47 ZEK, operatoru sa značajnom tržišnom snagom može narediti preduzimanje mjera u cilju ispunjavanja svih razumnih zahtjeva za pristup i korišćenje

mogućnosti određenih elemenata elektronskih komunikacionih mreža i pripadajuće infrastrukture, uključujući i pristupnu mrežu u cilju sprečavanja ometanja konkurentnosti tržišta na maloprodajnom nivou ili ugrožavanja interesa krajnjih korisnika.

Agencija smatra da bi uskraćivanje, neopravdano uslovljavanje ili ograničavanje pristupa onemogućilo efikasnu tržišnu konkurenciju na maloprodajnom nivou, što bi ugrozilo interese krajnjih korisnika usluga, pa, u skladu sa čl.47 ZEK, operatoru sa značajnim tržišnim učešćem treba narediti preduzimanje mjera u cilju ispunjavanja svih razumnih zahtjeva za pristup i korišćenje mogućnosti određenih elemenata elektronskih komunikacionih mreža i pripadajuće infrastrukture.

Shodno navedenom, Agencija smatra da je potrebno da se CT-u zadrži regulatorna obaveza ispunjavanja opravdanih zahtjeva za pristup elementima mreže i njihovo korišćenje, i da se u okviru ove obaveze, u skladu sa članom 47 ZEK, CT-u narede sljedeće mjere:

1. Da u dobroj namjeri pregovara sa operatorima o zahtjevima operatorskog pristupa.

Agencija smatra da bi, u cilju prevazilaženja prepreke koja se odnosi na taktike odgađanja, CT trebao da precizira rokove koji se odnose na implementaciju usluge razvezivanja lokalne petlje, jer bi, u suprotnom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom, mogao imati interes od prolongiranja procedura za pružanje usluga drugim operatorima.

2. Da omogući operatorski pristup određenim mrežnim elementima, uključujući raščlanjene elemente pristupne mreže.

Naime, pristup lokalnoj petlji treba biti obezbijeđen na način da operatori koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu potrebni za pružanje zahtijevane usluge.

3. Da ne uskrati prethodno ostvareni operatorski pristup ili korišćenje mogućnosti.

Nametanjem obaveze Crnogorskom Telekom-u da ne smije uskratiti već ostvaren operatorski pristup ili korišćenje mogućnosti, ograničava se mogućnost zloupotrebe statusa značajne tržišne snage na relevantnom tržištu. Naime, u odstustvu ove obaveze, CT bi uskraćivanjem prethodno dodijeljenog operatorskog pristupa, mogao prouzrokovati značajne nepovratne troškove veleprodajnim operatorima i prenošenje značajne tržišne snage CT-a na povezano maloprodajno tržište.

4. Da obezbijedi zajednički smještaj opreme ili druge oblike zajedničkog korišćenja mogućnosti elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme, uključujući posebno zajedničko korišćenje kablovske kanalizacije, zgrada i drugih objekata i njihovih ulaza, što je preduslov za pružanje usluge pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji.

5. Da obezbijedi pristup sistemima za podršku ili sličnim sistemima koji su potrebni za obezbjeđivanje pravične konkurencije prilikom vršenja usluga;

Ova obaveza je neophodna jer pospješuje konkurenciju kod pružanja usluge razvezivanja lokalne petlje

Pri određivanju opsega obaveza Agencija je, u skladu sa članom 47 ZEK, poštujući princip proporcionalnosti, uzela u obzir:

1. tehničku i ekonomsku opravdanost primjene ili instaliranja nove konkurentne opreme, s obzirom na prirodu i vrstu predložene interkonekcije ili pristupa i dinamiku razvoja tržišta i tehnologije;
2. izvodljivost predloženog operatorskog pristupa s obzirom na kapacitete koji su na raspolaganju;
3. početno ulaganje operatora iz stava 1 ovoga člana i rizik u vezi sa tim ulaganjem;
4. potrebu dugoročne zaštite konkurencije;
5. odgovarajuća prava intelektualne svojine;
6. obezbjeđivanje usluga proisteklih iz međunarodnih obaveza Crne Gore.

Agencija smatra da će se time prevazići prepreke koje nisu cjenovne prirode i pospješiti konkurencija na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), čime će se pospješiti izgradnja i razvoj elektronske komunikacione infrastrukture i usluga u Crnoj Gori.

S obzirom da CT ima 100% tržišno učešće na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), to mu omogućava da spriječi ili ograniči drugim operatorima pristup kako bi zaštitio sopstveni maloprodajni segment koji koristi usluge i kapacitete samosnadbijevanja CT-a.

Shodno navedenom, a u cilju razvoja efikasne tržišne konkurencije na predmetnom relevantnom tržištu, u skladu sa ZEK, CT-u su propisane sledeće obaveze u skladu s članom 47 stav 2 ZEK.

Agencija zadržava obavezu omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja CT-u i istu proširuje na način da drugim operatorima, putem odgovarajućeg tehničkog rješenja, omogući pristup:

- lokalnoj potpetlji na osnovu bakarne parice (u skladu sa tačkom 29 Preporuke o regulisanom pristupu mrežama nove generacije NGA, prema kojoj Regulator treba da nametne obavezu razvezanog pristupa bakarnoj podpetlji. Obaveza razvezivanja bakarne podpetlje treba da bude dopunjena mjerama za *backhaul*, uključujući i optiku i Ethernet Backhaul gdje je to potrebno, i dopunskim obavezama koje obezbjeđuju njenu djelotvornost i održivost, kao što su nediskriminatoran pristup objektima za kolokaciju, ili u njihovom odsustvu, jednaku kolokaciju. Referentna ponuda treba da bude donijeta u što kraćem roku, a u svakom slučaju ne kasnije od 6 mjeseci nakon što je NRA nametnula obavezu davanja pristupa.)
- pasivnoj pristupnoj optičkoj mreži (PON) (u skladu sa tačkom 22 Preporuke o regulisanom pristupu mrežama nove generacije NGA, koja shodno Direktivi 2002/19/EZ upućuje da bi Regulator trebalo da zahtijeva razvezani pristup optičkoj petlji. Svaki izuzetak može biti opravdan samo u geografskim oblastima gdje će prisustvo više alternativnih infrastruktura, kao što su FTTH mreže i/ili kabal, u kombinaciji sa konkurentnom ponudom za pristup, vjerovatno rezultirati efikasnom konkurencijom na maloprodajnom (*downstream*) nivou. Nametanje razvezanog pristupa optičkoj petlji treba

da bude praćeno odgovarajućim mjerama koje bi se obezbijedilo zajedničko korišćenje infrastrukture i *backhaul-a*. Takođe u skladu sa tačkom 23 i 24 Preporuke o regulisanom pristupu mrežama nove generacije NGA, regulator treba da nametne razdvojeni pristup optičkoj petlji nezavisno od mrežne arhitekture i tehnologije koju primjenjuje SMP operator i postojeću referentnu ponudu za razvezivanje lokalne petlje (LLU) trebalo bi što prije dopuniti uključivanjem razvezanog pristupa optičkoj petlji)

- pristupnoj optičkoj mreži primjenom tehnologije od tačke do tačke (P2P) (u skladu sa tačkom 22 Preporuke o regulisanom pristupu mrežama nove generacije NGA , koja shodno Direktivi 2002/19/EZ upućuje da bi Regulator trebalo da zahtijeva razvezani pristup optičkoj petlji. Svaki izuzetak može biti opravdan samo u geografskim oblastima gdje će prisustvo više alternativnih infrastruktura, kao što su FTTH mreže i/ili kabal, u kombinaciji sa konkurentnom ponudom za pristup, vjerovatno rezultirati efikasnom konkurencijom na maloprodajnom (*downstream*) nivou. Nametanje razvezanog pristupa optičkoj petlji treba da bude praćeno odgovarajućim mjerama koje bi se obezbijedilo zajedničko korišćenje infrastrukture i *backhaul-a*. Takođe u skladu sa tačkom 23 i 24 Preporuke o regulisanom pristupu mrežama nove generacije NGA, regulator treba da nametne razdvojeni pristup optičkoj petlji nezavisno od mrežne arhitekture i tehnologije koju primjenjuje SMP operator i postojeću referentnu ponudu za razvezivanje lokalne petlje (LLU) trebalo bi što prije dopuniti uključivanjem razvezanog pristupa optičkoj petlji)

CT je obavezan da propisane obaveze omogući na sljedeći način:

- pristup razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu bakarne parice (eng. copper LLU) CT mora omogućiti na MDF-u.
- Pristup razvezanoj lokalnoj potpetlji na osnovu bakarne parice (eng. copper SLU) treba biti omogućen na dva načina:
  1. CT je obavezan na mjestima gdje je ugradio spoljnji kabinet, uz potpuno očuvanje integriteta mreže, da omogući prostor za realizaciju usluge pristupa razvezanoj lokalnoj potpetlji, što znači da CT mora da omogući prostor za završavanje posrednog kabla operatora²⁵. Operator u neposrednoj blizini kabineta CT-a može da izgradi svoj spoljnji kabinet u skladu sa svim prethodno pribavljenim saglasnostima i dozvolama. Isto tako, operator mora omogućiti priključak sopstvenog spoljnjeg kabineta na elektroenergetsku mrežu radi napajanja soopstvene aktivne opreme (VDSL2 prenosna tehnologija) koju ugrađuje u navedeni kabinet. CT nije obavezan da omogući pristup razvezanoj lokalnoj potpetlji na osnovu bakarne parice ukoliko sa iste lokacije krajnje korisnike spaja vektorizovanom VDSL tehnologijom. U tom slučaju, CT je obavezan da omogući pristup operatorima korisnicima primjenom tehnološkog rješenja virtuelnog pristupa razvezanoj lokalnoj potpetlji (VULA - Virtual Unbundling).
  2. CT je obavezan da omogućiti operatoru da na osnovu svojih poslovnih odluka ugradi spoljnji kabinet u nekoj tački pristupne mreže CT-a, iako npr. CT u toj istoj

---

²⁵ Navedeno je ekvivalentno osiguravanju prostora na MDF-u kod usluge pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji

tački nema sopstveni spoljni kabinet ili ne namjerava izvršiti ugradnju sopstvenog spoljnog kabineta. Lokacija na kojoj će operator korisnik ugraditi spoljni kabinet mora zadovoljiti tehničke uslove. Oprema koja će biti ugrađena u spoljni kabinet mora u potpunosti obezbijediti integritet mreže, odnosno ne smije uzrokovati degradaciju usluga koje se pružaju iz centrale.

U skladu s planovima CT-a, CT će na određenim lokacijama vršiti modernizaciju pristupne mreže na temelju FTTC koncepta. Uzevši u obzir da ugradnja spoljnih kabineta smanjuje broj krajnjih korisnika u odnosu na broj krajnjih korisnika koji su dostupni s lokacije MDF-a, realno je za očekivati da na određenim lokacijama nema poslovnog plana za dva operatora na istoj lokaciji spoljnog kabineta. Stoga Agencija smatra da alternativnim operatorima treba ostaviti mogućnost da grade spoljne kabinete na lokacijama na kojima CT nije skratio bakarnu paricu, ukoliko smatraju navedeno ekonomski opravdanim.

- Pristup pasivnoj pristupnoj optičkoj mreži (PON FTTH) alternativnim operatorima omogućavaju nova tehnološka rješenja za razvezivanje lokalne petlje u pasivnoj optičkoj mreži. Agencija određuje CT-u obavezu da alternativnim operatorima mora omogućiti pristup pasivnoj optičkoj mreži primjenom tehnološkog rješenja virtuelnog pristupa razvezanoj lokalnoj petlji (VULA). Takođe, Agencija obavezuje CT da mora na razuman zahtjev omogućiti pristup razvezanoj pasivnoj optičkoj mreži primjenom i drugih tehnoloških rješenja ukoliko ista omogućavaju razvezivanje lokalne petlje u pasivnoj optičkoj mreži, kao i pristup pasivnoj pristupnoj optičkoj mreži na lokaciji razdjelnika (*eng. fibre access - FA*).
- Izdvojeni pristup lokalnoj petlji na osnovu optičkih vlakana (*eng. Fibre LLU*) CT mora da omogući na ODF-u ukoliko je pristupna mreža zasnovana na tehnologiji od tačke do tačke (*point-to-point*) pri čemu svako vlakno direktno povezuje centralu i krajnjeg korisnika.
- Agencija, u skladu sa članom 47 stav 2 zadržava CT-u obavezu da u dobroj namjeri pregovora s drugim operatorima koji traže pristup, na način da mora odgovoriti na svaki razuman zahtjev. CT je ocjenjivanje razumnog zahtjeva obavezan sprovesti u skladu s obavezom nediskriminacije koja mu je određena i tehničkim mogućnostima sopstvene mreže.
- U skladu s članom 47 stav 2 tačka 4. ZEK, Agencija zadržava CT-u obavezu da ne ukida prethodno ostvareni operatorski pristup ili korišćenje mogućnosti. Ukidanje već ostvarenog pristupa moglo bi dovesti do štete i povećanja troškova operatora koji su koristili određene usluge, a time i do prenošenja značajne tržišne snage CT-a na povezano maloprodajno tržište. CT može ukinuti već odobreni pristup uz uslov da operatore korisnike obavijesti najmanje godinu dana prije gašenja pristupne mreže. Osim toga, CT mora operatorima korisnicima ponuditi alternativno bitstream rješenje po cijeni pristupa razvezanoj lokalnoj petlji za sve krajnje korisnike koji bi zbog promjena u arhitekturi mreže ostali bez usluga koje im je dotada operator korisnik pružao. Iako je Agencija u zamjenjivosti na veleprodajnom nivou zaključila da usluga bitstream pristupa i usluga razvezanoj lokalnoj petlji nisu zamjenske usluge, i ne pripadaju istom

relevantnom tržištu, Agencija smatra da je opravdano u ovim slučajevima zamijeniti postojeću uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji bitstream rješenjem koje mora sa strane krajnjeg korisnika zadržati karakteristike usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, a kako bi se podstakla modernizacija pristupne mreže. Na ovaj način će se stvoriti uslovi da CT lakše vrši modernizaciju pristupne mreže i operatori korisnici bi dobili adekvatan supstitut.

- U skladu s članom 47 stav 2 ZEK-a, Agencija zadržava obavezu prema kojoj je CT dužan da obezbijedi zajedničko korištenje prostora ili druge oblike zajedničkog korištenja elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme, uključujući posebno zajedničko korištenje kablovske kanalizacije, zgrada i drugih objekata i njihovih ulaza. S obzirom da je usluga kolokacije preduslov za pristup razvezanoj lokalnoj petlji, Agencija zadržava obavezu prema CT-u da, u skladu s važećom Referentnom ponudom CT-a za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, omogući zajedničko korištenje prostora (kolokaciju) i druge kapacitete potrebne za primjerenu instalaciju i povezivanje odgovarajuće opreme koja omogućava korištenje usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji. CT je obavezan operatoru omogućiti fizičku, udaljenu ili virtuelnu kolokaciju. CT je obavezan da ponudi operatorima najmanji prostor za fizičku i virtuelnu kolokaciju koji je primjeren za odgovarajuću instalaciju uređaja koji su operatoru potrebni. Na taj način će se spriječiti plaćanje nepotrebnih troškova zbog korištenja većeg prostora nego što je operatoru potrebno. U slučaju da na zatraženoj lokaciji glavnog razdjelnika nije moguća fizička ili virtuelna kolokacija, CT može odbiti zahtjev operatora za fizičkom ili virtuelnom kolokacijom, ali je obavezan operatoru omogućiti korišćenje udaljene kolokacije²⁶. CT je obavezan da omogući uslugu kolokacije za sve usluge veleprodajnog pristupa mrežnoj infrastrukturi za koje je CT-u određena obaveza pristupa, osim za uslugu virtuelnog pristupa razvezanoj lokalnoj petlji.
- CT je obavezan da omogući novim operatorima nesmetan pristup sopstvenim posrednim kablom između glavnog razdjelnika i posrednog razdjelnika, ali pri tome predmetni kabal mora biti izrađen i postavljen u skladu sa važećim zakonima i propisima iz područja elektronskih komunikacija i u skladu sa svim relevantnim preporukama Međunarodne tunije za elekomunikacije unije i Evropskog instituta za telekomunikacione standarde (ITU preporuka L.19, IEC standard 62255). Pri tom, odabir izvođača i opremu može vršiti operator samostalno, dok CT vrši nadzor nad izvođenjem radova. Operator će biti odgovoran za funkcioniranje svojih prenosnih kapaciteta i opreme i funkcionisanje usluga u sklopu svog sistema i treba da preduzme opravdane i nužne korake u svojim operativnim i izvođačkim aktivnostima, kako bi obezbijedio da sistem ne ugrožava sigurnost i zdravlje zaposlenih ili krajnjih korisnika druge strane ili trećih strana, kao i da ne ošteti, ne ometa i ne uzrokuje pad kvaliteta u radu sistema druge strane ili u sistemu treće strane. Agencija smatra da je takva obaveza nužna kako bi se spriječilo prenošenje značajne tržišne snage CT-a na povezano maloprodajno tržište, jer se na taj način novim operatorima omogućava izbor između različitih opcija, a samim tim i uticaj na sopstvene troškove, a istovremeno se sprečava vezivanje usluga kolokacije sa ekskluzivnim pravom CT-a da nabavlja, isporučuje i postavlja posredni kabal. Takođe, za sve radove za koje CT koristi spoljnje izvođače prilikom realizacije

---

²⁶ Udaljenu kolokaciju obezbjeđuje operator korisnik

kolokacijskog prostora (kablomonterskih radova), CT mora omogućiti da operator samostalno odabere izvođača (izvođač CT-a ili neki drugi izvođač) na osnovu sopstvenih poslovnih odluka. U slučaju da operator iznajmi sopstvene izvođače, navedene radove će nadzirati CT.

- CT će na zahtjev operatora korisnika koji na lokaciji određenog MDF-a već ima implementiranu kolokaciju za uslugu interkonekcije ili za uslugu terminalnog segmenta iznajmljene linije, omogućiti implementaciju kolokacije za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, na način da se za potrebe navedene usluge može koristiti postojeći zakupljeni prostor u kolokaciji, već instalirani telekomunikacioni orman i postojeće napajanje električnom energijom, kao i klimatizacija.
- CT je obavezan da omogućí operatorima korisnicima pristup do pristupnih tačaka primjenom sljedećih tehničkih rješenja, zavisno od izbora operatora korisnika:
  - o CT mora obezbijediti zajedničko korišćenje kablovske kanalizacije, odnosno korišćenje kablovske kanalizacije do centrale kao i do spoljnog kabineta operatora ili neke druge sabirne tačke u skladu s članom 33. ZEK-a i Referentnom ponudom CT-a;
  - o CT mora operatoru iznajmiti optičko vlakno/optička vlakna bez prenosne opreme (*eng. dark fibre*), ukoliko nema dovoljno prostora u kablovskoj kanalizaciji kako je navedeno u prethodnoj alineji;
  - o CT mora obezbijediti pristup na bazi talasne dužine (xWDM pristup) preko vlakna koje CT koristi za svoje potrebe, a u svrhu povezivanja aktivne opreme operatora korisnika na mrežu, ukoliko na traženoj trasi ne postoji slobodnih optičkih vlakana kako je navedeno u prethodnoj alineji.;
- Agencija zadržava obavezu CT- u da, shodno savremenom načinu poslovanja, saglasno Aneks II Direktive o pristupu 2002/19/ES, omogućí pristup operativnim IT sistemima podrške shodno međunarodnim standardima, preko WEB interfejsa sa odgovarajućom sigurnosnom zaštitom, a putem kojeg je, s najviše dvosatnim periodom ažuriranja trenutnog statusa, omogućen pristup sledećim informacijama:
  - o Informacionom sistemu praćenja zahtjeva operatora korisnika za uslugu pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji (uspješno razvezivanje lokalne petlje, odbijanje razvezivanja lokalne petlje),
  - o Zahtjevima operatora korisnika za otklanjanje kvara, statusu i stanju kvara operatora korisnika,
  - o Statusu pružanja usluge kolokacije operatoru korisniku,
  - o Informacijama o fakturisanju usluga operatoru korisniku,
  - o Informacijama o postojanju sekundarne opreme za višestruko korišćenje parice u pristupnoj mreži CT-a (informacija da li je pojedina parica realizovana aktivnom opremom ili ne).
- Agencija, u skladu s članom 47. stav 4. ZEK-a, u pogledu naloženih obaveza određuje CT-u i dodatne uslove. Stoga, Agencija određuje CT-u obavezu da obezbijedi osnovni nivo usluge (*eng. Service Level Agreements – SLA*). Postojećom Referentnom ponudom za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, CT-u je definisan je SLA što, između ostalog, obuhvata vrijeme odgovora na zahtjev, rokove realizacije usluga, maksimalno vrijeme otklanjanja kvara/smetnji i naknade za nepoštovanje rokova. Agencija smatra da

navedeni rokovi i naknade moraju biti jednaki za sve usluge pristupa za koje CT ima obvezu pristupa na ovom tržištu, nezavisno od tehničkog rješenja. Agencija određuje CT-u sljedeće naknade u slučaju nepoštovanja rokova:

- CT je obavezan za neblagovremenu (zakašnjelu/preuranjenu)²⁷ realizaciju usluge isplatiti za svaki dan neblagovremene realizacije, i to na način da za prvih 10 dana neblagovremene realizacije plaća ugovornu kaznu u visini 50% mjesečne naknade za korištenje usluge za svaki pojedini dan, a od 11. dana neblagovremene realizacije 150% mjesečne naknade za korištenje usluge za svaki pojedini dan;
- u slučaju kašnjenja u otklanjanju kvarova unutar 48 sati od isteka maksimalnog predviđenog vremena za otklanjanje kvara CT je obavezan operatoru plaćati naknadu u visini iznosa jedne mjesečne naknade za uslugu za koju se otklanja kvar po danu kašnjenja. Za kašnjenje u otklanjanju kvara dužem od 48 sati od isteka maksimalnog predviđenog vremena za otklanjanje kvara, CT je obavezan za prva 2 dana kašnjenja (unutar 48 sati) da plaća naknadu u visini iznosa jedne mjesečne naknade za uslugu za koju se otklanja kvar, a za preostale dane zakašnjenja 120% mjesečne naknade za uslugu za koju se otklanja kvar po danu kašnjenja²⁸.

S obzirom da se ovim dokumentom određuju i izmjene Referentne ponude, a ne samo regulatorne obaveze, odnosno da je Agencija definisala naknade u slučaju kašnjenja, potrebno je naglasiti da navedene naknade Agencija može izmijeniti u postupku izmjene Referentne ponude ukoliko utvrdi da je isto potrebno radi podsticanja tržišne konkurencije, odnosno sprječavanja narušavanja ili ograničavanja tržišne konkurencije u oblasti elektronskih komunikacija, i to bez izmjene analize ovog relevantnog tržišta.

- Agencija obavezuje CT-u da, u skladu s obavezom nediskriminacije, mora obavijestiti Agenciju o svim boljim uslovima SLA (advanced SLA) koje CT možda pruža drugim operatorima na osnovu komercijalnih dogovora ili za sopstvene potrebe maloprodaje ili svojih povezanih društava. Na taj način Agencija želi da utvrdi da li CT obezbjeđuje istovjetne uslove u istovjetnim okolnostima za druge operatore koji pružaju istovjetne usluge, odnosno pruža li CT, u slučaju boljih uslova SLA, svim operatorima isti nivo SLA uz istu cijenu.
- Agencija u skladu sa relevantnom Direktivom Evropske unije o pristupu određuje CT-u obvezu da mora da omogući migraciju između veleprodajnih usluga. Procedure i pripadajući troškovi procesa migracije trebalo bi da budu sastavni dio predmetnih referentnih ponuda. Procedure migracije treba da sadrže:

---

²⁷ koja ne zahtijeva rad na lokaciji krajnjeg korisnika

²⁸ Primjer: Za kašnjenje otklanjanja kvara u periodu od 7 dana od isteka maksimalnog predviđenog vremena za otklanjanje kvara, operator bi imao pravo da potražuje od CT-a 2x iznos mjesečne naknade za korištenje razvezane lokalne petlje + 5x1,2 iznosa mjesečne naknade za korištenje izdvojene lokalne petlje.

- vrijeme potrebno za sprovođenje migracije korisnika s pripadajućim maksimalnim obimom izvršenih zahtjeva,
- vrijeme u kome će korisnici biti bez usluge (s obzirom da je proces migracije pokrenut od strane operatora i da je isti u potpunosti neprimjetan krajnjem korisniku - navedeni prekid usluge mora biti sveden na minimum)
- SLA uslove vezane uz navedene parametre.

Agencija smatra da regulatorna obaveza pristupa i korišćenja posebnih djelova mreže, bez određivanja drugih regulatornih obaveza, ne može riješiti prepreke razvoju tržišne konkurencije na cjenovnim i necjenovnim osnovama. Shodno tome, efikasnost ove obaveze se pojačava nametanjem ostalih obaveza, shodno ZEK, koje su predmet ovog dokumenta.

5.1.2. Obaveza nediskriminatornosti

Agencija može, shodno članu 45 ZEK, operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), narediti mjeru obezbjeđivanja jednakog tretmana pri pružanju usluge interkonekcije ili operatorskog pristupa. Propisana mjera jednakog tretmana mora obezbijediti da operator sa značajnom tržišnom snagom primjenjuje suštinski jednake uslove i jednaki kvalitet pri pružanju usluge interkonekcije ili operatorskog pristupa, svim operatorima koji pružaju suštinski jednake usluge uključujući i one operatore koji su djelovi privrednog društva ili sa njime povezanog društva.

Nametanjem ove regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom otklanjaju se prepreke razvoju konkurencije koje se tiču diskriminacije na cjenovnoj osnovi i necjenovne diskriminacije. Ova obaveza je komplementarna obavezi obezbjeđenja preglednosti. Takođe, Agencija ocjenjuje da bi se uz ovu obavezu mogla efikasnije sprovoditi i regulatorna obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja. CT je, shodno Pravilniku o pristupu i interkonekciji, u obavezi da dostavi sve ugovore o operatorskom pristupu i interkonekciji, kako bi Agencija bila u mogućnosti, između ostalog, da provjeri i poštovanje principa nediskriminatornosti.

CT kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) može sprovoditi aktivnosti koje su diskriminatorne u pogledu cijena, kvaliteta i predstavljaju prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu i obračunavati usluge drugim operatorima po višim cijenama u poređenju sa cijenama koje nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima, čime primjenjuje praksu cjenovnog stezanja margine profita (eng. *price squeeze*) operatora. Pored aktivnosti prenošenja značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama, operator sa značajnom tržišnom snagom može primjenjivati i antikonzekurentske taktike odgađanja, uskraćivanje informacija, insistiranje na neopravdanim zahtjevima i diskriminatorno korišćenje informacija. Ove aktivnosti dovode u neravnotežan položaj konkurentske kompanije, a time i korisnike.

Operator, kome je određena obaveza nediskriminatornosti, prema članu 45 ZEK, posebno mora obezbijediti jednake uslove u jednakim okolnostima za druge operatore koji pružaju istovjetne usluge, kao i da mora pružati podatke drugim operatorima uz jednake uslove i nivo kvaliteta usluge koju osigurava za sopstvene usluge ili za potrebe svojih povezanih društava.

Shodno svemu navedenom, Agencija CT-u zadržava regulatornu obavezu nediskriminacije, pa, u skladu sa navedenom regulatornom obavezom, CT, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) mora:

- Obezbiđediti jednake uslove (tehničke uslove, rokove, informacije itd.) u jednakim okolnostima za druge operatore koji pružaju jednake usluge²⁹
- Pružati usluge i podatke drugim operatorima uz jednake uslove i nivo kvaliteta usluge koju osiguravaju za svoje sopstvene usluge ili potrebe svojih povezanih društava.
- Dostaviti Agenciji ugovore sklopljene na osnovu Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji izdvojenog pristupa lokalnoj petlji i pripadajućim sadržajima u roku od 10 dana od dana potpisivanja istih.

Agencija smatra da zadržavanje obaveze pristupa i korišćenja posebnih djelova mreže i pripadajuće infrastrukture i opreme samo po sebi nije dovoljna mjera, s obzirom da CT može, uprkos toj obavezi, prethodno razmatranim određenim ponašanjem koje se odnosi na prenošenje značajne tržišne snage na necjenovnim i na cjenovnim osnovama, sebi i svojim povezanim društvima omogućiti bolje uslove poslovanja, čime ugrožava tržišnu konkurenciju na maloprodajnom tržištu. Shodno navedenom, regulatorna obaveza nediskriminacije dopunjava obavezu pristupa i time onemogućava CT da pruža pristup pod diskriminatornim uslovima, a sa ciljem omogućavanja efikasne tržišne konkurencije.

Zadržavanjem regulatorne obaveze nediskriminatornosti CT-u, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), djelimično se eliminiše mogućnost pojavljivanja prethodno navedenih prepreka razvoju tržišne konkurencije, koje se odnose na prenošenje značajne tržišne snage na necjenovnim i na cjenovnim osnovama, a koje će dodatno biti riješene i određivanjem regulatorne obaveze transparentnosti.

Obavezom nediskriminacije će se osigurati da operatori imaju jednake uslove u jednakim okolnostima, jednake cijene, kao i isti kvalitet usluge i informacije kao što ih CT omogućava svom maloprodajnom dijelu i povezanim društvima.

Pri tome informacije moraju biti predate u jednakim vremenskim rokovima i sa istim nivoom kvaliteta kao što ih pruža svom maloprodajnom dijelu i povezanim društvima. CT je obavezan da obavještava sve operatore s kojima ima sklopljen ugovor o izdvojenom pristupu lokalnoj petlji o svim planiranim promjenama o mreži, odnosno o svim nacrtima

---

²⁹ Član 10. Direktive o pristupu – Access Directive

modernizacije svoje mreže, na način da informacije budu predate u jednakom vremenu i budu istog kvaliteta kao što ih CT omogućava svom maloprodajnom dijelu i povezanim društvima. Takođe, Agencija obavezuje CT da u slučaju odbijanja pojedinog zahtjeva operatora, CT mora pravovremeno operatoru korisniku dostaviti podatke o predviđenoj nadogradnji mreže ili planiranju otvaranja novih pristupnih tačaka, a u vezi pojedine lokalne petlje. U odsustvu regulacije, CT bi mogao uskratiti detaljne i pravovremene informacije o planiranim promjenama u mreži svojim postojećim i potencijalnim konkurentima, a što bi negativno uticalo na poslovne planove i investicije tih operatora, s obzirom da ne bi bili u mogućnosti pravovremeno reagovati i prilagoditi se nastalim promjenama, a time i pravovremeno reagovati na maloprodajnom nivou. S druge strane CT bi sebi mogao obezbijediti prednost prvog ulaska, čime bi poboljšao sopstveni položaj na maloprodajnom tržištu u odnosu na postojeće i potencijalne konkurente.

Shodno navedenom, Agencija određuje da CT mora unaprijed obavještavati operatore o planiranim rekonfiguracijama u pristupnoj mreži, i to:

- 6 mjeseci unaprijed kod preusmjeravanja dijela mreže na novi nezavisni čvor (FTTN koncept)
- 3 mjeseca unaprijed kod otvaranja novog zavisnog čvora (FTTC koncept)

Operatori korisnici moraju imati potpune informacije o gore navedenim promjenama u mreži kako bi mogli donijeti odluku o ulaganjima na novoj pristupnoj lokaciji. Obavještenje operatorima mora sadržati sljedeće informacije:

1. ukupan broj parica koje će biti završene na razdjelniku u kabinetu ili novom nezavisnom čvoru kao i broj slobodnih parica;
2. broj parica koje završavaju na unutrašnjim, odnosno na spoljnjim izvodima;
3. tipovi, konstrukcije i električne karakteristike kabla (promjer žile, tip izolacije, radni kapacitet parice) koji će biti u novoformiranoj pristupnoj mreži;
4. korisnike putem izdvojenog pristupa lokalnoj petlji svakog pojedinog operatora korisnika s njegovim pripadajućim jedinstvenim identifikatorom (ID-om);
5. podatak je li novouvedeni čvor pristupne mreže lociran na postojeći primarni kabal ili od njegove lokacije od postojećeg kabla postoji određena udaljenost, kao i kolika je udaljenost (izraženo u metrima) i kojim tipom kabla će biti realizovan taj privod;
6. podatak o sopstvenom slabljenju na frekvenciji od 1 MHz (ili dužine po segmentima kabla različitih električnih karakteristika) na dionici postojeći čvor pristupne mreže - novi čvor;
7. podatak o sopstvenom slabljenju na frekvenciji od 1 MHz (ili dužine po segmentima kabla različitih električnih karakteristika) najduže pretplatničke petlje novouvedenog čvora;
8. podatak o kablovskoj kanalizaciji i odgovarajućem slobodnom prostoru u istoj na relaciji postojeći čvor pristupne mreže - novi čvor;
9. tip kolokacije koju CT nudi na novoj lokaciji (prostor u kabinetu, unutrašnja kolokacija i sl.);
10. funkciju raspodjele broja pretplatnika (kumulativno) u zavisnosti od sopstvenog slabljenja na referentnoj frekvenciji od 1 MHz (odnosno dužini petlje) za novi pristupni čvor koji se planira uvesti;

11. na relevantnoj karti razmjera 1:5000 ucrtano područje prekrivanja pristupne mreže i lokaciju novouvedenog čvora;
12. popis adresa (naziv ulica i kućni broj) koje će biti preusmjerene s postojećeg čvora na novi čvor pristupne mreže.

Modernizacija pristupne mreže infrastrukturnog operatora mora se izvoditi na način da postojeće usluge koje operatori pružaju svojim korisnicima ne budu ni u kom slučaju ugrožene tj. moraju biti u potpunosti poštovana načela spektralne kompatibilnosti u pristupnoj mreži.

CT treba dostaviti Agenciji ugovore sklopljene na osnovu Referentne ponude pristupa razvezanoj lokalnoj petlji i pripadajućim sadržajima³⁰ u roku od 10 dana od dana sklapanja istih. Navedeno je potrebno kako bi Agencija bila u mogućnosti da provjeriti poštuje li CT obavezu nediskriminacije. U slučaju nepoštovanja prethodno spomenute obaveze, a shodno obavezi dostavljanja ugovora, Agencija bi bila u mogućnosti da pravovremeno reaguje. Agencija smatra da je regulatorna obaveza nediskriminacije neophodna kako bi se na tržištu spriječila sva moguća diskriminirajuća ponašanja operatora sa značajnom tržišnom snagom koja su opisana u prethodnom poglavlju ovog dokumenta, a koja bi, u slučaju da se dogode, najviše štete nanijela krajnjim korisnicima. Sprečavanjem svih diskriminirajućih ponašanja stvaraju se uslovi u kojima je olakšan ulazak na tržište svim novim operatorima, a što je u cilju povećanja konkurencije na maloprodajnom tržištu. Ova regulatorna obaveza omogućava svakom operatoru na tržištu jednake informacije, rokove, uslove, kvalitet i cijene usluge kakve imaju i povezana društva i maloprodajni dio operatora sa značajnom tržišnom snagom koji nudi predmetnu uslugu.

S ciljem ispunjenja obaveze nediskriminacije, Agencija smatra da je uz nju potrebno odrediti i primjenu obaveze transparentnosti kao i nužnost donošenja obaveza računovodstvenog razdvajanja kako bi se pratila efikasnost same obaveze nediskriminacije.

Agencija smatra da CT-u treba zadržati obavezu pripreme ugovora o nivou usluga (eng. *Service Level Agreement* - u daljem tekstu SLA). Na osnovu člana 47 ZEK Agencija može odrediti mjere u cilju ispunjavanja razumnih zahtjeva za pristup, a takva mjera je u modernim komunikacionim ugovorima i SLA, kao što preporučuje i Dokument ERG-a o najboljoj tekućoj praksi u regulaciji velerpodajnog pristupa infrastrukturi³¹. Shodno ovom dokumentu, takav SLA treba da osigura rokove pružanja usluga i otklanjanja kvara i omogući efikasnu konkurenciju na maloprodajnom tržištu. To znači da rokovi ne smiju biti diskriminatorni u poredjenju sa rokovima koji se primjenjuju u maloprodaji. Shodno tome, CT treba obavezati na poštovanje rokova pri pružanju usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji i povezanih sadržaja, i to na sledeći način:

- CT mora razmotriti svaki primljeni zahtjev za sklapanje ugovora, koji je izrađen u skladu sa uslovima iz Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji, i odgovori na potpun zahtjev za operatorski pristup ili interkonekciju, u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva.

---

³⁰ Obaveza objave navedene Referentne ponude određena je i obrazložena u okviru obaveze transparentnosti

³¹ ERG (06) 70 rev1, Common position on best practice in wholesale unbundled access

- CT je dužan da zaključi ugovor o operatorskom pristupu ili interkonekciji u roku od 45 dana od dana podnošenja potpunog zahtjeva
- CT ima obavezu pregovaranja sa operatorom korisnikom u svrhu rješavanja zahtjeva za sklapanje ugovora o pristupu izdvojenoj lokalnoj petlji. Ukoliko CT na zahtjev za operatorski pristup ili interkonekciju ne odgovori u roku od 15 dana, ili ukoliko odbije zahtjev za operatorski pristup ili interkonekciju, zainteresovani operator se može zahtjevom obratiti Agenciji. Agencija će donijeti odluku o opravdanosti odbijanja zahtjeva za operatorskim pristupom ili interkonekcijom u roku od 30 dana od dana podnošenja zahtjeva.
- Ako CT utvrdi da primljeni zahtjev za izdvajanje lokalne petlje ne sadrži sve potrebne podatke, zatražiće od operatora korisnika dopunu tog zahtjeva u roku od 15 radnih dana.
- Operatorski pristup ili interkonekcija se moraju uspostaviti u roku od 45 dana od dana zaključenja ugovora.
- CT mora pružiti operatoru korisniku pristup pojedinačnoj lokalnoj petlji u roku od najviše 10 radnih dana od dana prijema potpunog zahtjeva za izdvajanje pripadajuće lokalne petlje. Postojeća lokalna petlja koja nije zauzeta i označena identifikacionom oznakom operatora koji je koristi, biće realizovana u roku od 20 dana od dana prijema zahtjeva za izdvajanje pojedine lokalne petlje. Novorealizovanu lokalnu petlju potrebno je označiti sa odgovarajućom oznakom koja se odnosi na određenog operatora korisnika i identifikacionu oznaku (ID) pojedinačne lokalne petlje.
- U slučaju prijema zahtjeva za potpuni pristup izdvojenoj lokalnoj petlji i prenos telefonskog broja pretplatnika, za kojeg se zahtijeva pristup pojedinačnoj lokalnoj petlji, CT mora vremenski uskladiti datume realizacije obje usluge, vodeći računa o rokovima i za jednu i drugu uslugu;
- CT će na zahtjev operatora korisnika, koji već ima implementiranu kolokaciju za uslugu pristupa lokalnoj petlji na lokaciji lokalne pristupne tačke za međupovezivanje, bez odgađanja omogućiti implementaciju kolokacije za usluge međupovezivanja, na način da se za potrebe interkonekcije može koristiti postojeći zakupljeni prostor u kolokaciji koji se koristi za uslugu pristupa pojedinačnoj lokalnoj petlji, već instalirani telekomunikacioni orman kao i postojeće napajanje električnom energijom i klimatizacija. U tom slučaju uspostave kolokacije za usluge interkonekcije na lokaciji na kojoj je već uspostavljena kolokacija za uslugu pristupa pojedinačnoj lokalnoj petlji, operator korisnik je u cjelosti odgovoran za prekid usluga međupovezivanja koje je nastupilo usled ispada mrežnog napajanja opreme operatora korisnika;
- Na zahtjev operatora korisnika, CT treba da ponudi klimatizaciju kolokacijske prostorije uz dodatnu naknadu. U ovom zahtjevu operator korisnik mora naznačiti disipaciju snage svoje opreme kao i najaviti disipaciju snage u slučaju nadogradnje opreme. CT treba da u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva operatora korisnika, dostavi ponudu za ugradnju klimatizacije u kolokacijski prostor. CT treba da izvrši ugradnju klimatizacije u kolokacijski prostor u roku od 30 dana od dana prijema prihvaćene ponude od strane operatora korisnika. Operatoru korisniku, u slučaju kada se radi o posebnoj prostoriji za kolokaciju ili prostoriji u kojoj ne postoji klimatizacija, mora biti omogućeno da sam odabere dobavljača klimatizacionih uređaja na osnovu svojih

poslovnih odluka kao izvođača radova postavljanja istih uz nadzor izvođača CT-a, pri čemu se održavanje ovih uređaja potpuno prenosi na operatora. Na taj način Agencija želi spriječiti zaračunavanje nepotrebnih troškova drugim operatorima, a samim time i osigurati povećanje konkurentnosti na maloprodajnom tržištu;

- CT će u pisanom obliku odgovoriti na prethodni zahtjev za informaciju o lokalnoj petlji u roku od 6 radnih dana po prijemu prethodnog zahtjeva. U svom odgovoru CT će obavijestiti operatora korisnika o dostupnosti, dužini, tehničkim karakteristikama (presjek kabla, tip izolacije, radni kapacitet, struktura po segmentima ukoliko lokalna petlja nije homogena, kao i faktor iskorišćenosti za korišćeni kabal) i to zasebno za svaku zatraženu lokalnu petlju;
- U cilju osiguranja kontinuiteta sopstvenog poslovanja s jedne strane i podržavanja procesa operatora i korisnika sa druge strane, CT će ponuditi operatoru korisniku, na njegov zahtjev u roku od 15 dana od dana prijema istog, pristup operativnim IT sistemima u skladu sa međunarodnim standardima.
- Maksimalno vrijeme za otklanjanje kvara je dva dana (48 sati) od trenutka prijave kvara
- CT mora elektronskim putem smjesta obavijestiti operatora o otklanjanju kvara/smetnje o kojoj ga je obavijestio, i pri tome dostaviti detaljan opis kvara i izvršenog posla. CT mora dokazati da kvar ne ulazi u njegove odgovornosti, već područje odgovornosti operatora. Agencija smatra da je određivanje navedene obaveze nužno jer operator na osnovu uklonjenog kvara/smetnji izvodi daljnje aktivnosti prema krajnjem korisniku. U slučaju da CT odmah ne obavijesti operatora o uklanjanju kvara/smetnji to znači da se operatoru zbog neznanja odugovlači postupak uklanjanja kvara/smetnji kod njegovog krajnjeg korisnika što slabi njegovu konkurentnost na maloprodajnom tržištu.
- Prije potpisivanja Ugovora o pristupu lokalnoj petlji sa CT-om, operator korisnik može zatražiti u pisanom obliku od CT-a informacije o lokacijama glavnog razdjelnika namijenjenim za uslugu pristupa pjedinačnoj lokalnoj petlji, pod uslovom dostave potpisane izjave o povjerljivosti od strane operatora korisnika. CT će u roku od 5 radnih dana od dana prijema inicijalnog upita dostaviti u pisanom obliku sljedeće informacije:
  1. Geografski položaj zatraženog glavnog razdjelnika
  2. Broj petlji po lokaciji glavnog razdjelnika
  3. Pozivni broj javne komutirane telefonske mreže,
  4. Geografsku pokrivenost po pojedinom glavnom razdjelniku CT-a, u obliku geografskih karata ili popisu ulica koje su pokrivene pojedinim glavnim razdjelnikom CT-a.
- CT je obavezan da razmotri svaki primljeni zahtjev za kolokaciju ili za proširenje kolokacije koji sadrži sve podatke i izrađen je u skladu sa uslovima iz Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji, kao i da dostavi pisanu ponudu za kolokaciju ili za proširenje kolokacije operatoru korisniku u roku od 30 dana od dana prijema tog zahtjeva. CT će operatoru korisniku dostaviti specificiranu ponudu za kolokaciju i/ili za proširenje kolokacije u pisanom obliku ukoliko je kolokacija ili proširenje kolokacije moguće, shodno zahtjevu operatora korisnika, ili pisano obavještenje iz kojih razloga zatražena kolokacija i/ili proširenje kolokacije na

traženoj lokaciji nije moguće. Takođe, Crnogorski Telekom je obavezan da u roku od 15 dana od dana odbijanja zahtjeva operatoru korisniku da detaljno obrazloženje razloga odbijanja, kao i ako postoje tehničke mogućnosti, predloži drugu vrstu kolokacije. Kopiju navedenog dopisa o odbijanju zahtjeva CT će poslati Agenciji.

- U slučaju odbijanja zahtjeva za kolokaciju zbog nedostupnosti kolokacije i zajedničkog korišćenja opreme u trenutku podnošenja zahtjeva operatora korisnika za kolokaciju, sljed nemogućnosti CT-a da pruža pristup toj opremi i/ili prostorijama zbog obaveza koje proizilaze iz prethodno sklopljenih ugovora s drugim operatorima korisnicima, CT je obavezan da dostavi operatoru korisniku obavještenje o odbijanju zahtjeva u roku od 10 dana od dana prijema zahtjeva. CT će, ako je to tehnički izvodljivo, dostaviti operatoru korisniku, uz detaljno obrazloženje razloga odbijanja zahtjeva, predlog druge vrste kolokacije ili zajedničke upotrebe opreme, u roku od 15 dana od dana odbijanja zahtjeva. Operatoru korisniku koji najkasnije u roku od 30 dana prihvati drugu vrstu kolokacije ili zajedničke upotrebe opreme, CT će najkasnije u roku od 5 dana obavještenja o prihvatanju predloga druge vrste kolokacije ili zajedničke upotrebe opreme, dostaviti pripadajuću ponudu;
- Operator korisnik mora u pisanom obliku obavijestiti operatora sa značajnom tržišnom snagom o prihvatanju ili odbijanju ponude u roku od 30 dana od dana prijema ponude za kolokaciju;
- Rok za uspostavu kolokacije zavisi od vrste tražene kolokacije (fizičke, udaljene ili virtualne), i isti ne može biti duži od 60 dana od dana prijema obavijesti operatora korisnika o prihvatanju ponude za kolokaciju, odnosno u slučaju uspostave proširenja kolokacije rok za uspostavu neće biti duži 30 dana od dana prijema obavještenja operatora korisnika o prihvatanju ponude za proširenje kolokacije, pod uslovom da je operator korisnik prethodno izvršio plaćanja, odnosno realizovao izabrani instrument osiguranja plaćanja. Ako je za postavljanje kolokacijske opreme i/ili izgradnju kolokacijskih prostorija potrebno pribaviti građevinsku dozvolu, rok za uspostavu kolokacije počinje teći od dana konačnosti građevinske dozvole. U roku od najviše 15 dana od dana prijema obavještenja o prihvatanju ponude, CT i operator korisnik će potpisati ugovor o pružanju kolokacijskih usluga koji će obuhvatiti sve kolokacije koje su dogovorene između CT-a i operatora korisnika, zajedno sa naznačenim rokom za dostavu izabranog instrumenta osiguranja plaćanja. CT će najkasnije u roku od 5 radnih dana od dana prijema potpisanog ugovora o pružanju kolokacijskih usluga od strane CT-a izdati operatoru korisniku predračun za ugovorene kolokacije. Rok za plaćanje izdatog predračuna za ugovorene kolokacije iznosi 8 radnih dana od dana izdavanja predračuna od strane CT-a;
- CT mora na zahtjev operatora omogućiti jednake oblike električnog napajanja u kolokacijskim prostorijama kao što ih omogućuje sebi i svojim povezanim društvima;
- CT mora na zahtjev operatora omogućiti virtualnu kolokaciju gdje nije potrebna izgradnja fizičkog prostora, a uređaji se postavljaju u postojeći prostor CT-a;
- U slučaju da nema slobodnog prostora za fizičku kolokaciju, CT mora na zahtjev operatora omogućiti povezivanje sa udaljenom kolokacijom za koju će se pobrinuti operator korisnik;

- CT mora u roku od 4 mjeseca na zahtjev operatora omogućiti instalaciju brojila za mjerenje stvarne upotrebe struje za sve već izgražene kolokacijske prostore;
- CT mora u roku od 30 dana od dana primopredaje kolokacijskog prostora unaprijed uplaćeni iznos za pripremu i stavljanje na raspolaganje kolokacijskog prostora uskladiti sa stvarnim troškovima na način da operatorima izvrši povraćaj viška uplaćenih sredstava. Prilikom izrade procjene ukupnih troškova u ponudi za kolokacijske usluge, CT je obavezan da koristi jedinične cijene materijala iz izlaznih stavki svog službenog finansijskog sistema na dan izrade ponude. S obzirom da se radi o procjeni troškova pripreme i stavljanje na raspolaganje kolokacijskog prostora, Agencija smatra da je navedenu obavezu potrebno odrediti radi usklađivanja plaćenih troškova sa stvarnim troškovima pripreme i stavljanja na raspolaganje kolokacijskog prostora, a sve u svrhu zaštite interesa CT-a i operatora korisnika. S obzirom da operatori korisnici zasnivaju svoje planove poslovanja na pripadajućim veleprodajnim troškovima, na taj način se izbjegava da CT, generišući neopravdane jednokratne troškove na strani operatora korisnika, utiče na odluku operatora o prihvatanju ponude za kolokaciju, a samim tim otežava liberalizaciju tržišta. Naime, kolokacijske usluge su neophodan preduslov za korišćenje usluge pristupa izdvojene lokalne prtlje, putem koje operator korisnik može nuditi sopstvene usluge svojim korisnicima. CT bi odugovlačenjem pri ispunjavanju svojih obaveza, određenih Rješenjem iz člana 43 ZEK, mogao ograničiti ulazak novih operatora na tržište i uticati na poslovanje postojećih operatora, s obzirom da su isti u svom poslovanju pretežno zavisni od ponašanja CT-a. Tako bi u slučaju kašnjenja pri ispunjavanju obaveza trpjeli krajnji korisnici operatora koji koriste usluge CT-a, a koji bi izgubili povjerenje u kvalitet usluge konkurenata na njihovu štetu i na korist CT-a. Ometanje operatora na načina da se obaveze ne izvode u razumnom roku moglo bi se ogledati u predugim rokovima rešavanja upita ili osiguravanja usluga kolokacije, kao i odugovlačenjem postupka otklanjanja kvarova. Stoga Agencija smatra da će CT određivanjem obaveze plaćanja naknade za kašnjenje biti podstaknut da izvrši svoje obaveze u zadanim vremenskim rokovima, pa će se spriječiti moguće ponašanje CT-a uzrokovano taktikama odlaganja.

Shodno navedenom Agencija smatra da je potrebno odrediti rokove za realizaciju i naknade u slučaju kašnjenja sa isporukom usluga vezano uz obaveze predložene CT-u, što bi natjeralo CT da poštuje vremenske rokove, a operatorima omogućilo da pravovremeno pružaju usluge do krajnjih korisnika. Agencija predlaže da se odrede samo naknade u slučaju kašnjenja sa isporukom usluga koje se odnose na osnovne obaveze pri pružanju usluge, dok su kazne za nepoštovanje ostalih rokova određene u skladu sa odredbama ZEK. Stoga Agencija smatra da je potrebno da se CT-u odrede sledeće naknade u slučaju zakašnjenja sa isporukom usluga:

- CT je obavezan za svaku lokalnu petlju bez potrebe rada na lokaciji krajnjeg korisnika da isplati naknadu za svaki dan zakašnjenja u isporuci pojedinačne lokalne petlje, i to na način da za prvih 10 dana kašnjenja plaća ugovornu kaznu u visini 50% od mesečne naknade za korišćenje izdvojene lokalne petlje po danu zakašnjenja za svaki pojedini dan, kao i od 11.dana kašnjenja nadalje 150% mesečne naknade za korišćenje izdvojene lokalne petlje za svaki pojedini dan;

- Ukoliko CT ne dostavi operatoru ponudu za lokaciju unutar propisanog roka obavezan je operatoru isplatiti za prvih 10 dana kašnjenja 25 EUR po danu kašnjenja, a od 11.dana kašnjenja nadalje 50 EUR po danu zakašnjenja;
- CT je obavezan operatoru isplatiti za svaki dan kašnjenja u realizaciji kolokacije naknadu za kašnjenje i to na način da za prvih 10 dana kašnjenja operatoru obavezan plaćati 25 EUR po danu kašnjenja, a od 11.dana kašnjenja nadalje 125 EUR po danu zakašnjenja;
- U slučaju zakašnjenja u otklanjanju kvarova unutar 48 sati od isteka maksimalnog predviđenog vremena za otklanjanje kvara CT je obavezan operatoru plaćati naknadu u visini iznosa jedne mjesečne naknade za korišćenje lokalne petlje, a za kašnjenje u otklanjanju kvara dužem od 48 sati od isteka maksimalnog predviđenog vremena za otklanjanje kvara, dodatnih 20% mjesečne naknade za korišćenje izdvojene lokalne petlje po danu kašnjenja (počevši od isteka maksimalnog vremena za otklanjanje kvara). Naknade u slučaju zakašnjenja sa isporukom usluga su, takođe, sastavni dio Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji. Iznosi predložene naknade za svaki dan zakašnjenja u isporuci pojedinačne lokalne petlje, i to na način da za prvih 10 dana kašnjenja plaća ugovornu kaznu u visini 50% mjesečne naknade za korišćenje izdvojene lokalne petlje po danu zakašnjenja za svaki pojedini dan, a od 11.dana kašnjenja nadalje 150%mjesečne naknade za korišćenje izdvojene lokalne petlje za svaki pojedini dan, povećani su u odnosu na trenutno važeće, a sve s namjerom da se motiviše CT da rješava problem pristupa na odgovarajući i najbrži način. Naime, potrebno je napomenuti da prilikom kašnjenja pri isporuci pojedinačne lokalne petlje operator korisnik osim stvarne štete ima i štetu u obliku izgubljene dobiti, s obzirom da se kontrolisanim kašnjenjem u isporuci pojedinačnih lokalnih petlji narušava kredibilitet operatora.
- Kako bi se osigurala primjena nametnutog osnovnog nivoa SLA, Agencija smatra da je potrebno CT-u odrediti obaveze objavljivanja pokazatelja efikasnosti (KPI) na tromjesečnom osnovu ili na zahtjev Agencije, što je detaljno navedeno u dijelu obaveze transparentnosti.

Nadalje, u okviru obaveze nediskriminacije, Agencija smatra potrebnim da obaveže CT da u slučaju odbijanja pojedinog zahtjeva operatora, CT mora operatoru dostaviti podatke o planovima nadgradnje mreže ili otvaranja novih pristupnih tačaka u vezi pojedine lokalne petlje.

Agencija smatra da je potrebno obavezati CT da pruža informacije o planiranim promjenama u mreži, kako bi operatori korisnici usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji bili u mogućnosti da pravovremeno reaguju na maloprodajnom nivou. Stoga Agencija smatra da je potrebno obavezati CT da obavještava operatore o planiranim promjenama u mreži 5 godina dana unaprijed od početka sprovođenja navedenih promjena. Shodno Stavu BEREC-a o najboljoj praksi u preduzimanju odgovarajućih mjera na ovom relevantnom tržištu³², navedeni period može biti kraći u sledećim slučajevima:

---

³² BoR (12) 127 BEREC COMMON POSITION ON BEST PRACTICE IN REMEDIES ON THE MARKET FOR WHOLESALE (PHYSICAL) NETWORK INFRASTRUCTURE ACCESS (INCLUDING SHARED OR FULLY UNBUNDLED ACCESS) AT A FIXED LOCATION IMPOSED AS A

- investicije alternativnih operatora su već otpisane
- alternativni operator je u trenutku ulaganja bio upoznat sa planiranim promjenama
- incumbent je spreman da kompenzuje trošak alternativnog operatora
- incumbent omogućí alternativno rješenje koje je ekvivalent prethodnom rješenju.

Planovi modernizacije pristupne mreže infrastrukturnog operatora kao što su: otvaranje novih pristupnih čvorova, preusmjeravanje dijela mreže na novi pristupni čvor isl. moraju se izvoditi na način da postojeće usluge koje operatori pružaju svojim korisnicima ne budu ni u kom slučaju ugrožene, tj. moraju biti u potpunosti poštovana načela spektralne kompatibilnosti u pristupnoj mreži.

Isto tako, Agencija smatra potrebnim da obaveže CT da pruža informacije o mreži, raspoloživim lokalnim petljama i nadogradnji mreže, kako bi se jednakim informisanjem operatora kao i maloprodajnog dijela CT-a i njegovih povezanih društava, spriječila situacija u kojoj bi se lokalne petlje nadograđivale za potrebe širokopojsnog pristupa samo u slučaju kada bi to bila potreba maloprodajnog dijela CT-a ili njegovih povezanih društava. Agencija smatra da je ova obaveza primjerena cilju jer sprečava prenošenje značajne tržišne snage. Na taj način, drugi operatori će moći ravnopravno da posluju i dobijaju jednake informacije kao i maloprodajni dio CT-a ili njegova povezana društva, a sve u korist krajnjih korisnika.

Agencija smatra da CT treba obavezati da, u slučaju potpunog ukidanja postojeće pristupne mreže i prelaska na novu NGA mrežu, obavijesti nove operatore 5 godina unaprijed od početka sprovođenja navedenih promjena, kako bi imali dovoljno vremena za planiranje alternativnog pristupa do svojih korisnika. Ova mjera je neophodna u cilju sprečavanja diskriminacije u pogledu spremnosti za prelazak na NGA alternativnih operatora i maloprodajnog dijela CT-a.

Agencija smatra da je regulatorna obaveza nediskriminatornosti neophodna kako bi se na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) spriječila sva prethodno navedena diskriminatorna ponašanja operatora sa značajnom tržišnom snagom koja se odnose na prenošenje značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama i na cjenovnim osnovama i koja bi u slučaju da se dogode najviše štete nanijela krajnjim korisnicima. Sprečavanjem svih diskriminatornih ponašanja stvaraju se uslovi u kojim je olakšan ulazak na relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) svim novim operatorima, a što je u cilju povećanja konkurencije na maloprodajnom tržištu. Ova regulatorna obaveza omogućava svakom operatoru na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) jednake informacije, rokove, uslove, kvalitet i cijene usluge kao što ih imaju i povezana društva i maloprodajni dio operatora sa značajnom tržišnom snagom koji nudi predmetnu uslugu.

Agencija smatra da je, u cilju prevazilaženja postojećih prepreka, obavezu nediskriminatornosti potrebno dopuniti obavezom obezbjeđivanja preglednosti..

5.1.3 Obaveza obezbjeđivanja preglednosti

Agencija može, shodno članu 44. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu, nametnuti obavezu preglednosti u vezi interkonekcije i pristupa, na način da učine dostupnim određene podatke, kao što su:

1. računovodstveni podaci;
2. tehničke specifikacije;
3. mrežne karakteristike;
4. rokovi i uslovi ponude i tražnje;
5. cijene.

Agencija smatra da je potrebno Crnogorskom Telekom-u, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) zadržati obavezu obezbjeđivanja preglednosti. Ova obaveza preglednosti se opredmećuje u obliku Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji. Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji mora biti u skladu sa objektivnim mogućnostima operatora i raščlanjena na način da drugi operatori, koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu potrebni za pružanje zahtjevane usluge.

Shodno preprekama razvoju tržišne konkurencije koje se odnose na prenošenja značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama i prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama, Agencija smatra da je potrebno da se CT-u, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), zadrži obaveza transparentnosti u vezi sa segmentom za raščlanjene komponente usluga pristupa putem lokalne pristupne mreže, uključujući korišćenje elemenata pripadajuće infrastrukture.

Navedena regulatorna obaveza je i dodatna obaveza u smislu rješavanja svih prepreka razvoju konkurencije koje su vezane uz diskriminaciju na cjenovnoj i necjenovnoj osnovi, s obzirom da je moguće utvrditi sve oblike diskriminatornog ponašanja samo kada su transparentno objavljeni uslovi pod kojima operator sa značajnom tržišnom snagom (kome je određena regulatorna obaveza transparentnosti) nudi predmetnu veleprodajnu uslugu. Stoga, samo uz transparentno objavljene uslove operatori mogu utvrditi jesu li diskriminirani rokovima, uslovima ili cijenama prilikom pružanja predmetne usluge.

Svrha obaveze transparentnosti je da svi operatori na relevantnom tržištu imaju mogućnost uvida u uslove za korišćenje usluga za koje je određena obaveza pristupa. Obaveza transparentnosti se u potpunosti nadopunjuje s obavezom nediskriminacije, i nužna je iz razloga što su predmetne usluge tehnički zahtjevne. Stoga je izvršavanje obaveze nediskriminacije moguće samo u slučaju transparentnog prikaza svih informacija i uslova u vezi navedene usluge.

Shodno navedenom, Agencija smatra da se CT-u, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), odredi regulatorna obaveza transparentnosti, tako da:

- CT je dužan da objavi Referentnu ponudu za sve veleprodajne usluge obuhvaćene definicijom ovog relevantnog tržišta, na osnovu koje drugi operatori neće biti obavezni da plaćaju dodatne troškove, koji nisu nužni za pružanje zatražene usluge. Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji mora biti detaljno raščlanjena u skladu sa potrebama tržišta, i mora sadržati pripadajuće rokove, uslove i cijene usluga, kao i dio u kom će se definisati uslovi korišćenja zajedničkog prostora (kolokacija) zajedno sa rokovima, uslovima i cijenama pružanja usluge.
- CT je dužan da Agenciji dostavlja detaljne izvještaje sa svim relevantnim pokazateljima efikasnosti pružanja usluga (eng. Key Performance Indicators - KPI) i to na tromjesečnom nivou ili po potrebi na zahtjev Agencije;
- CT je dužan da Agenciji i drugim operatorima omogući pristup sistemu/bazi podataka koji se koristi za računanje i čuvanje – KPI;
- CT mora na tromjesečno nivou omogućiti operatorima korisnicima rezultate glavnih pokazatelja efikasnosti prosječno za sve operatore korisnike, zasebno za maloprodajni dio CT-a i zasebno za povezana društva.

Obaveza transparentnosti se nameće sa ciljem da svi operatori na tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) imaju mogućnost uvida u uslove za korišćenje usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji, i predstavlja preduslov za poštovanje obaveze nediskriminatornosti. Shodno tome, nametanje obaveze nediskriminatornosti je moguće samo u slučaju transparentnog prikaza svih informacija i uslova potrebnih za izdvojeni pristup lokalnoj petlji.

Nadalje, Agencija smatra da, s obzirom na tehničku složenost usluga koje pripadaju tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), pristup potrebnim informacijama sam po sebi ne bi bio dovoljan, pa je potrebno CT-u odrediti obavezu objave Referentnu ponudu na način da drugi operatori, koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne usluge i troškove, koji nijesu potrebni za pružanje zahtjevanoj usluge. CT treba u okviru Referentne ponude da opiše detaljno usluge koje su predmet ovog relevantnog tržišta, pa ista mora biti detaljno raščlanjena u skladu sa tržišnim potrebama i s njima povezanim uslovima, uključujući cijene, razumno određene rokove i naknade u slučaju kašnjenja, sve u skladu sa obavezama određenim rješenjem, izdatim shodno članu 43 ZEK. Takođe, Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji treba da sadrži i uslove korišćenja zajedničkog prostora (kolokacija) zajedno sa rokovima, uslovima i cijenama pružanja usluge.

Agencija određuje CT-u-u obavezu objave:

- Referentne ponude u kojoj će biti definisani uslovi za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji i potpetlji na osnovu bakarne parice (eng. copper LLU, copper SLU),
- Referentne ponude za uslugu virtuelnog razvezanog pristupa (eng. VULA) putem FTTC tehnologije i FTTH PON tehnologije,

- Referentne ponude za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu optičkog vlakna (eng. FTTH P2P i FA PON).

U referentnoj ponudi moraju biti opisane usluge koje CT nudi u vezi s pojedinom veleprodajnom uslugom, i ista mora biti detaljno raščlanjena u skladu s tržišnim potrebama te s njima povezanim uslovima, uključujući cijene, razumno određene rokove i naknade u slučaju kašnjenja. Uslovi za kolokaciju su sastavni dio Referentne ponude CT-a za uslugu Pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, a primjenjuju se na jednak način i za druge veleprodajne usluge obuhvaćene ovim dokumentom za koje je potrebna kolokacija.

Agencija određuje CT-u sledeće rokove u vezi objave referentne ponude, zavisno od usluga koje su definisane u pojedinoj referentnoj ponudi:

a) Usluga pristupa razvezanoj lokalnoj petlji i potpetlji na osnovu bakarne parice

CT je obavezan da u roku od 90 dana od stupanja na snagu Rješenja Agencije u ovom postupku objavi referentnu ponudu izmijenjenu u skladu s regulatornim obavezama koje su određene ovim dokumentom. Rok od 90 dana u skladu sa ZEK.

b) Usluga virtuelnog razvezanog pristupa

CT je obavezan da, roku od 90 dana od stupanja na snagu Rješenja Agencije u ovom postupku, u okviru referentne ponude objavi uslove, rokove i cijene usluge virtuelnog razvezanog pristupa u FTTC konceptu i FTTH PON konceptu.

c) Pristup razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu optičkih vlakana (FTTH P2P, FA PON)

Ukoliko CT gradi pristupnu mrežu putem optičkih vlakana primjenom tehnologije od tačke do tačke, CT je obavezan da roku od 90 dana od stupanja na snagu Rješenja Agencije u ovom postupku, u okviru referentne ponude objavi uslove, rokove i cijene usluge koja se zasniva na navedenom konceptu.

Potrebno je definisati i rok za objavljivanje uslova za pristup PON mreži na lokaciji razdjelnika (fibre access – FA), pa je CT obavezan da, u roku od 90 dana od stupanja na snagu Rješenja iz člana 43 ZEK, u okviru referentne ponude ugradi uslove, rokove i cijene usluge pristupa pasivnoj pristupnoj optičkoj mreži na lokaciji razdjelnika.

Ukoliko pristup izdvojenoj lokalnoj petlji u FTTH PON konceptu bude moguć i putem nekog drugog tehnološkog rješenja, osim virtuelnog razvezanog pristupa lokalnoj petlji, CT je obavezan, u roku od 90 dana od stupanja na snagu Rješenja iz člana 43 ZEK, da ugradi uslove, rokove i cijene u referentnu ponudu.

d) Povezivanje jezgrene mreže i pristupne mreže (backhaul)

CT je obavezan da, shodno definisanoj obavezi pristupa, u roku od 90 dana od donošenja Rješenja Agencije u ovom postupku, u okviru referentne ponude objavi uslove, rokove i cijene za uslugu:

- zakupa optičkih vlakana bez prenosne opreme (dark fibre)

- i/ili pružanja pristupa na bazi talasne dužine (xWDM pristup).

Navedeni uslovi se primjenjuju na jednak način i za druge veleprodajne usluge obuhvaćene ovim dokumentom za koje je potrebno povezivanje jezgrene i pristupne mreže.

Agencija smatra da bi, saglasno obavezama transparentnosti i nediskriminatornosti, a u skladu sa čl.47 st.2 tč.9 – vezano za mjere u okviru obaveze transparentnosti - gore, bilo potrebno da se CT obaveže da operatorima omogućava pristup informacijama preko informacionog sistema.

Takođe, Agencija smatra da CT treba da objavi troškovnik predmetnih radova za sve radove koje izvodi prilikom realizacije kolokacijskog prostora, kako bi isti bio transparentan i svim operatorima prilikom plaćanja troškova pripreme i stavljanja na raspolaganje kolokacijskog prostora.

Isto tako, Agencija smatra da CT u okviru Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji mora definisati i uslove prelaza sa usluge bitstream pristupa na uslugu pristupa lokalnoj petlji.

Referentna ponuda ponuda CT-a za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji ostaje nepromijenjena u svim onim dijelovima u kojima se regulatorne obaveze nisu promijenile. Ako referentna ponuda ne odgovara nije u skladu sa ZEK ili uslovima na tržištu, nakon sprovedene javne rasprave, Agencija može rješenjem narediti njenu izmjenu u roku do 30 dana.

U okviru obaveze transparentnosti, Agencija zadržava CT-u obavezu praćenja relevantnih pokazatelja efikasnosti i dostavu detaljnih izvještaja sa svim relevantnim pokazateljima efikasnosti (eng. performance indicators) na tromjesečnom nivou ili po potrebi na zahtjev Agencije.

Agencija mora imati pristup sistemu/bazi podataka koji se koristi za računanje i čuvanje glavnih pokazatelja efikasnosti - KPI (eng. Key Performance Indicators). Na taj način Agencija može da prati pokazatelje efikasnosti ima mogućnost da spriječi bilo kakvo diskriminišuće ponašanje prema operatorima korisnicima.

Izvještaj o KPI vrijednostima obavezno mora da sadrži sledeće:

- 1) broj primljenih/odbijenih/realizovanih zahtjeva (zasebno odvojiti zahtjeve povezane s prenosom broja);
- 2) prosječno vrijeme realizacije zahtjeva (zasebno odvojiti zahtjeve povezane s prenosom broja);
- 3) broj nepravovremenih (zakašnjelih/preuranjenih) realizacija zahtjeva (zasebno odvojiti zahtjeve povezane s prenosom broja);
- 4) prosječno vrijeme kašnjenja realizacije zahtjeva (zasebno odvojiti zahtjeve povezane s prenosom broja);
- 5) broj primljenih/odbijenih/realizovanih zahtjeva za ponudu kolokacije/proširenja kolokacije po tipu kolokacije (fizička unutrašnja, fizička spoljnja, udaljena ili virtuelna);
- 6) uspostavljanje kolokacije (fizička unutrašnja, fizička spoljnja, udaljena ili virtuelna) - prosječno u danima;

- 7) prosječan broj realizovanih kolokacija (fizička unutrašnja, fizička spoljna, udaljena ili virtuelna) izvan određenog roka (prosjeak);
- 8) broj prijavljenih kvarova (smetnji);
- 9) prosječno vrijeme otklanjanja kvara;
- 10) prosječno vrijeme otklanjanja kvara posrednih kablova;
- 11) prosječno vrijeme otklanjanja kvara na prenosnim kablovima;
- 12) prosječno vrijeme otklanjanja kvara kod napajanja električnom energijom;
- 13) procenat otklonjenih kvarova izvan definisanog vremena po operatoru.

Rezultati glavnih pokazatelja efikasnosti moraju biti iskazani na tromjesečnom nivou na sljedeći način:

- po operatoru korisniku,
- prosječno za sve operatore korisnike i
- zasebno za maloprodajni dio CT-a.

Relevantni pokazatelji efikasnosti po operatoru i prosječno za sve operatore korisnike treba da budu na odgovarajući način razdvojeni po uslugama za koje je određena obaveza pristupa. CT nije obavezan da pokazatelje 5., 6., 7., 10., 11. i 12. dostavlja za svoj maloprodajni dio. Podatke zasebno za maloprodajni dio CT-a, CT je obavezan prikupljati počevši za prvo tromjesečje 2014. godine.

Uz to Agencija može u zasebnom postupku zahtijevati praćenje i izvještavanje i za neke druge KPI vrijednosti zavisno od potreba Agencije i zahtjeva tržišta. CT je operatorima korisnicima, obavezan da pruža:

- pristup KPI podacima u vezi njihovih aktivnosti;
- rezultate glavnih pokazatelja efikasnosti prosječno za sve operatore korisnike, zasebno za maloprodajni dio CT-a i zasebno za povezana društva na tromjesečnom nivou.

CT je obavezan da operatorima korisnicima objavi rezultate glavnih pokazatelja efikasnosti prosječno za sve operatore korisnike, zasebno za maloprodajni dio CT-a i zasebno za povezana društva počevši s rezultatima za prvo tromjesečje 2014.godine.

Rezultate glavnih pokazatelja efikasnosti za pojedino tromjesečje CT treba da učini dostupnim Agenciji i operatorima 20 dana nakon proteka tog tromjesečja.

U okviru obveze transparentnosti, u cilju dopune obaveze nediskriminatornosti i uklanjanja potencijalne prepreke definisane u prethodnom poglavlju ovog dokumenta, CT je obavezan svim operatorima korisnicima referentne ponude omogućiti uvid u sljedeće:

- informacije o topologiji mreže s lokacijama glavnog razdjelnika, broj parica privedenih na glavni razdjelnik i broj izvedenih parica u pristupnoj mreži;
- informacije o raspoloživosti, odnosno broju aktivnih i broju slobodnih (nezauzetih) lokalnih petlji i potpetlji na pojedinim lokacijama, odnosno svim lokacijama gdje postoji mogućnost kolokacije;
- podatke o geografskoj pokrivenosti po pojedinom glavnom razdjelniku CT-a ili drugoj odgovarajućoj opremi u fiksnoj telefonskoj mreži, u obliku geografskih karata ili popisu ulica koje su pokrivene pojedinim glavnim razdjelnikom CT-a ili s drugom odgovarajućom opremom u fiksnoj telefonskoj mreži;

- informacije o planiranim promjenama u mreži i nacrtima modernizacije svoje mreže.

CT je obavezan da pristup navedenim informacijama omogući operatorima u istom roku u kojem mora početi primjenjivati referentnu ponudu za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu bakarne parice usklađenu s obavezama iz ovog dokumenta. Na taj način, drugi operatori će moći ravnopravno da posluju i dobijaju jednake informacije kao i maloprodajni dio CT-a ili njegova povezana društva, a sve u korist krajnjih korisnika.

Agencija smatra da se objavljivanjem referentne ponude uklanjaju prepreke ulasku na tržište, definisane poglavljju 4 ovog dokumenta, čime se podstiče ulazak novih operatora, odnosno tržišna konkurencija na maloprodajnom nivou. Shodno navedenom, Agencija smatra da je navedena obaveza primjerena i srazmjerna, s obzirom da bi CT, u odsustvu regulacije, mogao netransparentnim uslovima i cijenama drugim operatorima nuditi različite uslove i cijene od onih koje pruža svom maloprodajnom dijelu i svojim povezanim društvima. Zato je objavljivanje referentne ponude je nužna obaveza jer omogućava transparentno djelovanje CT-a, a istovremeno dopunjuje obvezu nediskriminatornosti.

Takođe, određivanjem ostalih obaveza u okviru obaveze transparentnosti, nadopunjuje se obaveza nediskriminacije, čime se uklanjaju sve potencijalne prepreke definisane u poglavljju 4 ovog dokumenta.

Agencija smatra da je potrebno da se CT-u, u skladu sa članom 44 stav 2 ZEK, naredi obaveza da u roku od 90 dana od stupanja na snagu Rješenja iz člana 43 ZEK mora u okviru Referentne ponude objaviti cijene usluga u skladu sa ovim dokumentom.

Primarna funkcija obaveze obezbjeđivanja preglednosti je da druge obaveze, a naročito obavezu omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja i obavezu nediskriminatornosti, učini još efikasnijim. Agencija smatra da je proporcionalno i opravdano nametnuti obavezu obezbjeđivanja preglednosti Crnogorskom Telekom-u, kako bi se osigurala praksa da veleprodajni operator nudi usluge istog kvaliteta drugim operatorima kao i svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. Drugim riječima, nametanje ove obaveze osigurava da alternativni pružaoci usluga na osnovu transparentno objavljenih uslova veleprodajnog operatora mogu doći do zaključka o tome da li su diskriminisani rokovima, uslovima ili cijenama prilikom pružanja predmetne usluge.

Sprovođenje obaveze obezbjeđivanja preglednosti omogućava Agenciji da vrši nadzor nad sprovođenjem obaveze nediskriminatornosti i identifikovanje svih oblika diskriminatornog ponašanja u pogledu rokova, uslova i cijena. Naime, navedena regulatorna obaveza je i dodatna obaveza u smjeru rješavanja svih prepreka razvoju konkurencije koje su vezane za diskriminaciju na cjenovnoj osnovi i diskriminaciju na necjenovnoj osnovi, s obzirom da je moguće utvrditi sve oblike diskriminatornog ponašanja samo onda kada su transparentno objavljeni uslovi pod kojima operator sa značajnom tržišnom snagom nudi usluge na relevantnom tržištu.

Obaveza obezbjeđivanja preglednosti je, takođe, komplementarna obavezi vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija, koja podrazumijeva transparentnost izvještaja o troškovima i internih transfernih cijena operatora sa značajnom tržišnom snagom. Primjena

obaveze obezbjeđivanja preglednosti ima za cilj da ukaže i doprinese rješavanju antikonkurentskih aktivnosti i prepreka razvoju konkurencije koje se odnose na praksu unakrsnog subvencionisanja, cjenovnu diskriminaciju i praksu cjenovnog stezanja margina profita (*eng. price squeeze*) operatora.

Shodno tome, Agencija smatra da se objavom Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji otklanjaju prepreke prenošenja značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama i prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama, i da se time podstiče ulazak novih operatora, što istovremeno podstiče konkurenciju i na maloprodajnom tržištu.

Naime, u pogledu prepreka koje se tiču prenošenja značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama, Agencija smatra da bi CT, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i kao vertikalno integrisani operator, zbog mogućeg diskriminatornog korišćenja informacija ili uskraćivanja informacija, u odsustvu regulacije mogao uskraćivati, operatorima koji imaju namjeru da koriste uslugu pristupa lokalnoj petlji, važne informacije, koje bi istovremeno pružao svom maloprodajnom dijelu. Time bi efikasna tržišna konkurencija bila ugrožena jer bi potencijalno zainteresovani operator i maloprodajni dio CT-a bili u neravnomjernom položaju.

Takođe, Agencija smatra da bi CT, u cilju prevazilaženja prepreke koja se odnosi na taktike odgađanja, trebalo da precizira rokove koji se odnose na implementaciju usluga relevantnog tržišta, jer bi, u suprotnom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom i vertikalno integrisani operator na relevantnom tržištu, mogao imati interes od prolongiranja procedura za pružanje usluga prema drugim operatorima. Agencija smatra da bi CT-u trebalo nametnuti obavezu transparentnosti i u pogledu kvaliteta usluge, čime će se izbjeći mogućnost diskriminacije kvalitetom od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom. Agencija predlaže obavezu SLA. Na osnovu člana 47 ZEK Agencija može odrediti mjere u cilju ispunjavanja razumnih zahtjeva za pristup, a takva mjera je u modernim komunikacionim ugovorima i SLA, kao što preporučuje i Dokument ERG-a o najboljoj tekućoj praksi u regulaciji velerpodajnog pristupa infrastrukturi³³. Shodno ovom dokumentu, takav SLA treba da osigura rokove pružanja usluga i otklanjanja kvara i omogući efikasnu konkurenciju na maloprodajnom tržištu. To znači da rokovi ne smiju biti diskriminatorni u poredjenju sa rokovima koji se primjenjuju u maloprodaji.

Takođe, u pogledu prepreka na cjenovnim osnovama, Agencija smatra, da bi CT, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu i vertikalno integrisani operator, u odsustvu regulacije, mogao nuditi veleprodajnu uslugu svom maloprodajnom dijelu po nižim cijenama u odnosu na druge operatore, čime bi direktno uticao na maloprodajne cijene, prenoseći svoju značajnu tržišnu snagu na vezano maloprodajno tržište. Agencija smatra da bi CT, u odsustvu regulacije odnosno obaveze transparentnosti, unakrsnim subvencioniranjem na veleprodajnom nivou mogao naplaćivati usluge po cijeni iznad troška, kako bi uslugu na maloprodajnom vezanom tržištu ponudio po cijeni ispod troška.

---

³³ ERG (06) 70 rev1, Common position on best practice in wholesale unbundled access

Agencija ocjenjuje da ova regulatorna obaveza ne predstavlja nikakvo dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već doprinosi promovisanju razvoja održive konkurencije na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

Agencija naglašava da je Referentna ponuda dokument koji je podložan izmjenama, shodno promjenama na tržištu i tehnološkom razvoju.

Ako Referentne ponude ne odgovaraju uslovima na tržištu i zahtjevima iz ovog dokumenta, Agencija može narediti njihovu izmjenu u roku do 30 dana. Operator može i sam inicirati izmjenu Referentne ponude.

Agencija može narediti mjeru dostupnosti određenim djelovima važećih ugovora o interkonekciji ili pristupu, uz poštovanje principa povjerljivosti podataka.

5.1.3 Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija

Agencija može, shodno Članu 46. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu narediti preduzimanje mjera u cilju odvojenog računovodstvenog praćenja poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga interkonekcije i operatorskog pristupa.

Nametanjem obaveze odvajanja računovodstva regulator obavezuje vertikalno integrisane operatore sa značajnom tržišnom snagom da učine transparentnim svoje veleprodajne cijene i interne transferne cijene, kako bi se moglo osigurati načelo nediskriminacije ali i spriječilo međusobno subvencioniranje između različitih aktivnosti, koje dovodi do neregularnih uslova tržišne konkurencije. Agencija može propisati metodologiju vođenja računovodstva i pravo potpunog pristupa svim relevantnim finansijskim podacima, što uključuje i podatke o prihodima ostvarenim naplatom od trećih strana. Takođe, Agencija može objavljivati ove podatke s ciljem unapređivanja transparentnosti tržišta, vodeći, pri tom računa o stepenu poverljivosti.

CT je u obavezi da pripremi i dostavi Agenciji odvojene računovodstvene evidencije u skladu sa Metodologijom odvojenih računovodstvenih evidencija i troškovnog računovodstva, koju je Agencija propisala.

Metodologija odvojenih računovodstvenih evidencija je u saglasnosti sa domaćim računovodstvenim propisima, međunarodnim računovodstvenim standardima i Preporukom Evropske komisije o odvojenom računovodstvu i modelima troškovnog računovodstva prema regulatornom okviru za elektronske komunikacije³⁴.

Svrha uvođenja obaveze računovodstvenog odvajanja je, shodno navedenoj Preporuci, da pruži detaljnije informacije o poslovnim rashodima i finansijskim rezultatima za relevantna tržišta i usluge. Prilikom pripremanja regulatornih računovodstvenih izvještaja operatori sa značajnom tržišnom snagom treba da se rukovode principima troškovne uzročnosti, objektivnosti i nediskriminatornosti, konzistentnosti primjene i transparentnosti. Shodno

---

³⁴ Commission Recommendation 2005/698/EC of 19 September 2005 on accounting separation and cost accounting systems under the regulatory framework for electronic communications

Preporuci, operator sa značajnom tržišnom snagom treba da izradi obračune dobiti i gubitka, izvještaje o angažovanom kapitalu za svaki segment obuhvaćen regulacijom, kao i izvještaje o usklađenosti iznosa u regulatornim izvještajima sa zakonskim finansijskim izvještajima.

S obzirom da je analizom sprovedenom u ovom dokumentu, utvrđeno da CT može, u odsustvu regulacije, cjenovno diskriminirati operatore u odnosu na svoj maloprodajni dio ili povezana društva, kao i unakrsno subvencionirati usluge na vertikalno povezanim tržištima, i time iskoristiti svoj položaj značajne tržišne snage, Agencija je odredila da se navedena regulatorna obveza treba zadržati, a čime bi se spriječili ranije navedeni problemi na tržištu.

CT, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, dužan je da sprovede odvajanje računovodstvenih evidencija koje se odnose na usluge fizičkog pristupa infrastrukturi CT-a na nivou veleprodaje od ostalih usluga veleprodajnih i maloprodajnih tržišta. Ovo će omogućiti Agenciji provjeru poštovanja principa nediskriminatornosti u pogledu cijena Crnogorskog Telekom-a na ovom relevantnom tržištu, kao i principa preglednosti svih veleprodajnih cijena po kojima CT svoje usluge pruža ostalim operatorima, kao i internih transfernih naknada po kojima CT svoje usluge pruža svome maloprodajnom dijelu i povezanim društvima.

U cilju veće efikasnosti primjene obaveza obezbjeđenja preglednosti i nediskriminatornosti, Agencija smatra da je potrebno zadržati obavezu odvajanja računovodstvenih evidencija operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji). Obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija je neophodna u smislu identifikacije antikonkurentskih aktivnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom tržištu, kao što su praksa unakrsnog subvencionisanja i primjene cjenovnog stezanja margina profita (eng. *price squeeze*) operatora.

Polazeći od već nametnutih obaveza nediskriminatornosti i transparentnosti, Agencija ocjenjuje obavezu vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija adekvatnom i proporcionalnom.

Shodno navedenom, Agencija CT-u zadržava regulatornu obvezu računovodstvenog razdvajanja radi omogućavanja kontrole provođenja regulatornih obaveza transparentnosti i nediskriminatornosti, a isto tako i radi onemogućavanja unakrsnog subvencioniranja između usluga koje CT nudi. S obzirom da je CT vertikalno integrisani operator, vrlo je važno imati kontrolu nad transfernim naknadama koje nudi svome maloprodajnom dijelu, a kako ne bi unakrsnim subvencioniranjem prenio značajnu tržišnu snagu s tržišta veleprodajnog pristupa mrežnoj infrastrukturi na pripadajuće maloprodajno tržište. BS obzirom da se i veleprodajna i maloprodajna usluga nude unutar istog, vertikalno integrisanog operatora, računovodstveno razdvajanje je jedini način kontrole kako bi se utvrdilo da operator ne vrši unakrsno subvencioniranje i time vertikalno prenosi značajnu tržišnu snagu.

5.1.5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva

Agencija može, shodno članu 48. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom narediti preduzimanje obaveze kontrole troškova prema propisanoj metodologiji troškovnog računovodstva.

Operator kojem je naređeno preduzimanje mjera troškovne orijentacije, mora dokazati da su cijene izračunate na osnovu troškova uz prihvatljivu stopu prinosa na investiciona ulaganja. Prilikom provjeravanja ispunjavanja te obaveze Agencija može primijeniti metode troškovnog računovodstva koje su nezavisne od onih koje primjenjuje operator. Agencija može od operatora Rješenjem takođe zahtijevati, da obrazloži i po potrebi koriguje cijene, pri čemu teret eventualnog dokazivanja snosi operator.

Član 48. stav 5. Zakona propisuje da Agencija može propisati mehanizam pokrivanja troškova ili metodologiju određivanja cijena, što mora biti primjereno ciljevima unaprijeđenja efikasnosti i održive konkurencije, ciljevima razvoja i povećanju koristi za krajne korisnike. Agencija može koristiti i upoređenja sa cijenama na uporedivim tržištima ili tržištima sa razvijenom konkurencijom, uzimajući u obzir specifičnosti domaćeg tržišta.

U slučaju ovog dokumenta čiji je predmet analiza relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), Agencija zadržava Crnogorskom Telekom-u, kao operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, obavezu nadzora cijena i troškovnog računovodstva.

Svrha zadržavanja obaveze nadzora cijena i vođenja troškovnog računovodstva jeste osiguranje ravnopravnih transparentnih kriterijuma, kao i kriterijuma koji podstiču razvoj konkurencije, a koje operator treba da primjeni prilikom raspodjele troškova na usluge koje pruža. Troškovno računovodstvo odnosi se na skup pravila i procedura koji osiguravaju raspodjelu troškova, prihoda, imovine, obaveza i kapitala na pojedine aktivnosti i usluge.

Model troškovnog računovodstva omogućava sprovođenje obaveze računovodstvenog razdvajanja i provjeru troškovne orijentisanosti i cijena u svrhu sprečavanja međusobnog subvencioniranja, zatim previsokih ili preniskih cijena i neefikasnog ponašanja operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Nametanjem ove obaveze Agencija će otkloniti prepreku razvoju konkurencije na ovom relevantnom tržištu koja se odnosi na vertikalno prenošenje značajne tržišne snage i praksu unakrsnog subvencioniranja usluga.

Agencija može, shodno članu 48. Zakona koristiti metodologiju "benchmarking-a" za potrebe određivanja cijena do trenutka kada CT, pomoću troškovnog modela, dokaže da je cijena relevantne usluge troškovno orijentisana ili Agencija utvrdi cijenu relevantne usluge preko svog troškovnog modela

Cijenu mjesečne pretplate za uslugu potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji i cijenu mjesečne pretplate za uslugu zajedničkog pristupa lokalnoj petlji, Agencija je Rješenjem od

11.11.2010.godine o određivanju Crnogorskog Telekom-a kao SMP operatora propisala, zasnivajući je na Retail minus metodologiji. Cijena potpunog pristupa lokalnoj petlji je primjenom "minusa" od 24 % na cijenu mjesečne pretplate utvrđena na nivou od 3,88 eura, a "minus" je utvrđen primjenom benchmarkinga i primijenjen u odnosu na cijenu potpunog pristupa lokalnoj petlji da bi se dobila cijena od 1,16 eura mjesečno za dijeljeni pristup lokalnoj petlji.

Agencija je u postupku utvrđivanja obaveze nadzora cijena i troškovne orijentisanosti Crnogorskom Telekom-u kao SMP operatoru nakon prvog kruga analize tržišta veleprodajnog pristupa mrežnoj infrastrukturi, ocijenila da je Retail minus metodologija optimalni metod određivanja pomenutih veleprodajnih cijena, jer ima za cilj stimulisanje investicija i promovisanje uvođenja konkurencije, što posmatrano na dugi rok rezultira benefitima za krajnje korisnike.

Postojeće cijene mjesečne pretplate za pristup razvezanoj lokalnoj petlji zasnovanoj na bakarnoj parici su, shodno Prvom krugu analize, formirane primjenom „Retail minus“ metodologije uz korišćenje metode referentnih vrijednosti (eng. Benchmark) na osnovu podataka iz 14-tog izvještaja Evropske komisije o progresu na tržištu elektronskih komunikacija na uzorku od 4 države (Portugalija, Irska, Slovenija i Grčka). Ovako propisane cijene za pristup razvezanoj lokalnoj petlji su imale su za cilj oživljavanje tržišta, koje je u periodu relevantnom za prethodni krug analize definisano kao nepostojeće (zamišljeno), na način što su trebale stimulirati investitore koji bi imali mogućnost da pružanjem usluge ADSL ostvare profit. Međutim, uprkos povoljnim cijenama usluga potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji, i zajedničkom pristupu lokalnoj petlji, ovo relevantno tržište se nije razvilo u periodu između dvije analize, jer se nisu pojavili zainteresovani korisnici usluga pristupa lokalnoj petlji. Nadalje, s obzirom da je CT u međuvremenu razvio optičku pristupnu mrežu i približio se korisniku, stekli su se uslovi da se raspoloživi kapaciteti njegove pristupne infrastrukture stave u funkciju. S obzirom da je preporuka da se poštuje troškovni model, čija je primjena najavljena u prethodnom krugu analize, a da isti preporučuje cijene iznad cijene maloprodajne vezane usluge, isti je neprimjenljiv u realnim okolnostima u kojima se predmetna analiza sprovodi, jer bi efekat njegove primjene bio potpuno odsustvo zainteresovanosti za ovo relevantno tržište.

Cijene zakupa kablovske kanalizacije, koje su propisane u prethodnom krugu analize ovog relevantnog tržišta formirane su na osnovu ekspertize, koju je za potrebe predmetne analize uradila konsultantska kuća „Aphaia“ iz Ljubljane (Slovenija).

Shodno navedenom, za usluge koje su bile propisane u prethodnom krugu analize ovog relevantnog tržišta cijene ostaju nepromijenjene. Cijene ostalih usluga, kojima je dopunjena definicija na ovom tržištu, trebalo bi da budu troškovno orjentisane i objavljene u Referentnoj ponudi. U slučaju da Agencija bude smatrala da navedene cijene, uslovi i rokovi CT-a neće moći spriječiti iskorišćavanje značajne tržišne snage od strane CT-a, Agencija može, u skladu sa ZEK-om, a u skladu s ovom analizom i regulatornim obavezama koje su CT-u određene, izmijeniti iste.

S obzirom da je veleprodajno tržište pristupa infrastrukturi CT-a u relevantnom vremenskom periodu bilo neaktivno, neophodno je promovisanje uvođenja konkurencije uslugama, da bi kasnije, kada se alternativni operator pozicionira na tržištu, regulatornom

politikom sistematski povećavale cijene usluga pristupa infrastrukturi čime će na progresivan način promovisati stvaranje infrastrukturne konkurencije.

Imajući u vidu činjenicu da je izbor metoda regulacije cijena ovih relevantnih usluga determinisan specifičnostima i stepenom konkurentnosti tržišta, kao i prioritetima regulatorne politike, Agencija ocjenjuje da je Retail minus metodologija optimalni metod određivanja veleprodajnih cijena potpunog i zajedničkog pristupa lokalnoj petlji, na što ukazuju uporedna iskustva regulatora regiona sadžana u prilogu dokumenta. Takođe, s obzirom da su važeće cijene zakupa kablovske kanalizacije (propisane u prethodnom krugu analize ovog relevantnog tržišta) znatno ispod prethodno važećih, uslovile su značajan porast korišćenja te usluge od strane operatora u periodu između dvije analize.

Shodno navedenom, Agencija smatra da vežeće cijene usluga na ovom relevantnom tržištu ne treba mijenjati, a posebno ne povećavati, jer bi to izazvalo smu dodatno obeshrabrivanje zainteresovanih za ulazak na isto.

S tim u vezi Agencija smatra da je potrebno da se zadrže sledeće cijene:

- Cijena mjesečne pretplate zajedničkog pristupa lokalnoj petlji zasnovanoj na bakarnoj parici u iznosu od 3,88 EUR
- Cijena mjesečne pretplate pristupa razvezanoj lokalnoj potpetlji zasnovanoj na bakarnoj parici u iznosu od 1,16
- Mjesečna pretplata za zajedničko korištenje kablovske kanalizacije u iznosu od 0,0811 za prostor za kabal prečnika 40 mm/kanal po metru
- Mjesečna pretplata za zajedničko korištenje kablovske kanalizacije u iznosu od 0,0304 za prostor za kabal prečnika 20 mm/kanal po metru

Za ostale usluge, a u skladu sa definicijom ovog relevantnog tržišta koja je dio ovog dokumenta, Agencija proširuje obavezu nadzora cijena kako slijedi:

Usluga pristupa lokalnoj potpetlji na osnovu bakarne parice

Vežano uz uslugu pristupa lokalnoj potpetlji, a u skladu s regulatornom obavezom pristupa koja je određena ovim dokumentom, Agencija određuje CT-u obavezu nadzora cijena na sledeći način:

- CT je obavezan u roku od 90 dana od donošenja Rješenja Agencije u ovom postupku, u okviru referentne ponude objavi uslove, rokove i cijene za uslugu izdvojenog pristupa lokalnoj potpetlji koja se odnosi na mjesečni zakup potpetlje;
- CT je obavezan u roku od 90 dana od stupanja na snagu Rješenja Agencije u ovom postupku, u okviru referentne ponude objavi uslove, rokove i cijene za uslugu pristupa lokalnoj potpetlji i pripadajućim sadržajima i svim pratećim uslugama koje se tiču pristupa razvezanoj lokalnoj potpetlji;
- CT je obavezan odrediti da odredi sve gore navedene cijene poštujući princip troškovne orjentisanosti i na takvom nivou da operator koji je minimalno efikasan kao CT može nuditi usluge krajnjim korisnicima bez ulaženja u gubitke i ostvarenja razumne dobiti;

U slučaju da Agencija bude smatrala da navedene cijene, uslovi i rokovi CT-a neće moći spriječiti iskorišćavanje značajne tržišne snage od strane CT-a, Agencija može, u skladu sa ZEK-om, a u skladu s ovom analizom i regulatornim obavezama koje su CT-u određene, izmijeniti iste.

Usluga pristupa razvezanoj lokalnoj petlji koja je realizovana tehnologijom od tačke do tačke

Vežano za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu optičkog vlakna na način veze od tačke do tačke, a u skladu s regulatornom obavezom pristupa koja je određena ovim dokumentom, Agencija određuje CT-u obavezu nadzora cijena na sledeći način:

- CT je obavezan da u roku od 90 dana od donošenja Rješenja Agencije u ovom postupku objavi cijenu usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu optičkog vlakna koja je realizovana tehnologijom od tačke do tačke koja se odnosi na mjesečni zakup pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu optičkog vlakna putem tehnologije od tačke do tačke;
- veleprodajna cijena za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu optičkog vlakna mora pored troška sadržati i razumnu stopu povraćaja ulaganja;
- CT je obavezan da u roku od 90 dana od donošenja Rješenja Agencije u ovom postupku objavi cijene svih pratećih usluga koje se tiču usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu optičkog vlakna putem tehnologije od tačke do tačke;
- CT je obavezan odrediti da odredi sve gore navedene cijene poštujući princip troškovne orjentisanosti i na takvom nivou da operator koji je minimalno efikasan kao CT može nuditi usluge krajnjim korisnicima bez ulaženja u gubitke i ostvarenja razumne dobiti;

U slučaju da Agencija bude smatrala da navedene cijene, uslovi i rokovi CT-a neće moći spriječiti iskorišćavanje značajne tržišne snage od strane CT-a, Agencija može, u skladu sa ZEK-om, a u skladu s ovom analizom i regulatornim obavezama koje su CT-u određene, izmijeniti iste.

Usluga Razvezanog pristupa na lokaciji splitera u FTTH PON konceptu

Vežano za uslugu razvezanog pristupa na lokaciji razdjelnika u FTTH PON konceptu, a u skladu s regulatornom obavezom pristupa koja je određena ovim dokumentom, Agencija određuje CT-u obavezu nadzora cijena na sledeći način:

- CT je obavezan da u roku od 90 dana od donošenja Rješenja Agencije u ovom postupku, u okviru referentne ponude objavi cijenu usluge izdvojenog pristupa na lokaciji razdjelnika u FTTH PON konceptu;
- veleprodajna cijena za uslugu pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu optičkog vlakna mora pored troška sadržati i razumnu stopu povraćaja ulaganja;
- CT je obavezan da u roku od 90 dana od donošenja Rješenja Agencije u ovom postupku, u okviru referentne ponude objavi cijene svih pratećih usluga koje se tiču usluge pristupa razvezanoj lokalnoj petlji na osnovu pristupa na lokaciji razdjelnika u FTTH PON konceptu,;

- CT je obavezan odrediti da odredi sve gore navedene cijene poštujući princip troškovne orjentisanosti i na takvom nivou da operator koji je minimalno efikasan kao CT može nuditi usluge krajnjim korisnicima bez ulaženja u gubitke i ostvarenja razumne dobiti;

U slučaju da Agencija bude smatrala da navedene cijene, uslovi i rokovi CT-a neće moći spriječiti iskorišćavanje značajne tržišne snage od strane CT-a, Agencija može, u skladu sa ZEK-om, a u skladu s ovom analizom i regulatornim obavezama koje su CT-u određene, izmijeniti iste.

Usluga virtuelnog razvezanog pristupa

Vežano za uslugu virtuelnog razvezanog pristupa, a u skladu s regulatornom obavezom pristupa koja je određena ovim dokumentom, Agencija određuje CT-u obavezu nadzora cijena na sledeci način:

- CT je obavezan da u roku od 90 dana od donošenja Rješenja Agencije u ovom postupku, u okviru referentne ponude objavi cijenu usluge virtuelnog razvezanog pristupa;
- veleprodajna cijena za uslugu virtuelnog razvezanog pristupa lokalnoj petlji mora pored troška sadržati i razumnu stopu povraćaja ulaganja;
- CT je obavezan da u roku od 90 dana od donošenja Rješenja Agencije u ovom postupku, u okviru referentne ponude objavi cijene svih pratećih usluga koje se ticu usluge virtuelnog razvezanog pristupa;
- CT je obavezan odrediti da odredi sve gore navedene cijene poštujući princip troškovne orjentisanosti i na takvom nivou da operator koji je minimalno efikasan kao CT može nuditi usluge krajnjim korisnicima bez ulaženja u gubitke i ostvarenja razumne dobiti;

U slučaju da Agencija bude smatrala da navedene cijene, uslovi i rokovi CT-a neće moći spriječiti iskorišćavanje značajne tržišne snage od strane CT-a, Agencija može, u skladu sa ZEK-om, a u skladu s ovom analizom i regulatornim obavezama koje su CT-u određene, izmijeniti iste.

Usluge povezivanja jezgrene mreže i pristupne mreže (backhaul)

Vežano za uslugu povezivanja jezgrene mreže i pristupne mreže (backhaul), a u skladu s regulatornom obavezom pristupa koja je određena ovim dokumentom, za uslugu zakupa optičkog vlakna bez prenosne opreme (dark fibre) i/ili pružanja pristupa na osnovi talasne dužine (xWDM pristup) Agencija određuje CT-u obavezu nadzora cijena na sledeci način:

- CT je obavezan da u roku od 90 dana od donošenja Rješenja Agencije u ovom postupku, u okviru referentne ponude objavi cijenu usluge povezivanja jezgrene mreže i pristupne mreže (backhaul) putem zakupa optičkog vlakna bez prenosne opreme (dark fibre) i/ili pružanja pristupa na osnovi talasne dužine (xWDM pristup);
- veleprodajna cijena za uslugu povezivanja jezgrene mreže i pristupne mreže (backhaul) mora pored troška sadržati i razumnu stopu povraćaja ulaganja;
- CT je obavezan da u roku od 90 dana od donošenja Rješenja Agencije u ovom postupku, u okviru referentne ponude objavi cijene svih pratećih usluga koje se ticu usluge povezivanja jezgrene mreže i pristupne mreže (backhaul);

- CT je obavezan odrediti da odredi sve gore navedene cijene poštujući princip troškovne orjentisanosti i na takvom nivou da operator koji je minimalno efikasan kao CT može nuditi usluge krajnjim korisnicima bez ulaženja u gubitke i ostvarenja razumne dobiti;

U slučaju da Agencija bude smatrala da navedene cijene, uslovi i rokovi CT-a neće moći spriječiti iskorišćavanje značajne tržišne snage od strane CT-a, Agencija može, u skladu sa ZEK-om, a u skladu s ovom analizom i regulatornim obavezama koje su CT-u određene, izmijeniti iste.

Broj: _____

Podgorica, _____